

ÖNÉLETRAJZ

Születtem 1912. október 22-én Budapesten. Édesapám, Dr. Szalai Emil, jogtudós, a Jogállam című jogtudományi folyóirat szerkesztője, a Magyar Iparművészeti Társulat ügyésze volt. Feleségem, született Schrank Magda, nyugdíjas, gyógytornász, aki nyugdíjazásáig a Központi Állami Kórház fizioterápiai osztályának munkatársaként dolgozott. Két gyermekem van, Vági Gáborné, sz. Szalai Júlia Budapesten [született] 1948-ban. Az MTA Szociológiai Kutatóintézet gyakornoka. Garasi Péterné sz. Szalai Annamária Budapesten 1950-ben született. A Pannónia Szinkronfilmstúdió gyakornoka. Mindketten a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen szereztek oklevelet.

Elemi és középiskoláimat Budapesten végeztem, egyetemi tanulmányaimat bölcsészettudományi szakon a lipcsei, majna-frankfurti, majd – Hitler uralomrajutása után – a zürichi egyetemen. Doktori diplomámat filozófia és pszichopatológiai szakból a zürichi egyetemen nyertem 1934-ben. 1934-35-ben a zürichi egyetemi klinikán dolgoztam, mint pszichológiai kutató, majd 1935 végén hazatértem Magyarországra.

1935-39-ig a Pester Lloyd című budapesti napilap szerkesztője és a Rózsavölgyi Könyvkiadó lektoraként dolgoztam, majd 1939-44-ig, mint a Dante Könyvkiadó irodalmi és tudományos vezetője.

Közvetlenül érettségi után 1930-ban léptem be a Szociáldemokrata Pártba, 1936-tól fogva mint a Népszava külső munkatársa és a Munkás Akadémia egyik társadalomtudományi szakának vezetője működtem.

A háború alatt többször behívtak munkaszolgálatra, majd 1944-ben a jugoszláviai Bor-ba vittek kényszermunkára, ott szabadultam fel. 1944. októbertől 1945 januárjáig a szovjet hadsereg egyik Magyarország felszabadítására induló egysége mellett működtem, mint tolmács, s így kerültem haza 1945 januárjában Budapestre.

1945 januárjától 1948-ig, a Párt egyesüléséig, a Szociáldemokrata Párt Központi Bizottságán dolgoztam, előbb mint a külügyi, majd, mint a sajtó és értelmiségi osztály vezetője. A Párt egyesülése után, mint az MDP Tudományos Intézetének Pártszervezete társelnöke végeztem további pártmunkát és a Párt Tudományos Bizottságának voltam tagja egészen 1950-ben történt letartóztatásomig.

1946-ban kineveztek a Pázmány Péter, később az Eötvös Lóránd Tudományegyetem II. sz. Filozófiai és Szociológiai Tanszékvezetőjévé. Itt létrehoztam az első hazai szociológiai kutatóintézetet, amely Társadalomtudományi Intézet néven 1950-ig számottevő kutatásokat folytatott. Közben 1946-tól 1948-ig a Külügyi Intézet diplomataképző tanfolyamát is vezettem.

1948-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választottak.

1957 tavaszától 1962-ig az Egyetemi könyvtár tudományos főmunkatársaként működtem, majd 1962 végén kineveztek a Veszprémi Vegyipari Egyetemre c. egyetemi tanárnak, aholis tudományos szervezést adtam elő. 1964-ben

meghívtak vendégprofesszornak a Massachusetts Institute of Technology-ra (Cambridge, Mass. U.S.A), aholis egy féléven át működtem. Hazatérve, mint a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Egyetemi Könyvtár tudományos főmunkatársa folytattam tudományos munkámat, egyben pedig szerződéses munkát végeztem az Akadémiai Könyvtár számára, mint a Tudományos Szervezési Tájékoztató szerkesztőségi munkatársa és, mint az OMF B tudományos tanácsadója.

1966-ban meghívtak az ENSZ Központi Kiképző és Kutató Intézete, az UNITÁR kutatási igazgatóhelyettesévé és 6 éven át ebben a minőségben dolgoztam New Yorkban.

1970-ben az MTA rendes tagjává választottak és a Munka Érdemrend arany fokozatával tüntettek ki.

1972 júniusában a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem tanárává neveztek ki. Hazatérésemkor ezt az állásomat másodállássá alakították át, és 1972. október 15-től az MTA Tudományszervezési Csoportja tudományos tanácsadójaként működöm főállásban.

1972-ben ismét a Munka Érdemrend arany fokozatát nyertem el.

Tagja vagyok a Nemzetközi Szociológiai Társaság Tanácsának, amelyben Magyarországot képviselem, tagja vagyok az UNESCO mellett működő Nemzetközi Társadalomtudományi Tanács Összehasonlító Társadalomkutatási Állandó Bizottságának, továbbá az UNITAR-tól való megválasom után, az illetékes hivatalos szervek hozzájárulásával, megmaradtam az Intézet különleges kutatási tanácsadójaként (Special Adviser on Studies).

Több évtizedes tudományos munkám során több, mint 100 tudományos munkám jelent meg magyarul és idegen nyelveken.

Orosz, angol, francia és német nyelvtudásom jó, ezeken a nyelveken tárgyalóképes is vagyok. Olaszul is értek.

Budapest, 1977. március 20.

Dr. Szalai Sándor
akadémikus
Bp. I. Attila út 125.

(A szerkesztő kiegészítései:)

- Szalai Sándor 1950-56-ban a szociáldemokrata perek egyikének elítélteként börtönben volt.
- 1956/57-ben – ismét egyetemi tanárként – az ELTE Filozófia II. tanszékét vezette. 1957 júniusában ellenforradalmi magatartásáért elbocsájtották.
- 1978-tól, 1983-ban bekövetkezett haláláig, a Magyar Szociológiai Társaság (alapító) elnöke volt.
- 1980-ban Állami Díjjal tüntették ki.

***„A SZOCIOLÓGIA A POLITIKA
FELVONULÁSI TERÜLETE”***

Dokumentumok a hetvenes évek
szociológiai életéről

(Válogatás Szalai Sándor hagyatékából)

Budapest 1990

Az „Elmélet és metodológia – Eredmények és kísérletek számbavétele a magyar szociológiában (1960-1980-as évek)” című OTKA téma keretében folytatott munka anyagaiból

Válogatta: Gábor László

ISBN 963 830194 5

Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia
Szociológiai Kutató Intézete

TARTALOM

<i>Előszó</i>	5
1. Előtörténet a hatvanas évekből	7
2. Az MTA Szociológiai Bizottságának 1973. január 16-i ülése a balatonfüredi üzemszociológiai konferenciáról	23
3. A Szociológiai Bizottság munkabizottságának első ülése a Magyar Szociológiai Társaság megalakításáról (1973)	35
4. Az MTA 1973. októberi ankétja a társadalomtudományok helyzetéről – A Minisztertanácsnak készítendő előterjesztés vitaanyaga.....	41
5. Jelentés a társadalomtudományok helyzetéről és fejlesztésének problémáiról (1973).....	47
6. Feljegyzés a nyugati tőkés országok tudományos és kulturális alapítványaival való kapcsolataink egyes időszakú kérdéseiről	53
7. Emlékeztető az MTA Szociológiai Bizottságának 1974. február 4-én megtartott üléséről	61
8. Emlékeztető a Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya 1974. április 24-i üléséről.....	75
9. A mindennapi érintkezés nehézségei I. (Egy külföldi Budapesten) (1975)	95
10. A hazai szociológia továbbfejlesztésének kérdései (Részletek Szalai Sándor észrevételeiből valamint az MTA, előterjesztésének tervezetéből) (1976)	103
11. A szociológia helyzetéről (1977)	115
12. A mindennapi érintkezés nehézségei II. (Papírok külföldre való kivitelének engedélyeztetése) (1978)	127
13. A Magyar Szociológiai Társaság megalakulása (1978)	131
14. Jelentés a IX. Szociológiai Világkongresszusról és a magyar delegáció világkongresszusi munkájáról (1978)	139
15. Idő a mérlegen (1978)	147
16. A nemzetközi tudományos kapcsolatokról (1979).....	153
17. Az Erdei-díj (1979).....	163

18. A szociológiai oktatás fejlesztéséről (1979)	171
19. A Nemzetközi Szociológiai Társaság budapesti ülése (1980)	179
20. A Magyar Szociológiai Társaság tevékenysége (1980,1981)	187
21. Konferencia a többoldalúan hátrányos helyzetről (1981)	201
22. Szociológiai világtalálkozó Budapesten? (1982).....	211
23. Jelentés a X. Szociológiai Világtalálkozusról és a magyar részvételről a kongresszus munkájában (1982)	215
24. Szalai Sándornak az Akadémia 1983. évi Közgyűlése zárt ülésén elmondott felszólalása.....	229
<i>Szerkesztői jegyzetek</i>	235

A borító belső oldalán Szalai Sándor akadémikus
1977-ben írott Önéletírása, a hátsó borítón az 1957-ben
ellene hozott fegyelmi határozat szövege olvasható.
A fotót G. Fábri Zsuzsa készítette.

Előszó

Szalai Sándor 1946 és 1949 között, illetve 1956-57-ben a szociológiát oktató bölcsészkar tanszékvezetője, később – szilenciuma, majd ENSZ-béli állása után – 1972-től az Akadémia vezetőinek tanácsadója, s a Magyar Szociológiai Társaság (alapító) elnöke volt. 41 csomagnyi irathagyatékát az MTA Könyvtára Kézirattárában őrzik. E sajátos forrásanyag javarészt 1972 és 1983 között keletkezett feljegyzéseket, leveleket, bizottsági jegyzőkönyveket és jelentéseket tartalmaz. E „leletből” válogattam össze azokat a dokumentumokat, amelyek a hetvenes évek magyar szociológiájának kulcsproblémáját – „a tudomány és a politika viszonyát” – tükrözik. A forrásként használt iratsomag ugyan nem nyújt teljeskörű áttekintést a hetvenes évek szociológiai életéről, de segítségével annak egyik „parancsnoki posztjáról” szemlélhetjük eseményeit.

A hetvenes éveket a magyar szociológia aranykorának tartjuk, annak ellenére, hogy fényét beárnyékolja a politikailag eretnekké vált tudósok – Hegedüs, Kemény, Szelényi és társaik – száműzetése, s a szakmának a történetbe való csendes belenyugvása. A tiltakozás elmaradásának oka – úgy vélem – nemcsak a megtorlástól való félelem volt, hanem annak belátása is, hogy a kizárások nem voltak alaptalanok. A lázadók, ha különböző oldalokról is, valóban veszélyt jelentettek a hegemon szerepet kívánó marxista ideológia s ezzel a politikai rendszer számára. A szociológusoknak ugyan felrötták a kritikai szellem hiányát, de a szakma-intézményei és képviselői – ha a kijelölt határokat tolerálták – helyükön maradhattak. A szociológia ugyanis fontos volt a politikai vezetés reformvonala számára. A társadalmi tervezés lehetőségét hirdető tudományág a hatékony érdekegyeztetést ígerte mind a bürokraták különböző rétegei, mind az ideológia-termelő (posztkommunista) humán értelmiség számára. A rétegződés, a mobilitás és az egyenlőtlenség kategóriái alkalmasabbnak látszottak a létező szocializmus redisztribúciós harcainak megvívására, mint a „törtmat” osztályharcos teorémája. Így az évtized végére valóra vált az igazi marxisták

rémálma: a szociológia – óvó szavaik ellenére – uralkodóvá vált a mindennapi ideológia fogalmainak, problémáinak és nyelvének meghatározásában. A reprezentatív tudományá lett szociológia, negyedik ideológiai tárgyként, helyet kapott az értelmiségiek kiképzésében, kötelező egyetemi tantárgy lett.

Nem becsülhető le e váltás szerepe a külpolitikai kapcsolatok területén sem. Nem egyszerűen arról van szó, hogy a szociológusok tanulási, utazási és munkavállalási lehetőségekhez juthattak, hanem arról, hogy a gondolkodási keretek megváltozása lehetőséget adott az érintkezésre. Már nem kellett, hogy folyamatos diplomáciai konfrontáció alakuljon ki a társadalomról való gondolkodás alapkategóriáinak eltérése miatt. Sőt, a jóléti államokbéli, s a nemzetközi redisztribúciós problémák iránti affinitás kialakulása lehetővé tette a különböző rendezvényeken és programokon való részvételt. Így mind a protokolláris diplomáciai, mind az individuális szinteken ismét a Nyugathoz tartozás Szalai erősödtek meg.

A szociológiának azonban nem sikerült tömegekre ható, integrációs erővel bíró ideológiai fogalmakat kidolgoznia, bár erre az életmód, az életminőség, majd a modernizáció témáinak kutatásával kísérletet tett. „Sikeresebbnek” bizonyult a történettudomány, amely a magyarság, a közép-európaiság problémáinak felvetésével alkalmas volt az eddig elfojtott nemzeti kérdések tárgyalására. (Az urbánus indíttatású szociológia e kérdéskörre tulajdonképpen nem reflektált.) A politikai vezetés is igyekezett kihasználni a nemzeti kommunizmus biztosította legitimációs bázist. Így érdeklődése elfordult a szociológiától. A szociológia – részben az általa kötött kompromisszum miatt – nem volt alkalmas a rendszer strukturális problémáinak elemzésére; csillaga ennek következtében a nyolcvanas években lehanyatlott. Az új rendszerkritikai, ideológiai apparátus kidolgozása egy új „üstökös”, a politológia jegyében kezdődött meg.

A szociológia leoldódott a politika köldökzsinórjáról, s szükségessé vált új szakmai programok megfogalmazása. Reményeim szerint ez a szöveggyűjtemény eddigi hagyományaink és elkötelezettségeink felmutatásával s azok problematikussá tételével némi ösztönzést adhat ehhez a munkához.

Budapest, 1990. január 20.

Gábor László

1. Előttörténet a hatvanas évekből

ELŐTERJESZTÉS AZ ELNÖKSÉGHEZ

Az Elnökség tudományszervezési és tudománypolitikai tevékenységén belül időnként foglalkozik az egyes tudományágak helyzetével és elvi problémáival. Különösen. Így van ez akkor, ha valamely tudományág helyzete és problémái az Akadémián belül, de általános vonatkozásban is, elvi állásfoglalást vagy segítséget igényelnek.

Mint az a mellékelt jelentésből is kitűnik, a társadalomtudomány körében a szociológia kérdése az utóbbi évek egyik igen vitatott problémája; hazai művelését sokban akadályozta, hogy nem volt olyan elvi állásfoglalás, amely a keretébe tartozó és időszerű kutatások körét meghatározná, illetőleg bátorítást adna a kutató-sokhoz.

Ezek a körülmények indokolják, hogy a szociológia kérdését az Elnökség napi-rendjére tűztük.

A II. Osztály Vezetősége a Filozófiai Intézet, továbbá Szalai Sándor levelező tag részletes előterjesztése alapján kibővített osztályvezetőségi ülésén foglalkozott a szociológia időszerű elvi és gyakorlati problémáival. Az osztályvezetőségi ülésen elhangzottak és az ülés állásfoglalása alapján a Filozófiai Intézet a mellékelt összefoglaló jelentést készítette el. E jelentést az Elnökség elé terjesztem azzal, hogy az elnökségi határozatra vonatkozó javaslatot a jelentés 1., illetőleg 2. számú melléklete tartalmazza.

Budapest, 1961. évi február hó 27. napján

Szabó Imre s.k.
főtitkárhelyettes

JELENTÉS

a szociológiai kutatások helyzetéről és időszerű feladatairól

A Filozófiai Intézet keretében megszervezett szociológiai munkaközösség azt a feladatot kapta, hogy a rendkívül szélágazó, sok tekintetben kezdetleges szociológiai kutatásokat felmérje, összehangolja: lehetőséget teremtsen tudományos-viták rendezésére, segítse a közös módszertani kérdések megoldását. Ennek a közel egyeztetendő munkának tapasztalatait terjesztjük most az Akadémia Elnöksége elé.

A szociológiai kutatások jelenlegi helyzete

Az ellenforradalom után a társadalomtudományok különféle területein szinte egyszerre, de egymástól függetlenül kezdtek egyes kutatók a szociológia, a szociológiai módszerek iránt érdeklődni. Ez a folyamat ösztönös volt, tele belső és külső ellenállással. Bízattást adott ehhez politikánkban a társadalmi valóság felé fordulása. A marxista szociológiát sokan és sokáig teljesen azonosították a történelmi materializmussal, a konkrét szociológiai kutatások jogosságát nem ismerték el s ilyen törekvéseket burzsoá befolyásnak tulajdonítottak. A kutatók bizonytalanok voltak és munkájukkal szemben is nem egy helyen felmerült a bizalmatlanság. Ahol mégis megindult a munka, ott nemcsak annyiban volt „személyhez kötött”, hogy egyéni érdeklődés volt az alapja, de egy-egy vezető megértésétől is függött és a támogató esetleges áthelyezésével a kutatás is abbamaradt. (Ez történt például a SZOT Szociológiai Bizottságában; a munkásfiatalok kulturális igényeinek felmérésére indított sokat ígérő kutatás abbamaradt.) Rendszerint úgy indult el valamilyen szociológiai vizsgálat, hogy egy-egy kutató szakmai vizsgálati során beleütközött bizonyos társadalmi jelenségekbe és a szociológiai módszerek felhasználása saját munkája „mellékterméke” lett. Történtek a szociológiát kisebb-nagyobb mértékben érintő kezdeményezések egyes határterületeken (Történettudományi Intézet, Néprajzi Múzeum), bizonyos mértékig a szociológia tárgykörét érintő társada-

lomstatisztikai vizsgálatok folytak a Statisztikai Hivatalban (mérnökök helyzete, családok háztartási adatai stb.). Megújult az érdeklődés a szociográfikus jellegű írások, irodalmi riportok iránt is („Várpalota”, „Barakváros”, „Pesterzsébet” stb.), amelyeknek Magyarországon erős és részben pozitív hagyományai vannak. (Meg kell viszont jegyezni, hogy az ellenforradalmat megelőző időben a hazai valóság megismerésére és leírására irányuló ilyen jellegű szociológiai törekvéseket jórészt revizionista-reakciós nézetek befolyásolták, a pártos szemlélet hiányzott.) Azoknál a minisztériumoknál, amelyek tudományos igénnyel igyekeznek elemezni saját szakterületüket, érdeklődnek a szociológiai kutatások és metodika iránt. (Könyvüipari Minisztérium, Építésügyi Minisztérium, Munkaügyi Minisztérium.) Pl.: a Könyvüipari Minisztérium segíti a konkrét üzemi szociológiai kutatásokat, amellyel tanfolyamot rendez az üzemek vezetői részére, amelynek keretében szociológiai előadássorozat is folyik.

1960 elején a párt, a kormány ösztönzésére javult a helyzet. A szociológiai kutatások fontosságára rámutattak a filozófiai életünk helyzetét elemző és feladatait meghatározó tézisek is. Sor került egy szociológiai csoport szervezésére a Filozófiai Intézet keretében. A csoport először felmérte a szociológiai kutatások jelenlegi helyzetét, bibliográfiát készített, megrendezte az első vitát: Hegedűs András: „A mikroszociológiáról és a Szociometriáról” készített tanulmányát vitatta meg a létrehozott munkaközösség keretében). Sor került az első általános jellegű munkaértekezletre, amely elsősorban a szociológia és a történelmi materializmus viszonyával foglalkozott és a legtöbb hozzászóló hangsúlyozta a komplex szociológiai kutatások szükségességét. (Ennek a megbeszélésnek anyagát a Filozófiai Szemle 1960. decemberi száma ismerteti.) Az utóbbi időben több szociológiai publikáció jelent meg, és egy önálló munka is napvilágot látott (Kulcsár Kálmán: „A jogszociológia bírálata”). Elkészült a távlati terv és kidolgozásra került az 1961-es konkrét munkaterv is. 1960. őszén megindultak az első kutatások. Ezek a következők:

1. Üzemszociológiai vizsgálatok. (Az egyéni és csoportos bérezés társadalmi hatásának vizsgálata, teljesítményszóródások társadalmi háttere, szakmák, munkakörök társadalmi értékelése, munkások viszonya az üzemhez, és a társadalmi tulajdonhoz.)

2. Sztálinvárosi munkásfiatalok szakmunkássá fejlődésének vizsgálata. (Szabadidő-felhasználás, kulturális színvonal, lakáskultúra.)

3. A Debreceni Orvosegyetem Marxista-leninista Tanszéke módszertani technikai előtanulmányokat kezdett, hogy előkészítse 1961. évi faluszociológiai munkálatait.

4. A Gödöllői Agráregyetem szociológiai munkacsoportja Dány községben a szövetkezeti munkához és a szövetkezeti tulajdonhoz való viszony problémáját vizsgálja.

A szociológiai kutatások nemzetközi helyzetéről

Konkrét szociológiai vizsgálatok újabban a szocialista tábor országaiban csak az utolsó néhány évben kezdődtek meg. Ezt megelőzően csak a társadalmi fejlődés általános törvényeinek, valamint a kapitalista és szocialista társadalmi formáció speciális törvényeinek, alapvető osztályösszefüggéseinek vizsgálata folyt a történelmi materializmus és tudományos szocializmus problémakörének keretein belül - konkrét történeti, közgazdasági stb. kutatások általánosítása alapján. A társadalmi jelenségek szociológiai tanulmányozását részben a dogmatizmus érvényesülése akadályozta. A konkrét szociológiai kutatások megkezdését a szovjet elvtársak kezdeményezték.

A *Szovjetunióban* több nagyobb csoport végzi a kutatást – a munkásosztály kulturális színvonalának, a munkaerőkölcsnek, a kolhozparasztság tudatalakulásának, a vallásos maradványok gyökereinek kérdését vizsgálják. A kutatások központja a Tudományos Akadémia Filozófiai Intézete, ugyanakkor azonban az egyes csoportokban nagy számmal vesznek részt közgazdászok, jogászok, történészek stb., másrészt pedig a helyi egyetemek (pl. Szverdlovszk) oktatói. A munka lényegileg két évvel ezelőtt kezdődött meg. Olyan „kényes” kérdésekhez is hozzányúltak, mint pl. „vallási szekták a tambovi körzetben” stb. Az eredmények publikációja még igen kezdeti állapotban van. Több tanulmány jelent meg a burzsoá szociológia módszertani elveiről, ezek korlátairól és felhasználási lehetőségeiről, mind önálló monográfiák formájában (Oszipov, Bahitov, Szamoljov könyvei), mind folyóirat-cikkekben (Voproszi Filozofii, Vesztnyik Isztorii Mirovoj Kulturi). Megjelentek a burzsoá szociológia egyes reprezentatív képviselőinek elvi jelentőséggel bíró vagy progresszív tendenciájú művei is (pl. Moreno: Sociometry, C. W. Mills: The power elite, stb.). Tudomásunk szerint az első nagyobb komplex szociológiai vizsgálat eredményeinek publikálása (a munkásosztály helyzetéről) kiadás alatt van. A Filozófiai Intézet több alkalommal rendezett vitát a szociológiai kutatások elvi-módszertani problémáiról, ezek anyagát azonban csak korlátozottan publikálták.

A népi demokratikus országok közül a szociológiai kutatások legintenzívebben *Lengyelországban* folynak. Itt a burzsoá szociológiának jelentős hagyományai és iskolái voltak (Znaniecki-iskola), a szociológia számos káderrel rendelkezett. A szociológiai kutatások ezért sohasem szüneteltek teljesen, 1956-tól kezdve pedig különösen fellendültek. Ugyanakkor azonban részben a fenti körülmény magyarázza, hogy a lengyel szociológiai életben a burzsoá ideológia behatása mind a mai napig érezhető. A kutatások centruma a Tudományos Akadémia és Szociológiai Intézete, a varsói és lodzi egyetem szociológiai tanszéke. Több szociológiai folyóirat jelenik meg (Przeglad socjologiczny, Studia Socjologiczne – Polityczne Kultúra i Społeczenstwe), az utóbbi években több monográfia jelent meg (Oscowski az osztályfogalomról, M. Socowska az erkölcsszociológiáról, Wetz a hadseregszociológiáról és a választásszociológiáról stb.). Intenzíven foglalkoznak iparszociológiával, melynek művelésére külön centrum létesült a Munkaszervezeti Intézeten belül.

Csehszlovákiában tudomásunk szerint sokrétű szociológiai munka folyik, azonban ez az adott pillanatban nincs kellően koncentráva. Eredményeiket kevésbé

ismerjük. Főleg mezőgazdaság-szociológiai kutatásairól tudunk. Nemcsak tudományos-elméleti, hanem gyakorlati segítségét is nyújtanak a termelőszövetkezeteknek. Monográfia jelent meg a mai burzsoá szociológia bírálatáról.

A *Német Demokratikus Köztársaságban* a szociológiai kutatások elsősorban a szocialista tudat kialakulásának problémájára irányulnak, tanulmányozzák a szocialista brigádokat, a szövetkezeti parasztság tudatának átalakulását stb. E témáról több cikk jelent meg az *Einheit* és a *Deutsche Zeitschrift für Philosophie* c. folyóiratokban.

Bulgáriában a szociológiai kutatások most indulnak. E napokban rendeznek egy széleskörű országos aktívát a Filozófiai Intézet szervezésében, melynek célja a szociológiai kutatások elméleti alapjainak tisztázása és a szervezeti koordinációs kérdések megoldása volt.

A többi népi demokratikus országban folyó munkáról nincs tudomásunk. Általában a szocialista tábor országaiban folyó munkáról csak véletlen személyes ismeretségek, folyóiratpublikációk és szociológiával foglalkozó külföldi elvtársaknak hazánkban tett látogatásai nyomán van tudomásunk (ez évben bolgár és német elvtársak tartózkodtak nálunk tanulmányúton).

A tudományos kapcsolatok hiánya az adott pillanatban egyik akadálya a szociológiai kutatások kibontakozásának. Sok ösztönzést kapna a hazai szociológiai tevékenység, ha szociológiai kutatóink a helyszínen ismerkednének meg a Szovjetunió és a népi demokratikus országok e téren folyó vizsgálataival.

A nyugati kapitalista országokban a szociológiai kutatások nagy hagyományokkal rendelkeznek, legintenzívebben a kapitalizmus vezető országaiban folynak (USA, Anglia, Nyugat-Németország, Franciaország). Az uralkodó szociológiai elméletek (Max Weber iskolája, Leopold Wiese, Mannheim tudásszociológiája, Pareto elitelmélete, szociometria stb.) a burzsoá világnézet szerves részei, idealista jellegűek, közvetlenül a marxizmus cáfolatára irányulok. Ezek bírálata fontos feladata a hazánkban dolgozó szociológusoknak is. Ugyanakkor ezekben az országokban igen szélesen folynak empirikus jellegű szociológiai kutatások, a társadalmi élet legkülönbözőbb területeinek konkrét tanulmányozásai. Ezek módszertani-világnézeti alapja idealista jellegű, tendenciájuk is általában a kapitalizmus tudatos védelme. Tanulmányozásuk és feldolgozásuk azonban feltétlenül szükséges. Egyrészt, mert megfelelő kritikával kezelve, anyagot szolgáltat a mai kapitalista társadalom szociális struktúrájának, folyamatainak részletesebb feltárásához. Másrészt – és ez a kutatások mai helyzetében nálunk elsőrendű fontosságú –, mert módszereik kritikai feldolgozása hozzásegíthet saját *marxista kutatási technikák* kidolgozásához.

A MTA Filozófiai Intézete tagja a Nemzetközi Szociológiai Társaságnak, s ennek két kongresszusán részt vettünk (legutóbb 1958-ban, mikor még nálunk a konkrét szociológiai kutatómunka nem indult meg).

Elméleti kérdések (a szociológia helye a marxista társadalomtudományok rendszerében)

Általános jelenség, amelyet tapasztalni lehet minden szocialista országban, hogy a társadalmi élet különböző területein jelentkező specifikus viszonyokat és az ezeket meghatározó konkrét törvényeket kutatják (csoportvizsgálatok az üzemekben, a szabadidő-felhasználás formái stb.). A marxista társadalomtudomány fejlődésének ez az új vonása a tudományelméleti és rendezési kérdések egész sorát vetette fel.

A Szovjetunióban ebben a kérdésben a vita elsősorban a történelmi materializmus és a szociológia között fennálló kapcsolat körül bontakozott ki. Lényegében – alapelveikre redukálva az álláspontokat – háromféle álláspontot különböztetünk meg.

1. A *szociológia*, – vagyis az általános és specifikus szociológiai törvények kutatása a konkrét társadalmi-gazdasági formációkban – a filozófia részét alkotó *történelmi materializmustól külön létező, önálló tudományág*, illetve tudománycsoport.

2. A szociológia a történelmi materializmus keretébe tartozik. (Ennek az álláspontnak a védői Leninnek arra a kijelentésére hivatkoznak, amely szerint a marxista szociológia egyenlő a történelmi materializmussal).

3. A szociológiai kutatások és vizsgálati módszerek szükségszerűen helyet kell hogy kapjanak a marxista társadalomtudományok legkülönbözőbb ágaiban (történelmi materializmus, történettudomány, közgazdaságtudomány stb.), de önálló szociológia kialakulására a történelmi materializmus és a különböző társadalomtudományi ágak mellett nincs szükség.

A Szovjetunióban megindult vita nem tekinthető lezártnak, bár az utóbbi időben viszonylag kevés tanulmány foglalkozik ezzel a kérdéssel, s azokban is, amelyek erről szólnak, a hangsúly inkább a konkrét szociológiai kutatások fontosságának a kiemelésére tevődött át. Hazánkban a társadalomtudományi irodalomban az említett kérdés körül érdemleges vita nem alakult ki, bár a különféle álláspontok nálunk is kirajzolódtak. Nagymértékű elméleti bizonytalanság uralkodik még elemi terminológiai kérdések terén is. Voltak, akik a szociológiát, mint gyűjtőfogalmat használták és beleértették lényegében mindazokat a kutatásokat, amelyek bármilyen társadalmi jelenségre irányultak (néprajz, demográfia stb.). Mások szociológiának nevezik mindazt a területet, ahol szociológiai módszert használnak. Ez a nézet túlzottan kiszélesíti a szociológia fogalmát és végeredményben tagadja a különálló szociológia, mint társadalmi tudományág létét.

Vannak, akik szerint az egyes társadalmi tudományokon belül mint ágazati tudományok léteznek a szociológia különféle részei (pl. jogszociológia a jogtudományon belül, üzemszociológia a közgazdaságtudományon belül). Mások azon az állásponton vannak, hogy a szociológiai módszerek használata mellett sincs létjogosultsága annak, hogy önálló jogszociológiáról beszéljünk. Ezen álláspontok mellett a szociológia tárgyát illetően a következő nézetekkel találkozunk: a szociológiáról azokon a társadalomtudományi szakterületeken beszélhetünk, ahol önálló ágazati tudomány nincs (pl. a család-város-falu szociológia stb.). Ahol van

társadalmi szaktudomány (jog, közgazdaság stb.) ott nincs szükség külön szakszociológiára. Mások szerint a szociológia tulajdonképpen a társadalmi szaktudományok sajátos vizsgálatainak általános módszertana. Vannak, akik szerint a szociológia csak módszer, mégpedig a konkrét felmérések, kutatások jelentik a szociológiát. Ismét mások szerint a szociológia a társadalmi tudattal, társadalom lélektannal foglalkozó ágazati tudomány. Vannak, akik szerint a marxista szociológia tulajdonképpen az a terület, amelyet egyébként a tudományos szocializmus, tudományos kommunizmus gyűjtőnévvel illetünk meg. Végül van olyan nézet is, amely szerint a szociológia bizonyos társadalmi alakulatok, csoportok (osztály, réteg, csoport, üzemi brigád stb.) specifikus törvényeivel foglalkozó társadalmi szaktudomány.

A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Bizottsága által 1960. júniusában rendezett vita során, vitaindító előadásában Molnár Erik helytelenítette az olyan nézeteket, amelyek elszakítják egymástól a történelmi materializmust, mint filozófiai tudományt, a szociológiától, mint társadalmi tudománytól. Többé-kevésbé egyöntetű álláspontként az alakult ki – amit a vita zárszavában Szigeti József foglalt össze –, hogy helyeselni lehet és támogatni kell az olyan törekvéseket, amelyek a társadalmi élet különböző területein a szociológiai folyamatok konkrét kutatását célozzák. Ezeknek a kutatásoknak alapját, kiinduló elveit és általános módszertanát a történelmi materializmus tartalmazza, amely a marxista filozófia elszakíthatatlan része. Ez az elvi álláspont támogatást jelent a konkrét szociológiai törvények kutatásához a dogmatikus nézetekkel szemben, ugyanakkor azonban a marxista filozófia egységének a hangsúlyozásával és azzal, hogy a konkrét szociológiai kutatásokban a történelmi materializmus feltétlen jelentőségét hangsúlyozza, elzárja az utat a revizionizmus elől, elősegíti, hogy a szociológiai kutatások marxista szellemben folyjanak. Az a tény, hogy a közgazdaság, a jog, a művészet vagy a társadalmi élet – az alap, illetve a felépítménybe tartozó – bármely területe lényegét tekintve társadalmi jelenség, amelynek általános törvényeit a történelmi materializmus elvei alapján vizsgáljuk, egyáltalán nem teszi feleslegessé annak vizsgálatát, hogy miként hatnak ezek a törvényszerűségek az emberek egymásközi konkrét kapcsolatainak színvonalán. Sőt az általános elméleti vizsgálat megköveteli és feltételezi e konkrét vizsgálatokat, amelyek egyfelől támaszkodnak az általános törvényszerűségekre az egyedi tények vizsgálatában, másfelől azáltal, hogy az adott terület egyedi tényeit vizsgálják, olyan konkrét általánosításokhoz jutnak, amelyek gazdagítják az illető tudományág elméleti törvényeiről való tudásunkat. A szociológiai kutatások ebből a szempontból a történelmi materializmus meghosszabbítását és konkrét alkalmazását jelentik, mindenekelőtt a szocialista és a kapitalista társadalom jelenkori problémáira. S a vita legtöbb résztvevője a konkrét kutatások megindítását sürgette, – az általánosságokban mozgó viták helyett – hangoztatta a szociológiai vizsgálatok és módszerek jelentőségét valamennyi társadalomtudományban, egyetértett a koordináció, a különféle társadalomtudományos területek munkatársainak összefogását lehetővé tevő komplex kutatások szervezésével. Végül elfogadta azt, hogy nálunk fontos feladat: a szociológiai kutatások módszereinek kialakítása, technikájának elsajátítása. Ez feltételezi és szükségessé teszi a burzsoá szociológia eredményeinek kritikai feldolgozását, a történelmi materializmus módszertana alapján.

A szociológiai vizsgálatok a társadalmi élet egyes körülhatárolt területein az alapba és a felépítménybe tartozó társadalmi jelenségeknek széles körét érintik, ezen jelenségek kölcsönös kapcsolataival, összefüggéseivel foglalkoznak. Tárgykörébe tartoznak tehát olyan jelenségek, amelyekkel meghatározott, kialakult társadalomtudományi ágak foglalkoznak. A szociológiai kutatásoknak ezen objektív sajátossága egyben lehetővé teszi azt is, hogy az első időben a szociológiai kutatások különböző társadalomtudományi intézetekben és tanszékeken folyjanak. E kutatások kifejlődése s eredményeik módszertani és tudományelméleti szempontból való értékelése veti majd fel azt a kérdést, hogy szükséges-e a különböző szociológiai kutatások bizonyos fokú önállósítása, különválasztása azon tudományágaktól, amelyek szükségleteiből létrejöttek, s ha igen, hol és mennyiben? Jelenleg az a helyzet, hogy számos felmerülő elméleti probléma megválaszolása nem képzelhető el függetlenül a konkrét kutatások kibontakozásától. A kutatás magyar és nemzetközi eredményei nagy mértékben hozzájárulnak majd a tudományelméleti és módszertani kérdések végleges igényű tisztázásához. Ebben a vonatkozásban jelenleg azt kell fő feladatunknak tekinteni, hogy a történelmi materializmus módszertana alapján a legjobb, leghatékonyabb módszereket dolgozzuk ki a különböző vizsgálatok lefolytatására s e vizsgálatok irányát helyesen állapítsuk meg.

A szociológia kérdéskörébe vágó sajátos magyar jelenség, hogy nálunk a konkrét társadalmi helyzet megismerésének igénye – főként a két világháború közötti időszakból származó tradíciók hatására – a szociográfia formájában jelentkezik. A szociografikus írások részlet-statisztikai adatokat felhasználva az általánosítás igénye nélkül több-kevesebb eredménnyel a tipikus jelenségeket igyekeznek megragadni. Véleményünk szerint marxista szociológiai módszertan kimunkálásával és széleskörű szociológiai kutatások segítségével helyes irányt lehet adni szociográfiai törekvéseknek, enélkül azonban a szociográfia, mint önálló törekvés feltétlenül zsákutcát jelent. A konkrét vizsgálatokban résztvevő kutatók megismertetése az elemi szociológiai ismeretekkel, kutatási technikával, előfeltétele minden szociológiai tevékenységnek, mert jelenleg tömegével folynak, szinte divattá váltak a kérdőívekkel történő dilettáns felmérések, amelyek során azután a kapott adatok, válaszok megfelelő értékelése nem történik meg és a kérdések primitívsége folytán nem is lehetséges tudományos következtetések levonása.

A szociológiai kutatások kifejlesztésének elvi kérdései közé tartozik, hogy a marxista szociológia milyen mértékben használja fel az objektív módszerek (társadalomstatisztikai anyagok stb.) mellett a szubjektív módszereket (interjúk, anketók, anketrendszerű kérdőívek stb.). A szociológiai kutatás körébe tartozó egyes társadalmi jelenségek széleskörű vizsgálatainál elengedhetetlen az utóbbi csoportba tartozó módszerek alkalmazása, de a kérdéstől függően általában elsődleges szerepe az objektív módszereknek van. Ez az álláspont alakult ki a Szovjetunióban végzett kutatásokban is.

Ezen az ponton szükséges állást foglalni a tekintetben, van-e szükség nálunk szociológiai társaságra? Hazánkban a szociológia jelenlegi helyzete annyira „kezdeti”, hogy egy társaság megszervezése csak üres kereteket jelentene. Ha a szociológiai kutatások széleskörűen folynak majd, újra meg kell vizsgálni a társaság szervezésének lehetőségét. Ez idő szerint egyébként a Filozófiai Szemle is megfe-

elő teret biztosít a publikációnak. Ha a kéthavonként megjelenő Filozófiai Szemle sem lenne elegendő, akkor felvetődhetik egy időszakos szociológiai értesítő kiadása, és ha a fejlődés ezt is túlhaladja, akkor kell majd az Elnökségnek megvizsgálnia egy önálló szociológiai folyóirat kiadásának lehetőségét.

A szociológia feladatai a szocializmus építése terén

A szociológiai kutatások kifejlesztése nemcsak elméleti-tudományos érdek, hanem közvetlen gyakorlati szükséglet is. A szocialista társadalomban a tervszerűség a gazdálkodási szférán kívül a társadalmi élet más vonatkozásaira is kiterjed. A tervszerűség feltételezi, hogy ne csak a statisztikai mutatókat ismerjük, hanem azokat a törvényszerűségeket is, amelyek a terveket befolyásolják. Ebből a gondolatból kiindulva a szociológiai kutatásoknak a társadalmi élet következő területein van különösen nagy gyakorlati jelentőségük.

1. A szocialista tudat kialakításával kapcsolatos vizsgálatok, különösen az üzemekben és termelőszövetkezetekben. Ezen belül nagy figyelmet kell fordítani a faluról felkerült új munkások között a politikai öntudat, a szakmai képzettség fejlődésének kutatására.

2. A munkás-kollektívák fejlődésének törvényszerűségei, a kölcsönös segítség érvényesülése az üzemekben, különös tekintettel a szocialista brigád-mozgalomra.

3. A teljesítményszóródások társadalmi tényezőinek vizsgálata, a spontán munkahely-, szakma-, munkakörváltoztatások okainak kutatása és az e téren tapasztalható káros jelenségek kiküszöböléséhez jelentős segítséget adhat a megfelelő módszerek kidolgozása és ezzel előmozdíthatja a munkatermelékenység növelését.

4. A termelőszövetkezeteknek, mint társadalmi közösségeknek vizsgálata abból a szempontból, hogyan alakíthatjuk ki a szövetkezeti tulajdonhoz való ragaszkodást, hogyan erősíthetjük a szocialista termelőszövetkezeti kollektívákat.

5. A családi viszonyok alakulásának vizsgálata, figyelemmel a szocialista család fejlődésének sajátosságaira.

6. A regionális tervezés segítésére megfelelő településszociológiai vizsgálatok.

7. A tömegekben élő jogtudatnak, a különféle magatartási szabályok korrelációjának vizsgálata.

8. A marxista szociológia konkrét metodikájának kialakítása, amely a fenti feladatok elvégzésének egyik fő feltétele és egyik igen lényeges eredménye lesz.

Szervezeti kérdések

A szociológiai kutatómunka jelentősége és a különféle akadémiai intézetek közreműködését megkövetelő komplex vizsgálatok szükségessége, a terület szétágazó volta következtében a II. Osztály keretében szociológiai bizottság szervezése

szükséges. A Bizottság feladata a szociológiai tudományos munka elvi irányítása. Meg kell erősíteni és szükség szerint ki kell építeni a nemzetközi kapcsolatokat, elsősorban a Szovjetunió és a szocialista országok szociológiai tudományos életével. A bizottságnak el kell látnia a Nemzetközi Szociológiai Társaság tagságával együtt járó feladatokat. A bizottság titkárságának funkcióját a Filozófiai Intézetben szervezett szociológiai csoport végezze. Megfontolandó az a kérdés, szükséges-e a Filozófiai Intézet szociológiai csoportja mellett a munka során létrejött ad hoc munkacsoportból, – amelynek tagjai más társadalomtudományi intézetek kutatói – állandó testületet hozni létre, a koordináció gyakorlati megvalósítására. A titkárságnak a feladatait a következőkben határozzuk meg:

1. Biztosítani kell az érintett intézetek, tanszékek szociológiával foglalkozó kutatói munkájának koordinálását.

2. Gondoskodnia kell tapasztalatcsere-alkalmak szervezéséről és a folyamatos továbbképzésről.

3. Létre kell hoznia – figyelemmel kísérve a nemzetközi, elsősorban a szocialista országokban folyó szociológiai kutatások menetét – a megfelelő művek, publikációk alapján a szükséges dokumentációt.

4. Gondoskodnia kell a hazai kutatások publikációjáról, biztosítani kell a Filozófiai Szemle és más orgánumok (Valóság stb.) megfelelő anyaggal való ellátását.

5. Folytatnia kell a Filozófiai Intézet jellege által meghatározott saját kutatásokat és szükség szerint részt kell vennie komplex vizsgálatokban.

A szervezeti kérdések sorában fontos szerepe van a szociológiai oktatás kérdésének. A feladat kétirányú: egyrészt biztosítani kell a Filozófiai Intézet keretében a szociológiai vizsgálatokban részt vevő kutatók számára az alapvető módszertani problémák tisztázását, a technikai ismeretek elsajátítását, másrészt meg kell kezdeni a tervszerű szakemberképzést. Ennek érdekében 1961. őszétől vagy a Filozófiai Intézet keretében, vagy az érintett egyetemeken célszerű lenne megszervezni egy szabadon választható féléves speciálkurzust, a szociológiai vizsgálatokban résztvevő egyetemi hallgatók számára. Ennek során körülbelül-tíz előadásban a szociológia legfontosabb elméleti és gyakorlati kérdései kerülnének oktatásra. A továbbképzés fontos részeként részt kellene vennünk a Szovjetunió és a szocialista országok konkrét szociológiai felméréseiben, ki kell építenünk az állandó és kölcsönös tájékoztatást, a szociológiai irodalom rendszeres cseréjét. El kell mélyíteni a nemzetközi szociológiai társasággal való kapcsolatainkat.

Határozati javaslat:

1. A MTA Elnöksége a Filozófiai Intézetnek a szociológiai kutatások helyzetéről és időszerű feladatairól szóló jelentését tudomásul veszi.
2. A MTA Elnöksége szükségesnek tartja a történelmi materializmus elméleti és módszertani alapjaira épülő konkrét szociológiai kutatásokat és helyesli a szociológiai vizsgálatok beiktatását a távlati tervekbe és az egyes társadalomtudományi ágazatok terveibe.
- A MTA Elnöksége felhívja a különböző társadalomtudományi intézetek vezetőinek figyelmét arra, hogy adják meg a szükséges politikai és erkölcsi támogatást a szociológiai munkához.
3. A MTA Elnöksége szükségesnek látja a nemzetközi kapcsolatok szilárd alapra helyezését a Szovjetunió és a népi demokráciák szociológiai szakembereivel.
4. Az Elnökség helyesli a jelentésben vázolt feladattervet.
5. A MTA Elnöksége Szociológiai Bizottság létrehozását határozza el a II. Osztály keretében. A Bizottság titkárságának funkcióit a Filozófiai Intézetben szervezett szociológiai csoport lássa el, a jelentésben vázolt feladatok alapján. Kívánatosnak tartja továbbá, hogy a Filozófiai Intézetben a kutatások segítése érdekében a Szociológiai Bizottság képviselőinek és az érintett intézetek munkatársainak bevonásával állandó jellegű munkacsoport jöjjön létre.
6. A MTA Elnöksége elfogadja az 1961-es évre előirányzott oktató és kutató munka költségvetését.

2. sz. melléklet

Az 1961-es kutatás és oktatás költségvetési terve

1. Üzemszociológiai komplex vizsgálat
2. Sztálinvárosi szabadidő felvétel vizsgálat
3. Termelőszövetkezeti komplex felvételek és vizsgálatok
4. Tanfolyamok, fordítás, dokumentáció, e felvételekhez bevont egyetemi hallgatók tudományos ösztöndíja és egyéb kiadások:

(Az 1960-as tapasztalatok szerint)

Ft 70 000

**2. Az MTA Szociológiai Bizottságának
1973. január 16-i ülése a balatonfüredi
üzemszociológiai konferenciáról**

Összefoglaló jelentés a MTESZ III. Szociológiai Konferenciájának anyagait értékelő szakvéleményekről

Az MTA Elnöke a MTESZ Elnökségének felkérésére ez év szeptemberében azzal a feladattal bízta meg az MTA Szociológiai Bizottságát, hogy szakértők bevonásával véleményezze a MTESZ Szervezési és Vezetési Tudományos Társasága III. Szociológiai Konferenciájának (témája: Napjaink műszaki fejlődésének társadalmi feltételei és várható hatása) tanulmányait. A Bizottság kilenc szakértőt kért fel az MTA Tudományos Testületi Titkársága útján írásos szakvélemények elkészítésére. A felkért személyek pártintézmények, kutatóintézetek munkatársaiból, egyetemi oktatókból, üzemszociológiai és módszertani szakértőkből, továbbá közgazdászokból és vezetéstudományi szakemberekből kerültek ki. Ügyeltünk arra, hogy senkinek ne kelljen a konferencia anyagairól kettős minőségben véleményt alkotnia, ezért szakértői közreműködésre csak olyanokat kértünk fel, akik nem készítettek tanulmányokat a konferenciára, s akik nem tagjai az MTA Szociológiai Bizottságának.

A megbízás alapján Csanády András (MTA Filozófiai Intézete), Fedor Béla (MSZMP KB Politikai Főiskolája Szociológiai Tanszék), Kovács Ferenc (MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete), Kovács Sándor (Lenin Kohászati Művek, Miskolc-Diósgyőr), Lick József (MSZMP KB Politikai Főiskolája Szociológiai Tanszék), Méhész József (Országos Vezetőképző Központ), Pozsgay Imre (Társadalmi Szemle Szerkesztősége), Dr. Szántó Györgyné (MSZMP KB Politikai Főiskolája Politikai Gazdaságtan Tanszék) és Tahin Tamás (Pécsi Orvostudományi Egyetem Marxizmus-Leninizmus Tanszék) nyújtott be írásos szakvéleményeket. Megállapítható, hogy a szakértők gondosan, felelősségtudattal teljesítették megbízatásukat.

A beérkezett szakvélemények áttekintése után a konferencia anyagaival kapcsolatos főbb észrevételeiket az alábbiakban foglalhatjuk össze.

1. A véleményekből kitűnik, hogy szakmailag igen hullámozó színvonalú tanulmánykötettel van dolgunk, melyben az értékes, jól kimunkált írások hevenyészetten szerkesztett, sekélyes vagy érdektelen tanulmányokkal váltogatják egymást. Mégis: az anyagok többsége indokolt tudományos kifogások alá esik. Elégséges

arra rámutatni, hogy a bírálók a tanulmányok kétharmadát szakmailag gyengének ítélték, illetve azokkal szemben komoly elméleti és módszertani fenntartásokat hangoztattak. A bírálók rámutattak arra, hogy számos tanulmány szerzője szinte teljesen mellőzi a bizonyítást, az érvelést. Alig történik kísérlet arra, hogy bemutassák, illetve dokumentálják az állítások vizsgálati megalapozottságát. Az írások terjedelmileg oly szűkreszabottak, hogy inkább kutatási hipotéziseknek tetszenek, semmint átgondolt szakmai tanulmányoknak vagy vizsgálati beszámolóknak. Ismeretes, hogy nemzetközi konferenciákon szokás úgynevezett „kivonatokat” közreadni. Am ilyenkor az érdeklődők általában hozzáférhetnek a kivonatosan ismertett anyagok teljes szövegéhez illetve a szóbanforgó vizsgálatok részletes leírásához is. A kötetben sokhelyütt történik hivatkozás már elvégzett, folyamatban levő vagy tervezett vizsgálatokra. A tanulmányok jórésze azonban szinte a semmitmondásig szűkszavú, s mégcsak sejtetni sem engedi a hivatkozott vizsgálatok volumenét, fogalmi és módszertani apparátusát, illetve eredményeit. Így a kötet nem annyira szolid vizsgálati felmérésekről ad számot, hanem sokkalta inkább látszik sajátos egyéni kutatói feltételezések bizonyos gyűjteményének. Nem egy szerző olyan horderejű, az ipar, sőt a népgazdaság egészét érintő ajánlásokat, változtatásokat fogalmaz meg, amelyek távolról sem állnak arányban a javaslatok vizsgálati fedezetével, s nem minden esetben tükrözik a kutatóktól elvárható körültekintést és felelősségérzetet. Ilyen ajánlásokra ugyanis csak sokoldalú vizsgálatok és megfelelő kísérletek után szabad vállalkozni. Több tanulmány szerzőjét joggal marasztalják el a bírálók miatt, hogy a marxizmus fogalomrendszerétől idegen, bizonytalan tartalmú terminológiát tartalmaznak. Joggal rótták fel a tanulmányok egy körének hibájául azt is, hogy alig tapasztalni tudatos törekvést más szakterületek képviselőivel történő együttműködésre, jóllehet a tanulmányok nagy része interdiszciplináris jellegű témákat érint.

A konferencia – amennyiben az eredeti elképzelés szerint kerül megrendezésre – aligha öregbítette volna a tudományág tekintélyét a műszaki és gazdasági szakemberek körében. Ellenkezőleg: akaratlanul is hozzájárult volna ahhoz, hogy kedvezőtlen színben tüntesse fel a szociológiát, diszkreditálja és rombolja annak hitelét. Nem használ az ügynek, ha bizonyos kutatók tudományos szempontból kimerítően témák és elképzelések vitáját próbálják különböző szerveknél és különböző címeken a szakmai, s a jelek szerint nem csak a szakmai közvéleményre ráerősíteni. Nem helyes, ha egyes szociológusok szakmai különvéleményük népszerűsítésére a tudományos eszmecserék kialakult szervezeti keretein kívül keresnek fórumot.

2. Köztudomású, hogy a MTE SZ alaprendeltetését tekintve ismeretterjesztéssel foglalkozó szervezet. Általános érvényű szabály, hogy az ismeretterjesztésbe csak tudományos szempontból megszürt, kipróbált és lehiggadt megállapításokat szabad bevinni. A kötetben közölt tanulmányok nagyobbik fele ezt a kívánalmat sem elégíti ki. A szakvélemények benyújtói a tanulmányok közelítőleg kétharmadát jelenlegi formájukban ismeretterjesztésre alkalmatlannak minősítették. Eközben a bírálókat láthatóan az a felismerés vezette, hogy az anyagok mostani alakjukban nem annyira ismereteket nyújtanak, mint inkább többségükben zavart és elbizonytalanodást keltenek. Ez pedig az ismeretterjesztésben megengedhetetlen.

3. Az anyagokat még kevésbé teszi alkalmassá az ismeretterjesztésben történő

hasznosításra az a körülmény, hogy egy részük komoly politikai és ideológiai fogyatékoságokkal terhelt. Mint az egyik véleményező találóan megjegyezte: a tanulmányok bizonyos körét az a közös jegy fűzi egybe, hogy pesszimiztikus hangvételűek, a vállalati élet negatív példáit és eseményeit szedik csoportba. Elegendő arra rámutatni, hogy a tanulmányoknak mintegy harmadát érte politikai és ideológiai szempontból komoly és megalapozott elmarasztalás. A bírálók úgy találták, hogy utóbbiak közül két anyag nem annyira szaktanulmány, mint inkább meglehetősen rosszindulatú politikai, illetve irodalmi pamflet.

4. A kötetből és a körülményekből arra lehet következtetni, hogy a konferenciát nem a kívánatos körülményekkel készítették elő. Az anyagokból nem derült ki a konferencia világos célja, a szervezők egyértelmű elgondolása. Kozmikus szélességű, csaknem parttalan témát választottak. Elégséges arra utalni, hogy a konferencia problémaköre alig szűkebb a VIII. szociológiai világkongresszus tervezett témájánál. E bajt csak tetézte, hogy sok résztanulmány szerzője még e tág tematika kereteit is túllépte. Ebből fakad, hogy az írások egy részének semmilyen vagy csak igen távoli köze van a rendezvény választott témájához. A szervezők olyan, erejüket meghaladó vállalkozásba fogtak, olyan feladatot próbáltak magukra venni, amelytől náluk tekintélyesebb és illetékesebb szervek is óvakodnak. Érzékelhető, hogy a szervezőknek nem jutott elegendő idejük a szükséges szervezeti lépések megtételére és a közlésre szánt anyagok gondos megrostálására sem. Hasznosabb lett volna például, ha a konferencia szervezői az MTA Szociológiai Bizottsága egyes tagjainak véletlen és esetleges informálása helyett idejekorán kikérik a Bizottság testületi állásfoglalását, és körültekintően elbírálják az ismeretterjesztésre szánt tanulmányokat. A Bizottság jellegénél és összetételénél fogva megfelelően reprezentálja a hazai szociológiát, s kollektív állásfoglalásának, véleményének igénylése talán ezúttal is megóvta volna bizonyos bukkánóktól a rendezvény kezdeményezőit és előkészítőit.

E megfontolások alapján, a felkért szakértőkkel egyetértőleg úgy véljük, hogy a konferencia elhalasztása indokolt volt.

Budapest, 1972. december 17.

Nagy Emil s.k.
az MTA Szociológiai Bizottsága
titkára

[...] III. A MTESZ tervezett III. balatonfüredi üzemszociológiai konferenciája előadásának bizottsági vitája

Kulcsár Kálmán tájékoztatása szerint a MTESZ Elnökségének megkeresésére az MTA Elnöke felkérte a Szociológiai Bizottságot, hogy testületileg véleményezze az 1972 szeptemberére Balatonfüredre tervezett üzemszociológiai konferencia írásos előadásait. Az MTA Tudományos Testületi Titkársága szakértőket bízott meg az anyagok véleményezésével. A lektori véleményekről összefoglaló jelentés készült. Mindezeket az anyagokat a bizottsági tagok a konferencia előadásainak szövegével együtt előzetesen magkapták. Ezen az ülésen tehát állásfoglalást kell kialakítani a konferencia előadásairól. Hozzátette, hogy véleménye szerint a vita a tanulmányok szerzői és lektorai jelenlétében lett volna teljesen megalapozott, ezek meghívására azonban – technikai okok folytán – nem kerülhetett sor. Ezt követően *Nagy Emil* röviden ismertette a szakvéleményeztetés menetét, illetve a lektori vélemények legfőbb megállapításait. Az ismertető után többen kérdéseket intéztek a MTESZ jelenlevő vezetőihez a konferencia céljáról, jellegéről, az előkészítés körülményeiről, továbbá a halasztás belső következményeiről és hatásáról.

Valkó Endre válaszában kifejtette, hogy a konferencia előkészítésében a MTESZ Szociológiai Bizottsága nagyfokú önállóságot kapott. A MTESZ vezetősége csak akkor avatkozott be, amikor – már meglehetősen későn – több oldalról jelezték a konferencia írásos anyagaival kapcsolatos aggályokat. Ekkor áttekintették az előadásokat és meggyőződtek az aggályok megalapozottságáról. Így fordultak segítségért és az anyagok véleményezéséért az MTA Elnökéhez. Váholta, hogy a MTESZ keretében, a vállalatoknál és az intézményeknél hallatlanul erős az igény a szociológia iránt, mivel a szociológia segítsége nélkül a termelés társadalmi tényezőit lehetetlen feltárni és befolyásolni. Ez ma a vezetés javításának egyik alapfeltétele. A konferencián 300-400 részvevővel számoltak, többségében gazdasági és műszaki vezetőkkel, továbbá érdeklődőkkel. Minthogy az előadásokkal való megismerkedés után a MTESZ és a SZVT vezetősége letiltotta a konferenciát, ez a szervezetnek néhány százezer forintos ráfizetést jelentett. A halasztás a MTESZ-nél tevékenykedő szociológusokra rossz hatást tett, kedvüket szegte. Az adminiszt-

ratív beavatkozást indokolatlannak tekintik. Ennek illusztrálására Harsányi Frigyes felolvasta azt a tiltakozó levelet, amelyet a MTESZ Vezetőségéhez intéztek. Felhívta a figyelmet arra, hogy az üzemszociológia iránt a gazdasági és műszaki vezetők körében oly erős az igény, hogy azt mindenképpen ki kell elégíteni, s ehhez kérte az MTA Szociológiai Bizottságának segítségét és közreműködését is. Hozzáfűzte még, hogy a konferencia írásos anyagainak szervezőivel valamilyen formában meg kellene ismertetni a lektori véleményeket és a bizottsági állásfoglalást. Harsányi Frigyes ismertetése szerint a konferenciát előkészítő bizottság a felhívásra beküldött mintegy 50 tanulmányból 34-et fogadott el, s valamennyit 3 fővel lektoráltatta. Kétségtelen, hogy nem tudtak eleget foglalkozni a konferencia előkészítésével. Így előfordulhatott az ún. keresztbelektorálás, amely a lektorok számát a minimumra csökkentette. Rámutatott azonban, hogy a konferencia anyagaiban a hibás és színvonalatlan tanulmányok mellett igen hasznos és komoly írások is helyet foglalnak.

A vitában elsőként *Szalai Sándor* szólalt fel. Kifejtette, hogy nézete szerint a kétszeres adminisztratív intézkedés felesleges volt. A tanulmányok többsége valóban „tudományon kívüli”. Hasznosabb lett volna, megadni a konferenciának azt a jelentéktelenséget, amit megérdemelt. Ha a konferenciát megrendezik, s azon néhány komoly szakember avatott bírálattal illeti a hibás anyagokat, talán minden simábban és eredményesebben folyik le. Az esetnek van egy, a konferencián messze túlmutató tanulsága. Néhány esztendeje sikerült a szakszerű empirikus szociológiai vizsgálatokhoz nyugodt légkört teremteni. Most azonban úgy tűnik, hogy egyesek ezt a kedvező helyzetet felborulással fenyegetik. A konferencia anyagaiból kiviláglik, hogy némelyek az empirikus kutatásokra való hivatkozást csak fűgefalevélnak használják egyfajta gyanús színezetű politikai és ideológiai eszmék terjesztésére. Példaként említette *Zsille Zoltán* tanulmányát, továbbá *Hegedűs András* – *Márkus Mária* írását, amely az üzemi bürokrácia mellé egy hármas tagozású „alkotói bürokráciát” ajánl, s bevallottan is annyi köze van az empiriához, hogy a „vizsgálati kiindulópont empirikus vizsgálatokhoz kötődik”. E tendencia komoly veszélyeket rejt magában. Elejét kell venni annak, hogy ténylegesen megalapozatlan következtetéseket az empirikus vizsgálatok látszatával támasszanak alá. Márpedig a konferencia anyagának tanulmányozása arról győz meg, hogy a tanulmányok többségénél hiányzik az empirikus vizsgálati megalapozottság, s az ilyenekre való utalgatásnak egyszerűen nincsen fedezete. *Huszár Tibor* egyetértését fejezte ki *Szalai Sándor* megállapításaival. Rámutatott, hogy amennyiben a szerzők nem önmagukat lektorálták volna, talán egy sor későbbi kellemetlenség elkerülhetővé válik. A konferencia anyagának vitája bizonyos értelemben kapcsolódik a második napirendi ponthoz, mivel fényt vet a hazai szociológiai életben mutatkozó egyes törekvésekre. Az empirikus vizsgálatokra való üres hivatkozás példajaként említette a munkával való elégedettségéről készített tanulmányt, amely egy mindössze 150 fős olvasás-szociológiai feltevésekre alapozódott. E tanulmány nem tartalmaz se empiriát, se elméleti hasznú megállapításokat, ám annál inkább magánál hord kifejezett világnézeti és ideológiai torzulásokat. Utalt *Szesztay András* tanulmányára, amely egy kvázi-problematika és az empiria sajátos vegyülete. E problémákat nem a MTESZ, hanem tisztázó szakmai viták keretében kell rendezni. A tanulmányok között a kítűnő, a társadalom vezetői számára felelős alternatívákat

megfogalmazó írások keverednek a politikai „don quijotizmust” és messianizmust árasztó írásokkal. Utóbbiakban a szociológia nem vállalhat közösséget. Emlékeztetett arra, hogy a MTESZ-ben folytatott tevékenység egyesek számára üzlet is, amihez nem jön rosszul ha egyes anyagokat a MTESZ kiadványaiban nevük alatt publikálnak. Csatlakozott ahhoz a véleményhez, hogy a bírálatok tartalmával a tanulmányok szerzőit valamilyen formában meg kell ismertetni. *Szabady Egon* ugyancsak ennek szükségességét húzta alá. Kifejtette, hogy ennek biztosítása nélkül az ügyet nem lehet megnyugtató módon rendezni. Módot kell adni arra, hogy a bírálók és az érintettek kicseréljék nézeteiket és egyértelműen levonhassák az eset tanulságait. E nélkül az egyéb iránt megalapozott bírálatok nem fejthetik ki hatásukat, s szűkebb szakmai kör titkai maradnak.

Szántó Miklós megjegyezte, hogy a konferencia anyagai vegyes és hullámzó értékűek. Csatlakozott Szalai Sándor megállapításához. Javasolta, hogy jelöljék meg konkrétan azt a 10-12 tanulmányt, amely hasznos és magas szakmai színvonalon áll. Észrevételezte, hogy az empiriára való hivatkozás közvetve haladást is tükröz, mert arra mutat, hogy az empirikus vizsgálatokhoz történő kapcsolódás nélkül ma már egyre nehezebb publikációkat elhelyezni, szakmai elismeréshez és szerephez jutni. Elengedhetetlennek ítélte annak bizottsági leszögezését, hogy a konferencia anyaga nem reprezentálja a hazai szociológiát, de jelez néhány nagyon veszélyes és rendezésre váró problémát. *Wirth Ádám* felszólalásában kifejtette, hogy a bizottság nem vállalkozhat a halasztás utólagos igazolására. Nem vállalhatja az egyes tanulmányok értékelését sem, mivel a szerzők nincsenek jelen. Azt azonban vállalhatja, hogy megítélje, a konferencia anyagai összességükben alkalmasak-e tudományos szempontból arra, hogy egy konferencia munkájának alapjait képezzék. Ilyen szempontból egyetért a lektori véleményekről készült összefoglaló jelentés megállapításaival. Helytállóan tekinti azt a megállapítást is, hogy a konferenciának nem volt világos célja és koncepciója, továbbá hogy a rendezés koncepcióját előzetesen célszerű lett volna az MTA Szociológiai Bizottságával megtanácskozni. Kétségtelen, hogy a rendezők nem érvényesítettek megfelelő szelekciót s így adódott, hogy a tanulmányok egy része kitűnő, más része pedig nívón alul áll vagy éppen „tudományon kívüli”. Nézete szerint a Bizottság rámutathat néhány olyan szimpptomára is, amely a konferencián túlmutatva veszélyesnek és zavarónak látszik a hazai szociológiai életre. Ezek közül az egyik az, hogy elszaporodtak az empirikus kutatásokra történő fiktív hivatkozások. A másik pedig az, hogy egyes szerzők visszaélnék a szociológiai szakterminológiával, vitatható gondolatmenet álcázására használják fel a szakzsargont. Véleménye szerint a szerzőkkel csak a Bizottság általános álláspontját kell megismertetni. A lektoroknak küldendő köszönőlevélben azonban kérni kell, hogy adott esetben legyenek készek tárgyalni a bírált szerzőkkel. *Wirth Ádám* utóbbi megállapításához csatlakozott *Huszár Tibor* is. *Farkas János* is támogatta azt az indítványt, hogy a MTESZ tegye lehetővé a szerzőknek a lektorokkal való találkozást, illetve vitát. Úgy vélte, elégséges, ha a Bizottság a tanulmánykötettel kapcsolatban csupán általános állásfoglalásra szorítkozik. Nézete szerint a kötetnek három általános tanulsága van. Az egyik a marxista elméleti és szakmódszertani képzettség, illetve áttételesen a képzés gyengesége, ideértve egyes intézeti munkatársak felkészültségét is. A másik a szakma védelmének, presztízse óvásának fontossága. A harmadik tanulság az, hogy a ha-

sonló jellegű konferenciák, illetve rendezvények előkészítése jóval nagyobb körültekintést igényel.

Huszár Tibor kifejezte, hogy a lektori vélemények is tartalmazznak problematikus, szakszempontról kifogásolható szempontokat. Ajánlotta, hogy a tárgyalt napirendi kérdésben a Bizottság Szalai Sándor és Wirth Ádám megállapításai és indítványai szerint foglaljon állást. *Módra László* felszólalásában aláhúzta annak szükségességét, hogy a MTESZ valamilyen formában hozza a szerzők tudomására a lektori vélemények tartalmát. Elmondotta, hogy nem ért egyet a véleményeztetés módjával, mivel szerencsésebb lett volna a lektoráltatást kizárólag szociológiai szakemberekre bízni. *Nagy Emil* az utóbbi megjegyzésre válaszolva kifejtette, hogy a véleményeztetés adott szempontjai és a témák interdiszciplináris jellege indokolta a lektorok ilyen összetételét.

A napirendi kérdés vitáját – miután a távollévő Gyenes Antal levelét ismertette, amely egyébként általánosságban megfelelt a vitában kialakult álláspontnak – Kulcsár Kálmán foglalta össze, aki kifejezte azt a véleményét, hogy a Bizottság általános állásfoglalását Szalai Sándor és Wirth Ádám gondolatmenetére alapozva célszerű megfogalmazni.

A napirendi ponttal kapcsolatban a Bizottság az alábbi állásfoglalást alakította ki:

1. A Bizottság megítélése szerint a Balatonfüredi Konferencia előkészítése fogyatékos volt, a konferenciára készített tanulmánykötet egészében nem alkalmas sem tudományos, sem ismeretterjesztő célzatú konferenciára. A tanulmányok ugyanis rendkívül eltérő értékűek és színvonalúak. Egészen kitűnő, további kimunkálásra érdemes tanulmányok váltják egymást gyenge, érdektelen és megalapozatlan írásokkal. A tanulmányok egy részével szemben e mellett még indokolt politikai és ideológiai kifogások is felmerültek.

2. A tanulmánykötet felhívja a figyelmet egy, a konferencián túlmenő káros tendenciára, nevezetesen az empirikus vizsgálatokra történő üres és fiktív hivatkozások veszélyére. A Bizottság szükségesnek látja, hogy mindenütt határozottan lépjenek fel az empirikus kutatások tekintélyével történő ilyen visszaélésekkel szemben.

3. A Bizottság úgy látja, hogy a tanulmányok egy része olyan, terjedőben lévő és nem kívánatos törekvést is tükröz, amelyet a szociológiai szakterminológiával való visszaélésnek, kutatások nélküli, megalapozatlan és tartalmatlan használatának lehet minősíteni.

4. A Bizottság nem tekinti feladatának rendezvény előkészítésének és a tett adminisztratív intézkedések értékelését, sem pedig az egyes tanulmányok részletes méltatását, csupán a kötetben található általános jelenségek megállapítására szorítkozik. Javasolja azonban a MTESZ Vezetőségének, hogy a Bizottság általános állásfoglalását ismertesse az érdekeltekkel. Egyidejűleg tisztelettel kéri az MTA Elnökét, hasson oda, hogy a lektoroknak küldendő köszönőlevelekben a Tudó-

mányos Testületi Titkárság kérje a szakértőket, adandó alkalommal álljanak az általuk elbírált tanulmányok szerzőinek rendelkezésére, és folytassanak velük eszmecserét.

5. A Bizottság – tekintetbe véve, hogy az üzemek és az intézmények részéről valóban hatalmas és tömeges igény jelentkezik az üzemszociológia tanulmányozására, megismertetésére, a gazdasági és műszaki vezetésben történő hasznosítására – nem zárkózik el az élői, hogy a jövőben segítséget nyújtson a MTESZ-nek az üzemszociológiai ismeretek terjesztésében és alkalmazásában, konzultációk, véleményezés, esetenként egyes tagjainak közreműködésre történő felkérése formájában.

IV. Egyéb kérdések

Kulcsár Kálmán bejelentette, hogy – előzetes konzultációk alapján, és különös tekintettel a napirenden volt kérdések vitájának tanulságait a – határozati javaslatot terjeszt be egy albizottság kiküldésére a Szociológiai Társaság megalakításának előkészítése céljából. Az albizottság tagjait fel kell kérni a Társaság felépítésének, működési elveinek, szabályzatának kidolgozására. A jelenlevők – rövid vita után – az albizottság vezetőjévé Szalai Sándort, tagjaivá pedig Huszár Tibort, Kulcsár Kálmánt és Lick Józsefet választották meg.

A továbbiakban az elnök felkérte a Bizottság tagjait, hogy két héten belül küldjék be címére javaslataikat az arra érdemes szociológiai publikációkról az Akadémiai Könyvkiadó 1973. évi kiadási terveihez.

Fukász György bejelentette, hogy 1974. tavaszán Budapesten sor kerül a szabadidő és a művelődés témaköréből megrendezett II. Nemzetközi Konferenciára, ugyancsak az UNESCO és a TIT védnökségével.

Budapest, 1973. január 22.

Kulcsár Kálmán s.k.
az MTA Szociológiai
Bizottság
elnöke

Nagy Emil s.k.
az MTA Szociológiai
Bizottsága
titkára

**3. A Szociológiai Bizottság
munkabizottságának első ülése
a Magyar Szociológiai Társaság,
megalakításáról**

JEGYZŐKÖNYV

felvétel 1973. február 23-án d. u. 3 órakor az MTA Tudományszervezési Csoport hivatali helyiségében megalakulásra kerülő Magyar Szociológiai Társaság első ülésén.

Jelen vannak: Huszár Tibor tanszékvezető docens (ELTE),
Kulcsár Kálmán, az MTA Szociológiai Intézet igazgatója,
Lick József, tanszékvezető (MSZMP Politikai Főiskola),
Szalai Sándor, akadémikus

Jegyzőkönyvvezető: Komoróczy Lajosné

A Társaság globálisan egyetértett Szalai et. javaslataival.

Huszár et.: Javasolja, hogy a szakosztályokat illetően szociológiai elméleti szekciót ne csináljanak, vagy ha igen, olyan jellegű problémákat gondolna hangsúlyozni, amelyek közvetlenül nem kötődnek egy más szaktudományhoz, azokat integrálni kellene a szociológiai elméletben: társadalmi rétegződés, politikai szervezetek, stb. Összevonas jellegűen gondolja. Javasolná, hogy néhány olyan szakosztályt hozzanak létre, amely lehetőséget ad más társtudományokkal kapcsolatos együttműködésre, ahol erősebb szociológiai vénájú kutatótársaság van.

Szalai et.: Közli, hogy néhány nappal ezelőtt beszélt Mátrai elvtárssal, aki közölte, hogy néhány kérdést szeretne tisztázni. Javasolja egy szociológia-pszichológiai szakosztály felállítását. A feltett kérdésekre válaszolva mindennel egyetért és teljes támogatását nyújtja.

Huszár et.: Helyesnek tartja egy történetpszichológiai szekció felállítását, ha a tiszta szociológusokon kívül történészek, közgazdászok, irodalmárok is foglalkoztatva lesznek. Az elnökség felállításával kapcsolatban javasolja, hogy az elnök mellett legyen egy főtitkár, akinek más fontos társadalmi megbízatása nincs, aki tulajdonképpen mozgatja a titkárt. Egy függetlenített titkárra volna szükség.

Tagság megvitatja a bizottsági tagságba való felvétel kritériumát.

- Lick et.:* Javasolja, hogy ne csak szociológusok legyenek, hanem más tudományágak képviselői is, akik szociológiai érdeklődésűek, s csinálnak is valamit. A rendes tagsághoz ajánlás is kellene. Pártoló tagok is lehetnek a Társaságban. Fel lehetne kérni intézményeket, jogi személyeket pártoló tagságként. – A szakosztályok létesítésével kapcsolatban közli, hogy az sok tekintetben az összetételtől függ, milyen szakosztályokat érdemes szervezni, s milyen nem.
- Szalai et.:* Egy olyan munkacsoport vagy szakosztály létesítését javasolja, amelyet megkülönböztethetünk a többitől azzal, hogy az marxista. A szociológiai elméletnek van számos része, amely kapcsolódik a társadalmi rétegződés elméletéhez. – Egy kimondatlan problémáról beszél, miszerint Magyarországon nincs politikai „science” pedig nagy szükség volna rá.
- Lick et.:* Véleménye szerint a Magyar Szociológiai Társaságnak a Szociológiai Intézettől át kellene vennie a Nemzetközi Szociológiai Társaságban való képviselést. Természetesen azzal, hogy egy önkéntes testületnek a tevékenységéről van szó és bizonyos államközi kapcsolat segítségével nyújthat sok mindenben. „Ellenőrző szárnyaink kiterjesztésének” olyan következményei is lehetnének, hogy vidéki szekciókat lehetne kialakítani.
- Szalai et.:* Szerinte politikai fontossága van vidéki szociológiai kutatásoknak. Ha létrejönne a Társaság, akkor a megyei és járási Tanácsoknak egy köriratot kellene küldeni, hogy bekapcsolódhassanak az illetékes munkánkba, ha felmerül náluk a kutatási igény. Huszár István, a KSH elnöke, mindenben segítséget nyújt.
- Lick et.:* A javaslat 6. pontjára vonatkozóan tesz javaslatot. Véleménye szerint a Társaságnak ne legyen tudománypromóciós feladata. Ezzel a MTESZ foglalkozik. A Művelődésügyi Minisztériumon belül is létezik egy szociológiai bizottság, amely az egyetemi oktatással kapcsolatos ügyeket intézi. A munkamegosztás ésszerű megszervezését javasolja.
- Kulcsár et.:* A tervezettel általában egyetért. Az emberek viszonylatában elvárásokban és lehetőségekben kell gondolkodni. Figyelembe kell venni azokat a kereteket, ahol mozogni lehet. Egy ilyen elvárás egyben lehetőség is a Társaság számára, hogy bizonyos tudományos forma legyen, amelyben nem szükségképpen lektorikus szerepet játszó, de valamiféle biztosítékot adjon a tudományos, szociológiai munkának szakszerű terjesztésére. Bizonyos fajta ellenőrzési funkciót is javasol.
- Szalai et.:* Kooperációs megoldás létrehozására gondol a tanácsi és pártszervekkel, mert ez a program párton belül nincs megoldva. Közli, hogy beszélt Óvári elvtárral, ő is úgy érzi, hogy a Párt egy rendkívül súlyos hibát követ el, amikor közvéleményt kutat anélkül, hogy közölné a közvéleménnyel, hogy mit gondol. Egy operatív és komoly elnökség kialakítására gondol. Véleménye szerint a főtítkárt a megjelentek közül kellene megválasztani. A titkár személyét illetően pedig egy fiatal, agilis, nyelveket beszélő, szakemberre gondol.

Kulcsár et.: A Társaság egyik legjelentősebb funkciójának tartaná, hogy valamilyen módon az országban terjesszék a Társaság megalakulását, munkáját és feladatait, hogy ha valaki be akar kapcsolódni a munkába, erre lehetősége nyíljon. Véleménye szerint a szociológiát el kell vonni a TIT-től, ha létrejön a Társaság.

Szalai et.: Szerinte egy szociológiai társaság feladata, hogy szót engedjen minden felfogásnak, de állítson megfelelő ellenfeszüléseket megfelelő szinten.

Kulcsár et.: A külkapcsolatok kiépítései jónak tartja. A folyóirat kérdésével kapcsolatban kijelenti, hogy mielőtt a Társaság efelől döntene, alapos konzultációt kellene tartani.

Szalai et.: Javasolja, hogy a folyóirat adjon hátul 4-6 oldalt a Szociológiai Társaságnak, s ezt a folyóiratot a tagdíj részévé kellene tenni. Felteszi a kérdést, hogy vajon a Társaság az MTA-hoz fog tartozni vagy nem?

A Társaság felteszi a kérdést, hogy tulajdonképpen kik lehetnek a tagok? Egyetemi hallgatók, akik társadalmi problémák iránt érdeklődnek vagy ilyen érdeklődési körű, de különösebb munkával le nem fedezett értelmiségi réteg?

Szalai et.: Véleménye szerint, ha valaki egy társaságnak tagja, az még nem ad az illetőnek diplomát. Nagyon sok fiatal író, újságíró érdeklődőt ismer, akiket szívesen látnának köreikben, ha valamilyen munkássága van és a törvény nem tiltja.

Szalai et. véleményével a megjelentek egyetértenek.

Huszár et.: Közli, hogy a szociológia politikai felvonulási terület és ettől nem függetleníthetjük magunkat.

Licket et.: Szerinte a megalakult elnökségnek személyes felkéréssel és levél útján alapító tagokat kell toborozni. A felvétel elvi kritériumait le kell szögezni, azután a tagság további tagok felvételére tehet javaslatot. Lehet kérni pld. alapító tagsági ajánlást. A tagok felvételéről a közgyűlés döntsön.

Szalai et.: Ismer egy fiatal írógárdát, amelynek nagyon erős szociológiai érdeklődése van, s amelyet nem zárna ki a Társaságból.

Kulcsár et.: Véleménye szerint feltétlenül az Akadémia égisze alatt kellene működjön a Társaság, mert pénzt is kell kapnia és ily módon megoldható a folyóirat kettős jellege is. Elképzelhető, hogy az Akadémia felügyelete alatt működne, amely olyan biztosítékot nyújtana, amire nagy szükségünk lehet. Nem valószínű, hogy elzárkóznak ez elől, miután az akadémiai bizottság kezdeményezte ezt és itt folyik a vita.

Szalai et.: Felteszi a kérdést, hogy hogyan alakítja ki a viszonyát a Magyar Szociológiai Társaság egyfelől a Pártfőiskolával, másfelől a Párt Társadalomtudományi Intézetével?

Huszár et.: Az elhangzott célokkal egyetért. Véleménye szerint a Társaság elsődleges céljának a marxista szociológiát tekinti. Aki ebbe belép, bizonyos fokig szolidaritást vállal a Társaság céljaival és célkitűzéseivel és ez bizonyos társadalmi szelekcióra is lehetőséget adna.

- Szalai et.:* Véleménye szerint a Magyar Szociológiai Társaságban csak annak van helye, aki magát marxista szociológusnak vallja s aki a szocializmust kívánja építeni.
- Lick et.:* Nem tudja, hogy a Társaságnak szüksége van-e valamiféle hivatalos kapcsolatra más intézményekkel. A maga részéről megbeszélést fog tartani a rektorátus tagjaival, megtárgyalja ezt a problémát és visszatér rá. – Nem hiszi, hogy általában egészséges lenne-e az, hogy politikailag azonosuljunk a szocializmus építésével. Erre még vissza kell térni.
- Kulcsár et.:* Felhívja a figyelmet, hogy minden szociológiával kapcsolatos tevékenységről van egy határozat, miszerint az egyetemen belül minden szociológiával kapcsolatos komoly lépést az agitációs bizottság elé kell vinni. Ennek Aczél et. az elnöke. Ennek a Bizottságnak a pecsétje nélkül Szociológiai Társaság nem lesz. Minden kérdésben Lakos et. dönt.
- Szalai et.:* Közli, hogy Lakos elvtárssal együtt fogalmazzanak meg egy másfél gépelt oldalas célkeretet, s mielőtt elvinnék, újra üljenek össze kb. 10 nap múlva és tárgyalják együtt ki. Véleménye szerint a Szociológiai Társaság elnökségének több mint 20%-a legyen olyan ember, aki nem mint szociológus vagy szakember ismeretes, de azért az elnökség zöme főfoglalkozású szociológus legyen. Az elnökségi tagok nagyrésztől elvárná, hogy konkrét felelősséget vállaljanak.

Kmf.

**4. Az MTA 1973. októberi ankétja a
társadalomtudományok helyzetéről
- A Minisztertanácsnak készítendő
előterjesztés vitaanyaga -
(részlet)**

[...] III. A kutatás és a gyakorlat kapcsolatának alakulása

A társadalomtudományi kutatás és a társadalmi gyakorlat (társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális, ideológiai életünk) közötti sokirányú és többszintű kapcsolat az elmúlt 5-6 év alatt, de különösen az utolsó 3 évben jelentősen erősödött. Ennek a kedvező változásnak egyik kiindulópontja az a tevékenység volt, amelyet a közgazdaságtudomány, jogtudomány, szociológia művelői a gazdaságirányítási rendszer kritikai felülvizsgálatában és továbbfejlesztésében kifejtettek. Korábban is gyakorlat volt, hogy fontos kérdések eldöntésének előkészítésében a politikai vezetés számára segítséget nyújtottak a társadalomtudományok egyes területeinek képviselői, de a tudomány befolyása a gyakorlatra elsősorban indirekt módon az eredmények publikálásán keresztül hatott. Az új gazdaságirányítási rendszer kidolgozása során a társadalomirányítás széleskörűen és közvetlenül vontta be a kutatókat a társadalom fejlődése szempontjából döntő fontosságú kérdés megoldásába, amely a konkrét eredményen túl jelentős hatással volt a kutatás és a gyakorlat közötti kapcsolat fejlődésére is. A közgazdaságtudomány, az állam- és jogtudomány, a szociológia művelőinek együttműködése a gazdaságpolitikusokkal, a gazdaságirányító szervek képviselőivel erősítette a kutatókban a valódi problémák iránti fogékonyságot és az irántuk megnyilvánuló bizalom növelte a kutatói bátorságot, a nehéz és „kényes” problémák megoldására irányuló készséget. Ugyanakkor az együttműködés a gazdaságirányítás képviselői számára is megkönnyítette a társadalmi igények pontosabb, a kutatás számára megfelelőbb formában történő megfogalmazását, a kutatással szemben támasztott igények konkrétabbá és reálisabbakká váltak. Hasonló módon serkentőleg hatott a kutatás és gyakorlat közötti kapcsolat erősítése a politikai vezetés és a kutatók közötti együttműködés, az ifjúság-politikai határozat előkészítése során, valamint az oktatáspolitikai határozat kidolgozása alkalmával. Ezáltal a pedagógia, a pszichológia, szociológia egyes kutatási területei hosszabb időszakra kutatási feladatainak kijelöléséhez olyan kiindulási alapot kapott, amely lehetővé teszi a tudomány művelői számára, hogy kutatási tevékenységüket társadalmunk meghatározott területén valós problémák megoldására összpontosítsák. A kritikai helyzetelemzés, a gyakorlat irányítóival való együttműködés a kutató számára olyan előnnyel is jár, hogy megismeri az adott probléma, kutatási feladat tudományágán túlnyúló összefüggéseit, a megoldás, az eredmény alkalmasságának a gyakorlat által nyújtott lehetőségeit, illetve korlátait.

A társadalomtudományi kutatásnak társadalmunk megoldandó kérdései felé fordulásában jelentős szerepe volt a Párt Központi Bizottsága tudománypolitikai irányelveinek, amely elméletileg világossá tette a társadalomtudományok kettős funkcióját, tisztázta a tudomány és politika viszonyát, a kutatás szabadságának értelmezését, továbbfejlesztette a társadalomtudományok párt- és állami irányítási rendszerét. A tudománypolitikai irányelvek kidolgozása, az irányelvek elfogadása után hozott intézkedések (pl. az Országos Távlati Tudományos Kutatási Terv kidolgozása) kedvezően befolyásolták egyfelől a társadalomtudományok művelői témaválasztását, másfelől a társadalomtudományok jelentőségének hangsúlyozása, társadalmi fejlődésünkben betöltött szerepének meghatározása újabb segítséget adott annak a szemléletnek bizonyos mértékű visszaszorításához, amely tudománynak csak a műszaki és természettudományokat tekintette és a társadalomtudományok közül legfeljebb a közgazdaságtudományt, az állam- és jogtudományt fogadta el tudománynak, a többit vagy gyanakodva szemlélte (mint pl. a szociológiát, pszichológiát) vagy csak ideológiai funkcióját vette tudomásul.

Abban, hogy a kutatás és gyakorlat kapcsolata hogyan alakul, a kutatás milyen mértékben öleli fel a széles értelemben vett társadalmi gyakorlat valós problémáit, és a megoldások, a kutatási eredmények hogyan jutnak vissza a gyakorlathoz és hogyan kerülnek alkalmazásra, jelentős szerepe van annak a mechanizmusnak, amely a társadalmi igényeket közvetíti a kutatóhelyekhez és az eredményeket, a megoldásokat a gyakorlathoz. E bonyolult kölcsönhatásokkal befolyásolt folyamat, amely sok szintű és egyes társadalomtudományi ágazat sajátossága és fejlettsége által is meghatározott, annál eredményesebb minél szervezettebb a kapcsolat a kutatók és az eredményeket hasznosítók között. A társadalmi igény fogalma éppen azért, mert társadalomtudományról és tudományról van szó, nem szűkíthető le arra az igényre, amelyet a társadalmi gyakorlat egyik vagy másik szektora támaszt. Ebbe a fogalomba beletartoztak a világnézet, társadalomszemlélet tudományos megalapozása érdekében támasztott követelmények is és a tudomány belső fejlődése által támasztott igények is.

A különböző típusú társadalmi igények megfogalmazása különböző szervek, testületek és nem utolsósorban magának a kutatóhelynek, a kutató kollektívának a feladata. Ebből a szempontból a kutatóhely oldaláról nézve a társadalmi igények megfogalmazódhatnak „kívülről”, vagy „belülről”.

Ha az utolsó néhány év gyakorlatát vizsgáljuk, a társadalmi igény megfogalmazódásának a következő főbb típusait különböztethetjük meg:

a) A legfontosabb társadalmi igények párthatározatokban, állásfoglalásokban, ajánlásokban (kongresszus, Központi Bizottság, Politikai Bizottság, Agitációs és Propaganda Bizottság), kormányhatározatokban fogalmazódnak meg.

b) Állami szervek, intézmények, vállalatok által megfogalmazott igények, amelyeknek egy része (közgazdaságtudomány, állam- és jogtudomány, szociológia) kutatási szerződések formájában rögzítődik.

c) Akadémiai testületi állásfoglalások, amelyek elsősorban a tudomány fejlődésének belső igényeit juttatják kifejezésre.

d) A kutatóhelyek által megfogalmazott igények, amelyek a párt-, állami határozatok, törekvések, figyelembevételével, tudományáguk nemzetközi fejlődését

szem előtt tartva, a tudomány fejlődésének belső igényei a kulturális és ideológiai igények számbavételével alakulnak ki.

Az utóbbi néhány év tapasztalata azt mutatja, hogy a közgazdaságtudomány, állam- és jogtudomány, szociológia és újabban a pedagógia területén jelentősen megnőtt a kívülről történő „megrendelések” aránya, ami nagyban elősegítheti a kutatási eredmények alkalmazását, a kutatás és a gyakorlat hosszútávú kölcsönhatását. A „külső” és „belső” megfogalmazás természetesen nem határolható el mereven egymástól. Az Országos Távlati Tudományos Kutatási Tervben megfogalmazott főirányok, az Agit. és Prop. Bizottság ajánlásainak jelentős része a kutatóhelyek kezdeményezésére, vagy együttműködésükkel alakult ki. [...]

5. Jelentés a társadalomtudományok helyzetéről és fejlesztésének problémáiról

Jelentés

a társadalomtudományok helyzetéről és fejlesztésének problémáiról

(Részlet az MTA jelentéséből)

A jelentés tájékoztatást kíván adni a társadalomtudományi kutatóbázis jelenlegi helyzetéről, a legfontosabb tematikai, eszmei kérdésekről, a kutatás és gyakorlat kapcsolatáról, a nemzetközi kapcsolatokról, továbbá az irányítás tapasztalatairól és problémáiról. A határozati javaslatokban összefoglaltuk azokat a lényeges teendőket, amelyek megítélésünk szerint elősegítik a társadalomtudományok további fejlődését. [...]

4. A társadalomtudományoknak az utóbbi években bekövetkezett fejlődése szoros összefüggésben van a *marxista-leninista elmélet és módszer* további térhódításával. Az általános fejlődés ellenére sem kielégítő azonban ma még az elméleti tevékenység, a társadalmi gyakorlat tapasztalatainak általánosítása, az aktuális kérdések elemzése, a polgári társadalomelméletek, az. antimarxista, nem szocialista nézetek marxista kritikája.

Bár a társadalomtudományok művelői részt vettek fontos közérdekű kérdések megvitatásában, a vitaszellem és légkör nem jó, ami az elméleti tevékenység elhalványulása mellett a társadalomtudományi közélet kiegyensúlyozatlanságával is magyarázható. A Magyar Tudományos Akadémia egyik legfontosabb feladata, hogy kibontakoztassa a tudományos vitákat, mindenekelőtt a kutatóhelyek műhelyvitáit.

A vitaszellem hiányára és bizonyos polgári filozófiai irányzatok hatására vezethető vissza a filozófia és szociológia területén fellépő néhány kutatóból álló *anti-marxista csoport* tevékenysége. Erre mutatott rá az MSZMP Központi Bizottsága mellett működő Kulturpolitikai Munkaközösség ezévi állásfoglalása. A társadalomtudományok művelői – néhány kivételtől eltekintve – nem értettek egyet azokkal a nézetekkel, amelyeket a Munkaközösség elítélt. Erről tanúskodott az a vita is, amelyet a bírált írásokról rendezett az MSZMP Társadalomtudományi Intézete, Politikai Főiskolája és a Magyar Tudományos Akadémia, valamint a pártszervezetek segítségével a társadalomtudományi kutatóhelyeken lefolytatott viták. Indirekt módon a folyóiratokban – ha ma még nem is kielégítő mértékben – folyik ezeknek a nézeteknek a bírálata. [...]

Budapest, 1973. december hó

Köpeczi Béla sk.

Jelentés

a társadalomtudományok helyzetéről és fejlesztésének problémáiról

(Részlet az MTA jelentéséből)

A jelentés tájékoztatást kíván adni a társadalomtudományi kutatóbázis jelenlegi helyzetéről, a legfontosabb tematikai, eszmei kérdésekről, a kutatás és gyakorlat kapcsolatáról, a nemzetközi kapcsolatokról, továbbá az irányítás tapasztalatairól és problémáiról. A határozati javaslatokban összefoglaltuk azokat a lényeges teendőket, amelyek megítélésünk szerint elősegítik a társadalomtudományok további fejlődését. [...]

4. A társadalomtudományoknak az utóbbi években bekövetkezett fejlődése szoros összefüggésben van a *marxista-leninista elmélet és módszer* további térhódításával. Az általános fejlődés ellenére sem kielégítő azonban ma még az elméleti tevékenység, a társadalmi gyakorlat tapasztalatainak általánosítása, az aktuális kérdések elemzése, a polgári társadalomelméletek, az antimarxista, nem szocialista nézetek marxista kritikája.

Bár a társadalomtudományok művelői részt vettek fontos közérdekű kérdések megvitatásában, a vitaszellem és légkör nem jó, ami az elméleti tevékenység elhalványulása mellett a társadalomtudományi közélet kiegyensúlyozatlanságával is magyarázható. A Magyar Tudományos Akadémia egyik legfontosabb feladata, hogy kibontakoztassa a tudományos vitákat, mindenekelőtt a kutatóhelyek műhelyvitáit.

A vitaszellem hiányára és bizonyos polgári filozófiai irányzatok hatására vezethető vissza a filozófia és szociológia területén fellépő néhány kutatóból álló *anti-marxista csoport* tevékenysége. Erre mutatott rá az MSZMP Központi Bizottsága mellett működő Kultúrpolitikai Munkaközösség ezévi állásfoglalása. A társadalomtudományok művelői – néhány kivételtől eltekintve – nem értettek egyet azokkal a nézetekkel, amelyeket a Munkaközösség elítélt. Erről tanúskodott az a vita is, amelyet a bírált írásokról rendezett az MSZMP Társadalomtudományi Intézete, Politikai Főiskolája és a Magyar Tudományos Akadémia, valamint a pártszervezetek segítségével a társadalomtudományi kutatóhelyeken lefolytatott viták. Indirekt módon a folyóiratokban – ha ma még nem is kielégítő mértékben – folyik ezeknek a nézeteknek a bírálata. [...]

Budapest, 1973. december hó

Köpeczi Béla sk.

**A Minisztertanács 2002/1974./I.20./számú
határozata
a társadalomtudományok helyzetéről és
fejlesztésének problémáiról**

A Minisztertanács megtárgyalta és elfogadta a Magyar Tudományos Akadémia főtitkárának a társadalomtudományok helyzetéről és fejlesztésének problémáiról előterjesztett jelentését. Megállapítja, hogy a tudománypolitikai irányelvek érvényesülésének eredményeként és a Magyar Szocialista Munkáspárt X. Kongresszusának határozatai nyomán meggyorsult a társadalomtudományok fejlődése. Jelentősen megnőtt azoknak a kutatási feladatoknak a száma, amelyek társadalmunk mai főkérdéseinek megoldásához segítséget nyújtanak. A társadalomtudományok művelői eredményesen működnek közre állami, gazdasági és kulturális életünk fejlődését elősegítő döntések előkészítésében.

A Minisztertanács a társadalomtudományok további fejlesztése és anyagi feltételeinek javítása érdekében az alábbiakat határozza:

1. Az irányítás javításával, a tudományos viták szervezésével, a kutatóbázis tervszerű fejlesztéséhez szükséges feltételek biztosításával és a társadalmi igényekhez kapcsolódó, a társadalmi gyakorlatot szolgáló kutatások fokozottabb anyagi támogatásával erősíteni kell a kibontakozó kedvező tendenciákat.

2. A Magyar Tudományos Akadémia fokozottabban segítse elő és szervezze a társadalom szélesebb körét érintő kérdésekben a tudományos viták kibontakozását, a polgári, kispolgári ideológiák, antimarxista nézetek bírálatát.

3. A Magyar Tudományos Akadémia főtitkára az érdekelt miniszterek és országos hatáskörű szervek vezetőinek közreműködésével alakítsa ki a társadalomtudományi kutatóhelyek fejlesztési tervét, és azt 1975. év folyamán terjessze a Tudománypolitikai Bizottság elé. A terv kidolgozásánál különösen a szociológia, a pszichológia és a pedagógia kutatóbázisának fejlesztését és a kutatási főirányokhoz kapcsolódó fejlesztési igényeket, továbbá a meglévő kutatóhelyek technikai felszerelésének gyarapítását, korszerűsítését kell szem előtt tartani.

4. A pszichológiai kutatások fejlesztésének meggyorsítása érdekében a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára az érdekelt miniszterekkel együtt 1974. év folyamán alakítsa ki e tudományágzat országos kutatóhálózatának fejlesztési tervét, és azt terjessze a Tudománypolitikai Bizottság elé.

5. A társadalomtudományi kutatások fejlesztése érdekében javítani kell a társadalomtudományi tanszékek kutatási feltételeit is; erre vonatkozóan a művelődésügyi miniszter 1975. év folyamán terjesszen elő javaslatot a Tudománypolitikai Bizottsághoz.

Fehér Lajos s.k.,
a Minisztertanács elnökhelyettese

6. Feljegyzés
a nyugati tőkés országok tudományos és
kulturális alapítványaival való
kapcsolataink egyes időszerű kérdéseiről

Feljegyzés

a nyugati tőkés országok tudományos és kulturális alapítványaival való kapcsolataink egyes időszerű kérdéseiről

Szalai Sándor akadémikus az ENSZ-nél és az UNESCO által alapított Európai Társadalomtudományi Kutatáskoordináló Központnál kifejtett többéves kutatás-irányító tevékenysége során számos nemzetközi tudományos kutatómunkát vezetett, amelyhez a Volkswagen Alapítvány (Stiftung Volkswagenwerk, Hannover), az NSZK és egyben a nyugat-európai országok egyik legnagyobb tudományos és kulturális alapítványa igen számottevő anyagi támogatást nyújtott. E kutatómunkálatok sikere azután arra indította a Volkswagen Alapítványt, hogy különféle társadalomtudományi és egyéb kutatómunkákra vonatkozó támogatási kérelmek megítélésénél bírálói ill. opponensi minőségben igénybe vegye Szalai akadémikus szakértelmét.

Az így kialakult kapcsolat vezetett azután arra, hogy 1972 telén a Volkswagen Alapítvány főtitkára, Dr. Gotthard Gambke személyes felkérést intézett Szalai akadémikushoz, informális jeléggel „szondirozza” az illetékes hazai szerveknél, hogy az általános politikai atmoszférában és a német-magyar kapcsolatokban bekövetkezett enyhülésnek megfelelően hogyan fogadhatnák a Volkswagen Alapítvány olyan törekvését, hogy anyagi támogatást nyújtson olyan tudományos és kulturális együttműködési vállalkozásoknak – kutatómunkálatoknak, konferenciáknak, rendezvényeknek, ösztöndíj-rendszereknek, könyvkiadványoknak, stb. -, amelyekben német és magyar intézmények, illetve esetleg ezenkívül más tőkés és szocialista országbeli intézmények működnének közre.

Szalai akadémikus a Volkswagen Alapítvány főtitkárának ezt a kezdeményezését azonnal jelentette az Akadémia elnökének és főtitkárának, útmutatást kérve arra, hogy miféle választ adjon Dr. Gambkének.

Az illetékes szervekkel való megtárgyalást követően az Akadémia főtitkára felkérte Szalai akadémikust, hogy magánlevélben a következő informális tájékoztatást nyújtsa a Volkswagen Alapítvány főtitkárának:

Magyar részről – amennyire ezt meg lehetett állapítani – érdeklődéssel fogadták az elgondolást, de annak a véleménynek adtak hangot, hogy konkrétan ilyesmiről csak a Magyarország és NSZK közötti diplomáciai kapcsolatok helyreállása után, a magyar-nyugatnémet tudományos és kulturális kapcsolatok általános rendezése

során volna érdemes beszélni. Ennek bekövetkeztekor érdemessé válhatnék a kérdésre visszatérni.

Időközben több mint egy év telt el, s a közelmúltban Dr. Gambke újabb levelet intézett Szalai akadémikushoz. Közölte vele, hogy a nagy nyugateurópai tudományos és kulturális alapítványok főtítkárai és igazgatói 1974. május 1-én és 2-án zártkörű értekezletet tartanak. Ilyen értekezletekre „tanácsadói minőségben” megszokták hívni a nemzetközi tudományos élet egyes kiváló szakértőit. Dr. Gambke azt a kérdést vetette fel, hogy Szalai akadémikus, aki egyfelől a nemzetközi tudományos kutatásban betöltött szerepe révén, másrészt mint a Magyar Tudományos Akadémia tagja speciális szakértelemmel rendelkezik az értekezleten megtárgyalásra kerülő kérdésekben, hajlandó volna-e meghívott szakértőként résztvenni.

Dr. Gambke e levele meglehetősen világossá tette, hogy a nagy nyugateurópai alapítványok vezetőinek ezen a zárt értekezletén elsősorban az európai politikai enyhülésből adódó olyan lehetőségek mérlegeléséről volna szó, amelyek most már nem is csak a Volkswagen Alapítvány, hanem általában a nagy nyugateurópai alapítványok számára is felvetik a kérdést: milyen szerepre hivatottak a „Nyugat” és „Kelet” közti tudományos és kulturális együttműködés előmozdításában? (Arra, hogy egy ilyen „szerep” persze pozitív és negatív is lehet, például az ideológiai fellazítás és beszívargás céljait is szolgálja, e feljegyzés során később térünk ki.)

Szalai akadémikus Dr. Gambke e levelét természetesen ismét az Akadémia főtítkára elé terjesztette, s ez a levél képezte a Köpeczi Béla főtítkár, Láng István főtítkárhelyettes és Szalai akadémikus között 1974. január 14-én lefolyt beszélgetés tárgyát.

A megbeszélésen a következő álláspont alakult ki:

- a) Helyesnek látszik, ha Szalai akadémikus mint meghívott magánszemély eleget tesz a felkérésnek és szakértői-szakemberi minőségben részt vesz a szóbanforgó értekezleten, ahol nyilván hasznos információkhoz juthat a nyugateurópai alapítványok elgondolásairól, szándékairól.
- b) Mivel Dr. Gambke felveti levelében, hogy szeretne még az értekezlet előtt személyesen találkozni Szalai akadémikussal, vesse fel Szalai akadémikus azt a lehetőséget, hogy Dr. Gambke látogassa meg őt februárban vagy márciusban Budapesten. Helyezze kilátásba Dr. Gambke számára, hogy egy ilyen baráti, magánjellegű látogatása során alkalom nyílhatnék arra is, hogy megismerkedjék és tájékozódó beszélgetést folytasson a magyar tudományos élet egyes képviselőivel, például Köpeczi akadémikussal, az Akadémia főtítkárával, stb.
- c) Mivel feltehető, hogy a nyugateurópai alapítványok vezetői nem csupán Szalai akadémikus személyes „szakértelme” iránt érdeklődnek, hanem bizonyos konkrét lehetőségek és eljárásmodok kérdésében is legalább informális tájékoztatást kívánnak tőle kapni, helyesnek látszik, hogy Szalai akadémikus az illetékes felsőbb szervek állásfoglalása alapján bizonyos instrukciókat is kapjon követendő magatartása ügyében. Mindenképpen valami elvi-politikai állásfoglalás kialakítására van szükség a nyugateurópai tudományos és kulturális alapítványokkal való kapcsolatok felvétele és kiépítése tekintetében.

- d) Az egész kérdés-komplexusról feljegyzés készítendő az illetékes felsőbb szervek számára.

Ez a feljegyzés előkészítő munkát az illetékes felsőbb szervekhez benyújtandó akadémiai feljegyzéshez.

Általános szempontok

1. A második világháború óta – amerikai mintára – Nyugat-Európában is mindinkább kifejlődött a tudományos és kulturális magánalapítványok rendszere. Ez ma már jelentős szerepet játszik a fejlett tőkés országok nemzeti és nemzetközi tudományos intézményeinek, kutatómunkáinak és különféle kulturális tevékenységeinek támogatásában.

2. A tíz legnagyobb nyugateurópai alapítvány anyagi erőforrásainak nagyságát a következő adatokkal szemléltethetjük:

<i>Alapítvány neve</i>	<i>Alapítványi USA-dollárban</i>
Gulbenkian Alapítvány (brit-portugál)	304 millió
Volkswagen Alapítvány (nyugatnémet)	269 millió
Krupp Alapítvány (nyugatnémet)	125 millió
Nuffield Alapítvány (brit)	82 millió
Bosch Alapítvány (nyugatnémet)	65 millió
Zeiss Alapítvány (nyugatnémet)	50 millió
Calsberg Alapítvány (dán)	42 millió
Juan March Alapítvány (spanyol)	29 millió
Thyssen Alapítvány (nyugatnémet)	25 millió
F.V.S. Alapítvány (nyugatnémet)	19 millió
Összesen:	1041 millió dollár

Csupán ez a tíz legnagyobb nyugateurópai alapítvány tehát egymagában több mint egy milliárd dollár (kb. 25 milliárd forint) vagyonnal rendelkezik, s egyéb rendelkezésre álló adatok szerint jelenleg évente mintegy 75-85 millió dollárnyi összeget (kb. 1,8-2 milliárd forintot) fordít támogatási célokra. Természetesen ezen támogatási ráfordítások nagy részét minden alapítvány esetében „hazai” intézmények kapják, mégis igen-igen számottevő összeg – sőt újabban egyre növekvő összeg – az, ami nemzetközi célokra fordítódik. Továbbá e tíz óriás-alapítványhoz Nyugat-Európában még egész sor más igen gazdag és kiterjedt nemzetközi tevékenységet folytató alapítvány csatlakozik. Így pl. a francia Pasteur Intézet Alapítvány (vagyon 9 millió dollár), az olasz Agnelli Alapítvány (vagyon 8 millió dollár), stb.

3. Az alapítványok egy része „általános” jellegű, azaz mindenféle irányú támogatást nyújt. Az alapítványok többsége azonban bizonyos mértékig specializált, például csak természettudományos vagy csak orvostudományi célokra, csak bizonyos típusú tevékenységekhez (pl. csak kutatásra, csak felsőoktatás-fejlesztésre, csak kulturális célokra) nyújt támogatást. Nem lehet tehát az alapítványok nyújtotta előnyöket csupán egy vagy egynéhány alapítványra támaszkodva megfelelően kihasználni, hanem csak egy széles frontra kiterjedő kapcsolat-kiépítési ill. támogatás-szerzési „politikának” lehet valóban számottevő eredményt elérni.

4. Figyelembe kell venni, hogy a szóbanforgó alapítványok általában nincsenek arra berendezkedve, hogy nemzetközi jellegű tudományos és kulturális támogatások nyújtásánál államigazgatási szervekkel tárgyaljanak és kössenek megállapodásokat, sőt ettől többnyire erősen viszolyognak, rendszerint még saját országukban is. A nemzetközi kutatómunkálatok és tudományos rendezvények támogatása szinte kivétel nélkül úgy jön létre, hogy a kutatómunkálatokban résztvevő tudósok és kutatóintézetek ill. a tudományos rendezvényeket szervező tudományos egyesületek stb. fordulnak támogatásért *konkrét projektumok* kapcsán az alapítványokhoz s ezek azután a megfelelő tudós-csoportokkal ill. tudományos intézményekkel állapodnak meg. Továbbá az alapítványok sohasem úgy nyújtanak támogatást, hogy azt egy-egy ország tudományos intézményei „általában” kapják, hanem mindig megnevezett intézmények megnevezett feladatok megoldására kapják a támogatást. Ezt a mi tudományirányításunkhoz és tudománytervezésünkhöz kevésbé illeszkedő rendszert mi egyoldalú elhatározással megváltoztatni nem tudjuk, hanem – ha igénybe kívánjuk venni az alapítványi támogatásokat – bizonyos mértékig alkalmazkodnunk kell a feltételekhez. Például olyan módon, hogy a tudományos és kulturális alapítványok magyarországi „tárgyalópartnereként” nem hivatalos diplomáciai apparátusunkat, nem is a kifejezetten államigazgatási szervként szereplő KKI-t állítjuk be, hanem a Magyar Tudományos Akadémiát, amely természetesen feladatát a Külügyminisztériummal és a Kulturális Kapcsolatok Intézetével egyetértve látná el, de mégis a külföldi partnerek felé mint azok standardjainak és szokásainak megfelelő „tudományos intézmény” kötne megállapodásokat, illetve az adott esetben saját ellenőrzése alatt lehetővé tenné kutatóintézmények, kutatómunkálatok vagy tudományos rendezvények alapítványi támogatásának kezdeményezését és létrejöttét.

5. Mint ismeretes, a nyugati tudományos és kulturális alapítványokat többnyire nagy monopolkapitalista iparvállalatok ill. azok tulajdonosai létesítik, mégpedig többféle okból. Először is a fejlett tőkés országok örökösödési és adótörvényei jelentős kedvezményeket biztosítanak azoknak, akik profitjuk bizonyos határon felüli részét effajta alapítványokba fektetik. Hiszen ez egyfelől bizonyos ügyesen hasznosítható kibúvókat nyújt a tőkés rendszer pilléreként szolgáló leghatalmasabb vállalatok tulajdonosai számára a progresszív adótételek alól, másfelől tényleg leveszi bizonyos típusú tudományos és kulturális támogatások gondját az államról. Másfelől az effajta alapítványok létesítése és működése számottevő presztízt, reklámot és kedvező publicitást biztosít a szóbanforgó nagy monopolkapitalista vállalatok számára s bizonyos „szociális” színezetet ad tevékenységüknek, „közhasznúnak” állítja be őket a tájékozatlanok szemében, amit a monopolkapitalizmus apológiai ki is használnak propagandájukban. Harmadszor és nem utolsó-

sorban éppen a legnagyobb monopolkapitalista iparvállalatok vezetői ma már Tisztában vannak azzal, hogy nemcsak a számukra közvetlenül hasznos kutatások finanszírozása, hanem a tudományos és kulturális élet bizonyos általános fejlődése is előfeltétele annak a tudományos-technikai haladásnak, amitől az ipari tevékenység és saját profitjuk további növekedését remélik. De noha ezek szerint a szóban forgó alapítványok létrejötte korántsem a tőkés nagyvállalkozóknak holmi „önzetlen” tudomány- és kultúra-támogató szándékát vagy éppenséggel „szociális szellemét” bizonyítja, azért tagadhatatlan tény, hogy a nagy nyugati alapítványoknak az utóbbi évtizedekben igen jelentős szerep jutott értékes és sok tekintetben úttörő tudományos és kulturális vállalkozások támogatásában. Így például a Ford és a Rockefeller alapítvány hosszú éveken át nagy anyagi eszközökkel támogatta az ún. „zöld forradalmat” előkészítő növényfiziológiai és genetikai kutatásokat, tenyésztési kísérleteket, amikor a kevésbé rugalmas állami kutatóstervező és kutatásfinanszírozó apparátus még nem ismerte fel ezeknek jelentőségét. A környezetszennyeződés és az urbanizációs problémák feltárásában, a számítógépek társadalomtudományi alkalmazásainak kidolgozásában, a társadalmi-gazdasági prognosztika módszercineke kifejlesztésében, különféle típusú nemzetközi összehasonlító kutatómunkálatok előmozdításában és sok más téren ugyancsak igen jelentős szerepet játszottak a nyugati alapítványok juttatásai. Ugyanezt mondhatjuk el a különböző nemzetközi tudományos és kulturális rendezvények (világkongresszusok, nemzetközi szimpóziumok, konferenciák, kiállítások, kultúracsere-akciók stb.) kapcsán is.

6. A világpolitikai helyzetben beállott enyhülés következtében az utóbbi időben a nyugati alapítványok fokozott érdeklődést tanúsítanak a *szocialista* országokkal való kapcsolatok előmozdítása iránt. Így a Ford Alapítvány elnöke, McGeorge Bundy és a Szovjetunió tudományának vezető személyiségei (Gvisiani, Alexandrov stb. akadémikusokból álló tárgyalóbizottság) közti megegyezés alapján a közelmúltban létrejött – bécsi székhellyel – az évi többmillió dolláros költségvetésű Rendszerkutató Intézet, amelyben – paritásos alapon – a szocialista és tőkés országbeli kutatók egész sora dolgozik együtt a legkorszerűbb matematikai és számítógépi megalapozású társadalmi-gazdasági tervezési és szervezési módszerek kialakításában. A Ford Alapítvány ehhez rendelkezésre bocsátotta korábbi bécsi intézetének egész felszerelését s folyamatosan hozzájárul az intézeti költségvetéshez.

7. Meg kell jegyezni azt is, hogy több szocialista ország – Így Lengyelország, Románia és Jugoszlávia – már eddig is sokkal nagyobb mértékben használta ki a nyugati alapítványok nyújtotta lehetőségeket bizonyos típusú tudományos és kulturális tevékenységekhez való „kemény-valutájú” anyagi támogatás megszerzése tekintetében mint mi.

8. Természetesen kellő óvatosságra és megfelelő gondos ellenőrzésre van szükség a nyugati alapítványokkal való kapcsolatok felvételénél ill. kiépítésénél, nehogy ezek ideológiai beszívargásra, saját embereink és intézményeink befolyásolására vagy politikai, ideológiai, tudományos és gazdasági érdekeinket sértő kedvezőtlen behatásokra adjanak alkalmat. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a mostani helyzet adta lehetőségeket kihasználatlanul kell hagynunk. Céltudatos irányítás és szervezés esetén mód nyílik arra, hogy tudományos és kulturális életünk, éspedig első-

sorban nemzetközi kooperatív kutatóvállalkozásaink, nemzetközi rendezvényeink, tudományos ösztöndíj- és utaztatási rendszerünk, „kemény-valutás” műszer és szakirodalom-beszerzésünk stb. számára számottevő előnyöket biztosítsunk a nyugati – elsősorban a mindinkább megerősödő nyugateurópai – alapítványokból való kapcsolatokból.

9. Kétségtelen azonban, hogy az ezzel kapcsolatos problémák alapvetően politikai jellegűek és minden további lépés megtétele elolt a Pán állásfoglalását igénylik.

1974. február 20.

Szalai Sándor
akadémikus

**7. Emlékeztető
az MTA Szociológiai Bizottságának
1974. február 4-én megtartott üléséről**

Emlékeztető az MTA Szociológiai Bizottságának 1974. február 4-én megtartott üléséről

(Részletek)

Jelen voltak: Cseh-Szombathy László, Kosa Erzsébet, Kulcsár Kálmán, Lick József, Makó Csaba, Módra László, Molnár László, Nagy Emil, Nemes Ferenc, Pozsgay Imre, Szabady Egon, Szalai Sándor, Szántó Miklós, Szentpéteri István, Szecskő Tamás, Tahin Tamás, Vágvolgyi András, Ferge Zsuzsa.

Meghívottak: Knopp András, Bence László, Kelemen János.

Kimentették magukat: Farkas János, Fukász György, Gyenes Antal.

I.

A szociológia helyzetéről szóló beszámoló előkészítése

1. A bizottsági vita alapján öt szakértői anyag képezte (szerzők: Kelemen János, Kulcsár Kálmán, Pozsgay Imre, Szalai Sándor, Szecskő Tamás). A bizottság tagjai J szakértői anyagokat színvonalasnak és hasznosnak értékelték, amelyek jó kiindulópontot képeznek a végleges elemzés összeállításához.

2. A vitában tizenkilenc hozzászólás hangzott el. (A vita jegyzőkönyvét 1. a „Mellékletben”.) A hangsúly a következő kérdésekre esett:

- a/ A szociológia többi társadalomtudományi ágakhoz való illeszkedése
- b/A marxista szociológia társadalmi funkciói
- c/ A nemzetközi és a belső kooperáció problémái
- d/ A politika és a szociológia viszonyával kapcsolatban néhány társadalomkutató által képviselt nézetek bírálata
- e/ A szociológia oktatás problémái
- f/ A szociológia iránt támasztott megnövekedett igények és az igények kielégíthetősége. Az ún. vad-kutatásokkal és a dilettantizmussal kapcsolatos teendők.

3. A Szociológiai Bizottság állásfoglalása a szakértői anyagokkal és a vitával kapcsolatban:

a/A felszólalók egybecsengő megítélése szerint a szakértői vélemények és a vita megfelelő anyagot adnak a végleges helyzetelemzés összeállításához.

b/ A Szociológiai Bizottság Elnöke felkérte a kutatóhelyek és tanszékek vezetőit, hogy további – később megjelölendő – adatokat szolgáltatassanak a végleges anyag elkészítőjének. [...]

A szociológia helyzete Magyarországon

Előre kell bocsájtani, hogy a közelmúltban hat éven át – 1966 ősztől 1972 ősziig – hivatalos kiküldetésben külföldön tartózkodtam, nevezetesen az ENSZ központi társadalomtudományi kutatóintézetének, az UNITAR-nak kutatásait irányítottam New Yorkban. Így e hat év alatt csak távolból, főleg könyvek, folyóiratok, hozzám eljuttatott kutatási jelentések stb. révén alkothattam magamnak képet hazai szociológiai tevékenységünk fejlődéséről. Igaz, most már több mint egy éve ismét idehaza dolgozom, de ez az idő nem volt elegendő arra, hogy az összes mulasztottakat pótoljam. Különösen a vidéki egyetemi és egyéb tudományos központokban folyó szociológiai kutató- és oktatótevékenységről, vidéki igazgatási szervek, iparvállalatok és különféle egyéb termelőegységek keretében, ill. megbízásából végzett szociológiai vizsgálatokról van hiányos áttekintésem. Lehetséges, hogy ha mindezekről többet tudnék, akkor egy s más kérdésben eltérő megállapításokra jutnék szakvéleményem kifejtése során.

Hangsúlyoznom kell azt is, hogy e szakvéleményemet úgyszólván „belső használatra”, azaz az MTA Szociológiai Bizottsága által bekért egyéb szakvéleményekkel való összevetés és együttes kiértékelés céljára írom. Ez tehát – ilyen határok között – bizalmas jellegű irat, semmiképpen sem szélesebb körben való terjesztés vagy éppenséggel nyilvános közlés céljára készül. Ilyen szélesebbkörű nyilvánosság számára sokmindent másként, árnyaltabban és okadatoltabban kellene megfogalmaznom. Viszont az adott „belső használat” céljára – úgy véltem – éppen az a hasznos, ha megállapításaimat igen élesen, erős kontraszttal fogalmazom meg.

(1) Általában véve úgy látom, hogy a szociológia az utolsó fél évtized folyamán bizonyos „népszerűsége” tett szert Magyarországon. Sokkal többen tudnak *létezéséről*, arról, hogy *helye* van – önálló helye – a társadalomtudományok között, s hogy szocializmust építő országunkban *szükség* van rá, mint korábban. Sok szó esik róla a napisajtóban, a rádióban és televízióban, a folyóirat-irodalomban, sőt bizonyos értelemben „divatossá” is vált a szociológiára hivatkozni – joggal vagy jogtalanul. Meg kell azonban mondani, hogy a szociológiának ez a népszerűsödése meglehetősen felszíni s jónéhány vonatkozásban inkább csak arra alkalmas, hogy elfedjen szemünk előtt egy nagyfontosságú tény, nevezetesen azt, hogy a szociológiának tudományként való *tényleges recepciója* nálunk még csak meglehetősen hiányosan történt meg. Említsük meg ezzel kapcsolatban a következőket:

(a) Nem ritka az, hogy viszonylag igen magas államigazgatási, tudomány-szervezési és egyéb intézményi szinteken találkozunk olyasfajta nézetekkel, ame-

lyek a szociológiai vizsgálódások létjogosultságát, szükségességét, társadalmi hasznosságát kétségbevonják, gyanúperrel élnek, hogy a szociológia nem légióként idegen ideológiák behatolását segíti-e elő, s hogy egyáltalán kialakult-e már marxista megalapozottságú és a szocialista építés céljait szolgáló szociológia, érdemes-e „pénzt költeni” szociológiára, stb.

(b) Felsőoktatási rendszerünkben a szociológia úgyszólván *sporadikus* elhelyezkedésű. Szinte véletlenszerű, hogy milyen egyetemen vagy főiskolán, ill. annak milyen karán vagy szakán létezik, tanára, docense, szerződéses vagy alkalmi előadója van-e ott, ahol létezik, s az illető miféle és milyen elnevezésű „tanszék”, „szak”, „csoport”, stb. keretében működik, kiknek számára „kötelező”, „alternatív” vagy „szabad”, vizsgakötelezettséggel ellátott vagy attól mentes tantárgy-e a szociológia, netán „megbújik-e” egészben vagy részben valamilyen más „elismert” tárgy leple alatt, stb. Ezen a téren teljes a rendezetlenség, az ideiglenesség, a zűrzavar. Szakképzés hol „indul”, hol „nem indul” évről évre változóan, s ha például a szociológia egyhelyütt „megengedett harmadik szak”, akkor kérdéses, mire képesít ez a „harmadik szak” s hová van „foglalkozási (elhelyezkedési)” kimenete. Intézményes továbbképzési lehetőségek egyelőre nyoma sincs. Nagyon valószínű, hogy a szociológia felsőoktatási recepciója tekintetében valamennyi kelet-európai szocialista országhoz képest lemaradtunk.

(c) Teljesen rendezetlen a szociológusi „státusz”-ok ügye. Pontosabban ilyen „státusz”-ok hivatalosan csak a főhivatású kutatóintézetekben és sporadikusan a felsőoktatásban vannak, de az igazgatásban, a termelésben az általános foglalkoztatottság keretében csak egészen kivételesen fordulnak elő. Van szociológus, aki „üzemi pszichológus” státuszában működik (mert ilyen, habár nem túl nagy számban, létezik az ipari státuszok között), van, aki „munkaügyi előadó”-ként vagy más álnéven folytatja szociológusi munkáját, mert csak így tudták alkalmazni ott, ahol különben felismerték, hogy szociológusra van szükségük bizonyos rendszeres funkciók ellátásához. Ennek az egész státusz- és cím-zűrzavarnak egyik eléggé káros mellékkövetkezménye az, hogy nálunk ugyan nem nevezhetné esztergályosnak önmagát az, akinek nincs ilyen szakképzettsége és nem is ez a foglalkozása, de ami a szociológiát illeti, „szabad a gazda”.

(d) A szociológiának semmiféle hivatási, szakmai vagy átfogó tudományos szervezete, képviselete, stb. jelenleg nincs. A Magyar Szociológiai Társaság létrehozására irányuló kezdeményezések eddig még nem jártak konkrét eredménnyel, bár most már van remény arra, hogy a Társaság a nem túl távoli jövőben létrejöhessen.

Természetesen nem kívánnám azt állítani, hogy a szociológiának tudományként (és hivatásként) való tényleges recepciójának itt említett hiányosságai kizárólag „külső körülményeknek” tudható be, s nem játszanának benne igen nagy szerepet hazai szociológiánk *belső* fejlődési hiányosságai és hibái, nem volnának érte felelősök szociológusaink maguk is, de a hiányos recepció *tényén* ez mitsem változtat.

(2) Érdekes és egyben reménykeltő az, hogy a szociológia hiányos recepciója, a megfelelő szakképzési és továbbképzési lehetőségek szűkös volta és a szociológiai kutatás intézményi bázisának korlátozottsága ellenére Magyarországon az utolsó fél évtized folyamán egész sor igen jó, invenciózus egyéni és csoportos szociológiai kutatómunka zajlott le s került publikációra, köztük szép számban olyan is, ami nemcsak kiállja a nemzetközi összehasonlítást, hanem nemzetközi elismerést is

nyert. Ebben a vonatkozásban a minőségi és mennyiségi fejlődés egyaránt szembeötlő, bár azt is meg kell mondani, hogy inkább csak a szociológiai kutatás egyes speciális, körülírt területeire korlátozódik, ahol egy vagy egynehány tehetséges vezető kutató, aki nagyobb tapasztalattal rendelkezik, úgyszólván „manufakturális” eszközökkel felnevelt maga körül s érdekeltté tudott tenni néhány fiatalabb, szociológiai előképzettséggel vagy éppenséggel módszertani felkészültséggel nem is rendelkező lelkes fiataalt, aki úgyszólván menetközben elsajátította a szóbanforgó feladat megoldásához szükséges tennivalókat. Félő, hogy ha hamarosan nem alakul ki rendszeres szociológiai szakképzési és továbbképzési bázis, akkor ez a lendület nem lesz fenntartható, mert erőforrásai tulajdonképpen abban az időben gyülemlettek fel, amikor a szociológiai kutatómunka meglehetősen hosszú időn át teljesen háttérbe volt szorítva. Utánpótlást és további fejlődést most már *csak* a szakképzési, továbbképzési és intézményi kutatóbázis rendszeres kiépítése és a szociológia tudományának tényleges széleskörű recepciója nyújthat.

Ugyanakkor, amikor az előző pontban röviden jellemzett pozitív fejlődés lezajlott, lényegesen kedvezőtlenebb fejlemények is kibontakoztak. A szociológia népszerűsödése, sőt divatossá válása többek között azt is eredményezte, hogy neve amolyan „árvédjeggyé” vált, amit a kiadók, a szerkesztőségek és az olvasók érdeklődésének felkeltése céljából gyakran öltenek magukra – többnyire címbe vagy alcímbe belekombinálva (pl. „A ... Szociológiája”, „Szociológiai szempontok a ... -hoz”, „Szociológiai tanulmány”, „Szociológiai riportázs” stb. olyan írásművek, amiknek vagy semmi közük a szociológiához (ami a kisebb baj!), vagy teljesen laikus módon összehordozott adatokat és ezekből levont megalapozatlan következtetéseket, szedett-vedett, félig-megemésztett vagy teljesen félreértett szociológiai fogalmakat és koncepciókat, sok-sok gondolati selejtet és zűrzavart terjesztenek – a szó szoros értelmében lejárta a szociológia hitelét. Még egy fokkal rosszabb ennél az, ha semmiféle kellő előképzettséggel vagy kutatási tapasztalattal nem rendelkező, de jósvádájú és ügyes manipulátorok – megintcsak a szociológia „népszerűségének” kihasználásával – nemegyszer tetemes összegű kutatási szerződések és megbízások kiadására vesznek rá különféle kevésbé tájékozott államigazgatási, tanácsai, vállalati stb. szerveket, amelyek problémáik megoldásához vélnék ily módon tudományos hozzájárulást kapni a szociológia részéről, holott amit kapnak, az gyakran nem más, mint egy teljesen szakszerűtlenül összeállított kérdőívre kapott válaszok vagy éppenséggel néhány alkalomszerű „interjú” állítólagos „kiértékelése”, megtoldva innen-onnan kiírt szakirodalmi és adatidézetekkel és a szerző vagy szerzők fantáziájának egy s más termékével – címlapján a „szociológiai vizsgálat” áruvédjeggyel ellátva. A legrosszabb persze az, amikor nem a tudatlanság, hanem az a tudatos szándék, hogy a tudományos szociológia mezében és szociológiai megalapozottság látszatát keltve propagáljanak olyan érdekeket vagy elgondolásokat, amelyek – teljesen függetlenül attól, hogy önmagukbanvéve legitimek vagy illegitimek – mindenképpen kívülesnek a tudományos szociológián és csak megnehezítik annak helyzetét, ha „forgalombahozásuk” annak terhére történik. [...]

Budapest, 1974. január 22.

Szalai Sándor

A szociológia néhány problémája

A magyar szociológia fejlődésének néhány összefüggésére, problémájára szeretném csupán felhívni a figyelmet. Feltételezem, hogy mások is, akik jelentést készítenek a szociológia helyzetéről, saját munkájuk és intézményük tapasztalatai alapján közelednek a vizsgált témához. Mindezek együttes felhasználásával és megvitatásával lehet hiteles képet alkotni a tudomány helyzetéről.

1. A hazai szociológiai érettségére és meggyökeresedésére, akceptáltságára vall, hogy a legutóbbi – pártállásfoglalást is követelő és kiváltó – társadalomtudományi vitában az elméletileg megalapozatlan, téves nézetek elutasítása nem járt együtt sem a tudományos-értelmiségi közvéleményben, sem a vezető politikai testületekben számottevő szociológiaellenes indulatokkal és a szociológiával szembeni előítéletek feléledésével. Ez részben a szociológia progresszív, pozitív eredményeinek közismertségével és a szociológia gyakorlati hasznának felismerésével magyarázható, részben pedig azzal, hogy maguk a szociológusok szigetelték el a megbírált irányzatot azzal, hogy nem csatlakoztak hozzá, elzárva ezzel az egész tudomány diszkreditálódásának az útját.

Mégis, az előbbieket előre bocsájtva, szembe kell nézni azzal a ténnyel, hogy a vitatható vagy téves álláspontok bírálatát nem a szociológiában, hanem elsősorban politikai szervezetben kezdeményezték. Kétségtelen, hogy végső soron politikai tudásra és politikai intézményekre volt szükség a kritika elmélyítéséhez, hiszen a politikai rendszer alapjait érintő nézetekről volt szó, de az is kétségtelen, hogy a kutatási szabadság és a velejáró felelősség fejlődésére, valamint a politika és társadalomtudományok közötti bizalom elmélyülésére vezetett volna, ha a bírálat a tudományból indul ki. Elkerülhető lett volna a látszat, hogy a valóság tanulmányozása-kutatása állandósítja a társadalomtudósok „bűnbeesésének” veszélyét, a politikának pedig az a dolga, hogy „helyretegye” az ügyeket. (Nem tartom feladatomnak itt és most más tudományok „bűnbeesésének” mértékéről szólni.)

Ez a helyzet arra utal, hogy az említett eredmények megőrzéséhez, továbbviteléhez nélkülözhetetlen a kutatások, publikációk szakkritikájának a fejlesztése. A hiteles, klikkérdekeken felülemelkedő intenzív szakmai kritika nagy mértékben növelhetné a szociológia önismeretét és társadalom előtti hitelét. Az érettségnek ez is egyik bizonyítéka lehetne, különösen, ha ez a kritika képessé válna az alkalmazott szociológia gyakorlati hasznáról, alkalmasságáról is tudósítani.

2. Az MSZMP KB Kultúrpolitikai Munkaközösségének állásfoglalása a szo-

ciológia számára elgondolkoztató azért is, mert involválja a kérdést: tudományunkban lezártnak tekinthetjük-e a legfontosabb metodológiai problémákat? Véleményem szerint nem. Erre mutat az a körülmény is, hogy a megbírált társadalomtudósok a tudományos metodológia követelményeinek meg nem felelő ideológiai-politikai következtetéseiket tudományként kívánták kolportálni. Hogy ez egyesekre ideig-óráig hatott, ezért, egyebek között szintén felelős a szakkritika erőtlensége is.

Elmélet és empiria érzékeny és törekeny egyensúlya komoly metodológiai problémákra hívja fel tehát a figyelmet. Ebből a problémából fakadnak azok a nehézségek, amelyek a szociológia megismerő és ideológiai funkciójának összekapcsolása körül adódnak. Legjellemzőbb, amikor az ideológiai funkció külsődleges elemként, a tudománypolitikában megfogalmazott követelményként lebeg a kutatás-megismerés felett. (Természetes, hogy ilyenkor nemcsak metodológiai hibáról, hanem igen gyakran a kutató elvi bizonytalanságáról és politikai bátortalanságáról van szó.) Ha az ideológiai funkció külsődleges, nem organikus kapcsolatban van a megismerési funkcióval, nemcsak az történhet, hogy az ideológia apológiává válik, hanem az ellenkező is, átveszi a megismeréstől a kritikai funkciót, „kritikai ideológiává” válik, amely deklarátíve tudományra, megismerésre hivatkozik, valóságosan azonban mellőzi a tudomány metodológiáját.

A mai metodológiai problémák természetesen minőségileg különböznek a XX. kongresszus után (nálunk az ellenforradalom után) éledező szociológia módszertani problémáitól. Akkor a szociológia kereste saját tárgyát, helyét a tudományok rendszerében. A módszerről szóló vita nem egyszer az önigazolás érveit is kovácsolta. A szociológia szolgáltatételre jelentkezett. Ma a szociológia funkciói közötti viszonyról van szó, olyan helyzetben, amelyben különböző ideológiák fordulnak igazolásért a szociológiához.

Nem hiszem, hogy a mai metodológiai problémák egy elvont vitában lennének tisztázhatók. Csak konkrét kutatások konkrét tudományos és politikai bírálata vihet előbbre e területen is.

Más lapra tartozik az a gyakran emlegetett tény, hogy a pályát ellepő dilettánsok kezdetlegesen, a mesterség elemi szabályait sem ismerve művelnek szociológiát. Ez természetesen nem módszertani kérdés!

3. A tudományos és tudományirányítási fórumokon regisztrálják, hogy a szociológiában a fejlődést jól szolgáló intézményesülés és professzionalizálódás ment végbe. A kutatás, oktatás, képzés, publikáció, könyvkiadás egyaránt örvendetes eredményeket mutat. Ennek ellenére – nem utolsó sorban tudományszervezési és irányítási fogyatékoságok miatt – a szociológia nem képes kielégíteni a rohamosan növekvő társadalmi igényeket. Az ebből keletkezett feszültség feloldásának többféle módja lehetséges.

Első és természetes reflex, visszaszorítani az igényeket a kielégíthetőség szintjére. Ettől azonban nem szűnnek meg azok a problémák, amelyekre a szociológiától követelik a választ. Ezért, bár jó célt szolgál és végre kell hajtani a kormány határozatát, amely intézményes, jogi szabályozást ír elő a szociológiai kutatásokban is, nekünk a fő figyelmet a kormányhatározatnak azon pontjaira kell irányítani, amelyek a társadalomtudományok között a szociológia fontosságára utalnak és azokra, amelyek a tudományágak helyzete, eszközei közötti aránytalanságokról

szólnak. Világosabban: céltudatos szervezéssel meg kell teremteni a kormány-állásfoglalás intencióinak megfelelő helyet a szociológia számára.

Úgy vélem, hogy az ellenőrizetlen, felelőtlen és dilettáns szociológiai kutatás ellen nem jelent abszolút biztosítékot a jogi szabályozás, hiszen az ilyenfajta ügyletek kerülő utakon, mint a buzgár törhetnek fel szociográfiák, riportázsok és egyéb irodalmi műfajok formájában. (Mondanom sem kell talán, hogy nem ezeket a műfajokat tartom értékteleneknek.)

A jogi szabályozáshoz nagyon alaposan, körültekintően tisztázott irányelvek elfogadása után kellene hozzáfogni. Olyan elvek alapján, amelyek összhangban vannak a tudománypolitikai irányelvek szellemével. Olyan elvek szerint, amelyek a marxista-leninista világnézetet és értékrendet tartják iránymutatónak és tájékozási alapnak, de erre hivatkozva nem adják oda egyetlen megközelítési módot képviselő csoportnak monopóliumként a valóság feltárását. Főleg nem lenne jó, ha a kutatások jogi szabályozása céhszerű zárt szervezeti formák közé szorítaná a szociológia mesterségét úgy, hogy csak a szakmabeliek szabhassák meg a bekerülés mértékét és mércéjét elsősorban a képzés limitálásával. A tudomány és a társadalom érdeke azt kívánja, hogy a szociológiai kutatás ne kevesek Amerikája legyen, hanem marxista alapokon álló, magas fokon képzett, politikailag az épülő szocializmusnak elkötelezett, tehetséges társadalomkutatók versenypályája.

4. A szociológia ideológiai-politikai elkötelezettségéről már előbb is szóltam. Most ezt egy sajátos aspektusból teszem. Örvedetes jelenség, különösen a X. kongresszus után, hogy a szociológiai szemlélet és a szociológiai fogalmak kezdenek behatolni a vezető szervek gondolkodásába. A szociológiai terminológia megjelenik a politikai dokumentumokban. Ennek a látszólag formális jelenségnek tartalmi jelentősége van. Bizonyíték arra, hogy a hazai szociológia egyre inkább döntéselőkészítő funkciót is betölt.

Nincs ok túlzott optimizmusra, de szemmel láthatóan kibontakozott egy pozitív folyamat, amely akkor folytatódik, ha tömegesen lesznek a politikai szervezetekben szociológiai ismeretekben tájékozott, szociológiai szemléletet szerzett emberek. Ezért égetően sürgős feladat a szociológiai oktatás szélesítése. Ettől inég a dilettantizmustól való jogos félelem sem tarthat vissza. Vállalni kell a veszélyt, még ha ezzel növekszik is a barkácsolók száma, mert növekszik azoké is, akik a politikai életben szociológus módján tudják kezelni a tényeket. (Talán nem szükséges részletezni, hogy ilyen „személyes” szövetség milyen előnyökkel jár a szociológiára nézve is. Egyébként ma már senki nem fél attól, hogy közgazdasági vagy történettudományi kutatók lesznek mindazok, akiknek közgazdaságtant avagy történelmet tanítanak.)

Biztosítani kell e cél elérésének a feltételeit. Nemcsak tudománypolitikai, hanem társadalompolitikai szempontból is egyre követelőbb feladat a szociológus képzés és a szociológiai oktatás igényes, összehangolt megszervezése. Ehhez megfelelő államigazgatási döntésekre van szükség, hiszen a lemaradás okai nagyrészt tudományon kívüliek.

Csak megemlítem, hogy ide tartozik a tudományos ismeretterjesztés és a tudományos publicisztika ügye is.

5. A szociológia jövőbeni pozíciója, fejlődése jórészt azon múlik, hogy a nagy társadalomkutatási programok, mindenekelőtt az Országos Társadalomtudományos

Kutatási Terv részeseként milyen színvonalú ismeretekkel járul hozzá a társadalom megismeréséhez és az ismeretek alkalmazásához. Időben képes lesz-e reagálni olyan lényeges, a közvéleményt és a politikai döntéshozókat foglalkoztató problémákra mint pl. a szocialista perspektíva kidolgozása, amely nem csupán ideológiai szempontból érdekes; vagy: a gazdaságirányítás továbbfejlesztésének társadalmi összefüggései; vagy: a munkás helye a termelési szervezetben és a politikai rendszerben; az életmód, a fogyasztás, a közművelődés stb.... kérdései.

Mindez felveti, sőt követelőően írja elő egy jól irányított, céltudatos káderpolitika kialakítását valamennyi szociológiai kutatással, oktatással foglalkozó intézmény számára. A tudományág szakmai és politikai presztízse érdekében ezt a kérdést az MTA Szociológiai Bizottságában és a TMB Szociológiai Szakbizottságában érdemes lenne napirendre tűzni. Előfordulhat, hogy a kormány állásfoglalásából következő kedvező helyzetben a szociológia akcióba kezd a kutató bázis kiszélesítéséért, az eszközök fejlesztéséért, de megfelelően összehangolt káderpolitika híján konjunktúra karriereket indíthat el minőségi engedmények árán. (A céhszerű elzárkózás és a képzés lemaradása. Így bosszulhatja meg magát.)

6. Megfelelő, döntésre is képes, fórumokon napirendre kell tűzni a szociológiai tudomány és kutatás segítésére hivatott intézmények helyzetét. A szakmai kommunikációt szolgáló eszközök sokat fejlődtek. Érzékelhető a fejlődés a könyvkiadásban, a folyóirat megjelenésében, egyéb publikációkban. E téren azonban tovább kell lépni. A szociológia torzulásmentes nyilvánosságának továbbfejlesztése szakmai érdek is, hiszen a kutatási eredmények gyakorlati alkalmazását nagy mértékben megkönnyíti, ha a tudományt az iránta érdeklődők és benne érdekeltek széles övezete veszi körül. Ma ez az övezet még nincs ellátva megfelelő információkkal. A tennivalókra nem kívánok rögtönözve javaslatokat tenni.

*

Néhány gondolat, probléma szóvátételével kívántam beállni azok sorába, akik a szociológiai tudományt szeretnék felkészíteni egy, a képességeihez mért, nagyobb vállalkozásra.

Budapest, 1974.1.28.

Pozsgay Imre

A szociológia oktatásának helyzete a felsőoktatási intézményekben

1. A szociológia oktatása iránti igény – mint ismeretes – a hatvanas évek elejétől kezdve jelentkezett. Eltekintve az ELTE Bölcsészettudományi Karának korábbi hagyományaitól az oktatás mai formáinak körvonalai a tudományegyetemek jogi karain és a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen alakultak ki.

Az elmúlt évtized fő jellemzője az volt, hogy a szociológia iránti igény elsősorban a szakszociológiák iránti érdeklődésben nyilvánult meg. Legtöbb helyen ennek megfelelően vezették be az oktatást, vagyis az intézmény jellegének megfelelő szakszociológia vált kötelező vagy fakultatíve választható tantárggyá. Természetesen elvitathatatlan, hogy a szakmai képzésben a megfelelő szakszociológiát illeti az első hely, az általános szociológia háttérbeszorítása mégsem tekinthető elfogadható megoldásnak.

A szociológiai tárgyak bevezetésére a hazai kutatások megindítása és fellendülése megfelelő alapot adott. Mivel azonban nemcsak a kutatások belső logikájából, hanem empirikus-véletlen okokból adódó szempontok is szerepet játszottak és játszanak abban, hogy milyen területeken alakult ki jelentősebb tudományos bázis, a szociológia oktatás elterjedése (persze színvonala is) intézményenként egyenetlen képet mutat. Az a tény, hogy országos összehasonlításban részint egymástól független kezdeményezések, tehát spontán folyamatok hatására öltött intézményes formát az oktatás, szervezeti és irányítási tekintetben heterogén helyzetet teremtett. Ettől szinte elválaszthatatlanok a káder-problémák: annak egyenes következményeként, hogy a legutóbbi időkig nem volt intézményes szakképzés, a szervezeti keretek kialakításában esetleges személyi feltételek játszottak nem elhanyagolható szerepet. Az oktatást többnyire különböző szakterületekről jövő, saját szakterületük speciális szociológiai problémáival foglalkozó szakemberek indították meg, ami azt jelentette, hogy általában nem volt lehetőség a szociológiai tárgyak oktatását a marxizmus tanszékek hatáskörébe utalni. (A jogi karokon pl. az állam- és jogelméleti tanszékekhez tartozik a szociológia oktatásának feladata, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen pedig előbb az Ipari Üzemszervezési Tanszéken, majd a Munkatudományi Tanszéken belül működött a Gazdaságszociológiai Csoport, míg 1973 szeptemberében nem vált önálló szervezeti egységgé.)

A szervezeti és káder-problémák, illetve a szakszociológiák dominanciája mellett tartalmi szempontból – és a kezdeti stádium szinte elkerülhetetlen velejárója-

ként – az jellemzi a mai helyzetet, hogy még nem kielégítően rendezett a szociológia és a marxizmus tárgyak viszonya. Ez a rendezetlenség a tematikus átfedések mellett a tantárgyak tantervi elhelyezésében is megmutatkozik.

A jelzett problémák, a kezdeti útkeresés nehézségei ellenére a szociológia oktatása ma már jelentős eredményeket könyvelhet el. Több felsőoktatási intézményünkben kétségtelenül polgárjogot nyert, beilleszkedett a szakmai képzés és a világnézeti nevelés rendszerébe. Az Agitprop. Bizottság ismert határozata értelmében a szociológia oktatás felügyeletét a Művelődésügyi Minisztérium Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztálya látja el. Bár a jelzett szervezeti-intézményes keretek nem mindenben felelnek meg a felügyeleti hatáskörnek, a Főosztály – elsősorban a mellette működő Szociológiai Szakbizottság munkájára támaszkodva – megfelelően el tudja látni feladatát.

Jelenleg – a szakképzésen kívül – a következő intézményekben folyik a/ kötelező, b/ fakultatív jellegű szociológia oktatás:

a/ *a tudományegyetemek jogi karain,*

a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen,

az ELTE Bölcsészettudományi Karának egyes szakjain (filozófia, népművelés, könyvtár, pszichológia, tudományos szocializmus, pedagógia szak);

b/ a tudományegyetemen (ezen belül főleg a bölcsészettudományi károk) egyes szakjain,

a Budapesti Műszaki Egyetemen,

a Tanárképző Főiskolákon (Szeged, Nyíregyháza),

a művészeti főiskolákon (Magyar Iparművészeti Főiskola),

az *orvostudományi egyetemeken* (Debrecenben speciálkollégiumot szerveztek, Pécsen és Budapesten a társadalomorvostan keretén belül folyik egyes orvosi szociológiai témák oktatása). [...]

3.9. A legközvetlenebb feladat az irányítás egységesítése. Ahol és amikor megértek a feltételek, ott és akkor szociológiai szakcsoportokat kell alakítani a marxizmus-leninizmus tanszékeken vagy tanszékcsoportokon belül, a Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztály felügyeleti hatáskörében. Ahol még nincsenek meg a kellő feltételek, ott az általános szociológiát először fakultatív kollégium keretében kell a tárgyat kötelezővé tenni, illetve megalapítani a szakcsoportot.

Dr. Kelemen János
 egyetemi adjunktus
 ELTE BTK Filozófia II. Tanszék;
 Művelődési Minisztérium
 Marxizmus-Leninizmus
 Oktatási Főosztálya

8. Emlékeztető
a Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya
1974. április 24-i üléséről
(Részlet)

[...] 1. A szociológia helyzete Magyarországon

(a kérdés jelentőségére tekintettel ebben a kérdésben az „emlékeztető”
a szokásosnál részletezőbb)

Eörsi Gyula bevezetésül elmondotta, hogy az anyagot alapján jónak tartja, de célszerűnek tartja azt olyan határozati javaslattal zárni, amely az eredmények és problémák rövid összefoglalása után kijelölné a kutatás jövőbeli főirányát, valamint a különböző tudományirányító szervek és kutatóhelyek teendőit. Felhívja a figyelmet arra, hogy az előterjesztés nem mindenben felel meg az elnökség által a tudományági felmérések céljára megállapított modellnek.

Kulcsár Kálmán az írásos anyaghoz szóbeli kiegészítést fűzött, illetve *Eörsi Gyula* megjegyzéseire reflektált. Elmondotta, hogy a „modell” nem teljesen megfelelő, minden részletében való követése ismétlésekre vezet; emellett a szociológia sajátos helyzete is nehezíti a séma követését. Nehezen lehetett például bizonyos adatokat beszerezni, mivel csupán egyetlen szociológiai kutatóhely, a Szociológiai Kutatóintézet profilja tiszta, a vegyes profiloknál pedig nem különíthető el a szociológiára eső rész. Azzal, hogy az előterjesztés végére határozati javaslat kerüljön, egyetértek.

A továbbiakban *Kulcsár Kálmán* a Szociológiai Bizottság néhány tagjának az anyaggal kapcsolatos észrevételét mondta el.

A Bizottság egyes tagjai javasolták, hogy az anyag foglaljon állást abban a vitában, hogy a szociológia kritikai tudomány-e. *Kulcsár Kálmán* szerint mivel a szociológia a valóság feltárása közben szükségképpen feltárja az ellentmondásokat is, ezért természetszerűen tartalmaz kritikai elemeket is, mint többé kevésbé minden társadalomtudomány. A valóságos kérdés azonban az, hogy kutatói vagy politikusi állásfoglalással közelítünk-e a valósághoz. A megközelítés jellege a döntő és nem az „apologetika” és „kritikaiság” dichotómiája.

Egyes bizottsági tagok ama megállapításával kapcsolatban, amely szerint a magyar szociológia szinte könnyebben teremthet kapcsolatot a Nyugattal, elmondotta, hogy ez a megállapítás. Így nem helytálló, de kétségtelen, hogy nagy nehézségek akadályozzák a szocialista közös kutatásokat. Ennek részben a bürokratikus jelenségek, részben pedig az eltérő kutatási színvonal és érdeklődés a fő oka.

A Bizottság némely tagja felvetette azt a kérdést is, hogy az anyagban a „szociológia”, vagy a „marxista szociológia” megjelölést használják-e. *Kulcsár Kálmán* szerint ma már indokolatlan az utóbbi megjelölésből kitetsző védekező magatartás, a mai magyar szociológia, marxista szociológia.

Egyik bizottsági tag véleménye szerint nem kaptak elég súlyt az ELTE Szociológiai Tanszékének kutatási és oktatási eredményei. Kulcsár Kálmán erre is visszautalva megjegyezte, hogy bizonyos adatok – pl. a 25 kutatót foglalkoztató MRT Tömegkommunikációs Kutató Központjának adatai – csak későn, vagy egyáltalán nem – érkeztek be az anyag sokszorosításáig.

Ezután kérdések következtek.

Szabó Kálmán kérdésére elmondotta Kulcsár Kálmán, hogy a történelmi materializmus és a szociológia egy oktatási egységben való tanítása elvi okokból nem merült fel, arról pedig még nincs döntés, hogy a szociológiai oktatás fejlesztése milyen oktatási és tanulási kapacitás terhére történjék. A szociológiai oktatásban és képzésben az ELTE és a Közgazdaságtudományi Egyetem közötti munkamegosztás kérdését még nem tárgyalták. Több elképzelés is van, döntés azonban még nem született.

Weltner Andor kérdéscé elmondta, hogy az összes kutatási bázis együttvéve sem elegendő az igények kielégítésére.

Román Zoltánnak azt válaszolta, hogy a nemzetközi helyzettel való egybevetést tudatosan mellőzték. A szociológia nemzetközileg igen intenzíven művelt szaktudomány, ezért minden ilyen összehasonlítás csak nagyon általános lehet, kivéve a KGST országokkal való együttműködést. Az a mérce viszont, amivel a hazai eredményeket mérték, nemzetközi.

Osztrovski György kérdésére elmondta, hogy egyetért azzal, hogy az előterjesztésben a felszabadulás előtti szociológiáról, illetve szociográfiáról valamivel bővebben is szólni kell. A kérdés csupán az, hogy mennyire menjenek vissza. Jelenleg csak azokra a tradíciókra tértek ki, amelyek a további fejlődést befolyásolják.

Több szociológiai vizsgálat is folyamatban volt és van az OMFB számára és támogatásával. Az eddigi ütemnél hatékonyabb közreműködésre ma még nehéz lenne felelősséggel vállalkozni.

Osztrovski György és *Lakos Sándor* kérdésére kifejtette, hogy nézete szerint elegendő az, amit Hegedűs András és társairól az anyag tartalmaz, és aligha szükséges a névszerinti megemlékezésük.

Lakos Sándor további kérdésére válaszolva kifejtette, hogy az anyag a tudományági helyzetelemzés keretében készült, sorsa az Osztály és az elnökség állásfoglalásától függ.

Valóban nem szerencsés a szociológiai kutatásokat úgy csoportosítani, hogy a) alapkutatások, b) alkalmazott kutatások, és c) empirikus kutatások. Tisztán alap- illetve empirikus kutatás nincs is. Ugyanakkor vannak kimondottan praktikus célokat szolgáló kutatások.

Pontatlan az a megfogalmazás is, amely a „hazai szociológia saját fogalomrendszeréről” beszél. Nyilvánvalóan a marxista fogalomrendszerhez való hazai hozzájárulásról van szó.

Arra a kérdésre, hogy lesz-e elegendő erő a Közgazdaságtudományi Egyetemen a szociológia oktatására, azt felelte, hogy az igény mindenesetre megvan erre, minthogy azonban a problémát magát alaposan még nem vizsgálták. Így az erő felmérése sem történt meg.

A 22. oldalon az eredetileg elképzelt, de már nem érvényesülő munkamegosztás arra utal, hogy az Intézet az elméleti tevékenységet végezze, a többi kutatóhely a gyakorlati tényfelmérési munkát.

Ezután vita következett.

Nizsalovszky Endre más tudományágak művelőinek szociológusokká válásáról beszélt, a magyarországi szociológia múltjával kapcsolatosan megemlítette Dékány Istvánt, a hajdani „hivatalos” szociológust, a Vöröskereszt idevágó tevékenységét és Szalai Sándor felszabadulás utáni tevékenységét, majd a Gazdaság és Jogtudomány publikációiról és az interdiszciplinaritás megvalósulásáról beszélt.

Szabó Kálmán óvott a monopóliumok keletkezésétől; kifejtette, hogy az apologetika veszélye ma is fennáll, amikor a tényanyaggal szemben jogi posztulátumokra hivatkoznak. Nem látja világosan a szociológia sajátosságát, hacsak neiruabban áll, hogy rövid múltja van. A történelmi materializmus és szociológia összevonása a kádergazdálkodást, a terhelés csökkenését és az oktatás hatékonyságát szolgálja. Óvott a túlspecializálódástól.

Osztrovszki György kifejtette, hogy a társadalomtudományok és az igényekhez képest a szociológia ma is vészesen aluldotáltak, és ezt dramatizáltan kellene előadni. A beszámolót nem a divatjelenségek bírálatával kezdené; a vadszociológia jelentkezésének reális okai vannak. Nézete szerint a Hegedűs és társai ügyéről többet kellene szólni. Fontosnak tartotta, hogy a szociológia a társadalomfejlesztés központi kérdéseit kutassa (pl. a műszaki fejlesztés társadalmi feltételeit).

Szalai Sándor kijelentette, hogy az ún. Hegedűs-ügy valójában nem szakszociológiai, hanem politikai ügy; „szociológiai” érvek használata egy politikai koncepcióhoz ugyanis még nem szociológia. Tág tudományos szabadság van, és ilyen körülmények között itt vagy ott könnyen felüthetik a fejüket nem-marxista nézetek. Szükséges, hogy az ódium ne a szociológia tudományára nehezedjék. A szocialista tudományos kooperáció sem csak a szociológia területén van bizonytalan helyzetben. Egyetért a társadalmi igények és a kutatási, valamint oktatási kapacitás közti diszkrepancia éles felvetésével. Feltétlenül helyesli a szociológiai alapismertek valamennyi egyetemen való oktatását, valamint a szociológusok képzését nemcsak kutatási, hanem gyakorlati célokra is.

Weltner Andor szerint a szociológia kisebbségi érzésének véget kell vetni. A kutatási főirányokat a jelentésben meg kell jelölni és más tudományágakat fel kell hívni a szociológiai tevékenységre.

Huszár Tibor kifejtette, hogy minden uralkodó osztály kifejleszti a saját uralkodási technikáját. Ennek keretében jött létre a burzsoá szociológia és ilyen szempontból kell azt kritizálni. A szocialista társadalom viszont a saját szükségleteire „termelte ki” a mai marxista szociológiát, amely a szocialista társadalom fejlesztésében működik közre. Nem a politikai és szaktudományi tevékenységet kell szembeállítani, hiszen a szociológia is értékírányultságú. Egyetért azzal, hogy indokolt az oktatási helyzetet, a dotáltságot dramatizálni. Az oktatás két centruma nem valósítható meg. Korábban az volt az elterjedt álláspont, hogy a helye a Bölcsészettudományi Karon van, a filozófia közelében, most azonban úgy tűnik, inkább a Közgazdaságtudományi Karon, közelebb az élet által felvetett problémákhoz. Kérdés, hogy érdemes-e egyáltalán élettapasztalatok nélküli 19 éves fiataloknak

szociológiát tanítani; nem feltétele-e a sikeres oktatásnak az, hogy a hallgató élettapasztalatokkal és már egy más diplomával is rendelkezék.

Kovács István szerint a szociológia természetesen szaktudomány, amely azonban mint a marxista társadalomtudományok általában, elkötelezett. Ezután javasolta az oktatási kérdések esetleges leválasztását az anyagról, vagy másodlagos kezelésüket. A fő kérdés az, hogy a kutatóhelyek mit kutassanak és hogy a munkamegosztás közöttük megfelelő legyen. Nagy súlyt kell helyezni a nemzetközi kutatásokra.

Lakos Sándor az anyag fő mondanivalóját, törekvéseit helyesnek tartja, ám rövidíteni javasolja, és annak szervezéscentrikus szemlélete helyébe a tartalmi elintézetlen kérdések felvételét tartja indokoltnak. A szociológiával szembeni bizalmatlanságnak a szociológusok is lehetnek okai; az önálló tudomány túlhangsúlyozása nemkívánatos autonóm törekvésekre vezethet. A forradalom utáni időkkel kapcsolatos társadalomfilozófiai fejtegetések elhagyását javasolja. Szükségesnek tartja a témacentrikus kutatásszervezés megvalósítását. Nem helyesli az ún. „Hegedűs” ügynek a jelenleginél konkrétabb kezelését. Szerinte sincs sajátosság – más társadalomtudományi ágakhoz képest – az „apologetika” és a „kritika” viszonyában a szociológiában.

Friss István az ún. Hegedűs-ügy objektív társadalmi okait és körülményeit választa, különös tekintettel a nemzetközi hatásokra. Ezután megjegyezte, hogy az igények és a lehetőségek gyors felszámolására nincsenek meg ma még az objektív feltételek.

Kulcsár Kálmán válaszában megköszönte a felszólalásokat, és megállapította, hogy azok az anyag megjavítását nagymértékben elősegítik. Egyetért azzal, hogy a szociológia éppen olyan szaktudomány, mint a többi társadalomtudományi szakágazat. Ami a szociológia esetében sajátos, az a történelmi háttér, és az ebből adódó következmények (pl. a kutatói állomány összetétele, életkori jellegzetességei stb.). A szociológia szaktudomány jellege természetszerűleg nem jelent értékmentességet vagy politikai semlegességet. Azt viszont igen, hogy elméleti és önálló fogalmi rendszere, módszertani apparátusa stb. van.

A hozzászólások alapján megállapította, hogy az anyagban hangsúlyozottabbá kell tenni, hogy a szociológia helyzete csak történetileg érthető meg. Jelezni kell továbbá a társadalmi igények és a lehetőségek közötti diszkrepanciát. Ennek felszámolásában csak korlátozott mértékben tudunk előre lépni. Törekedni kell a szociológia szervezeti rendszerének a kiépítésére, amelynek decentralisztikus irányba kell haladnia. Meg kell vizsgálni, hogy Pécsen és Szegeden melyik intézetben (pl. Dunántúli Tudományos Intézet stb.) vagy egyetemen lehetne a szociológiai kutatásokat akadémiai támogatásban részesíteni.

Abban is egyetértés alakult ki, hogy a különböző egyetemeken meg kell teremteni a szociológia alapjainak és módszereinek oktatását. Ez más területek kutatóinak a szociológiai vizsgálatokba történő bevonását alapozná meg. Ily módon biztosítható lenne az interdiszciplináris kutatás is.

A jövőben törekedni kell a különböző szociológiai kutatóhelyek tevékenységének tudatos koordinálására. Erre a célra a témákkal történő koordináció tűnik a legalkalmasabbnak. Perspektívikusan néhány kutatóhely (pl. Dunántúli Tudományos Intézet, Szakszervezeti Kutatóközpont, Állam- és Jogtudományi Intézet

stb), szociológiai profilját is ki kellene jelölni. A szervezeti koordinációt végezhetné pl. az MTA Szociológiai Bizottsága, bár ettől nem biztos, hogy elvárható. Talán alkalmasabb lenne erre a feladatra a Magyar Szociológiai Társaság. Minden bizonnyal ezeknek a szervezeti kereteknek a megteremtése előfeltétele a tartalmi koordinációnak. Végül egyetértett azokkal, akik javasolták a nemzetközi kapcsolatok problémáinak a megoldásában való előrelépést.

A napirend vitája alapján Eörsi Gyula az előterjesztés elfogadását javasolta, majd az alábbiakban összegezte az Osztály állásfoglalását:

1. Az Osztály elismeri és értékeli a munkát, amelyet az előterjesztés elkészítői végeztek.
2. Az előterjesztés összefoglalóval és határozati javaslattal kerüljön az elnökség elé. Ennek tartalmát illetően az Osztály egyetért Kulcsár Kálmán megállapításával, és ezeket a következőkkel egészíti ki:
  - az anyagot tartalmilag erősíteni kell; a Szociológiai Kutatóintézet mellett más szociológiai kutatóhelyekre is térjen ki az anyag. Bővebb tájékoztatást kell adni a kutatási főirányokról már csak azért is, mivel a koordinálásnál a hangsúlyt a téma szerinti koordinációra kell helyezni,
  - a szociológiai oktatás tekintetében az erők koncentrálása és a posztgraduális képzési forma erősítése legyen a cél,
  - az előterjesztés nyomtatékosan húzza alá a szociológiai kutatások rossz segéderő- és gépellátottságát.
3. Szükséges volna a szociológia helyének, a társadalomban betöltött szerepének, funkciójának alaposabb kimunkálása.
4. Az Osztály fontosnak tartja a hazai szociológia két világháború közötti kibontakozásának tárgyalását a haladó hagyományokra építve kiegészíteni.
5. Az előterjesztésben célszerű valamivel bővebben szólni azokról a tudománypolitikai irányelvekkel ellentétes ideológiai, politikai állásfoglalásokról, amelyek néhány szociológusnál jelentkeztek; e nézetek Friss elvtárs által vázolt objektív társadalmi háttéréről, valamint arról, hogy még sok tennivaló van a szociológusok aktivizálása, a tudománypolitikai elvekben biztosított kutatási szabadság és felelősségtudat vonatkozásában.
6. A hazai és nemzetközi fejlődés egybevetését legalább a KGST tagországok vonatkozásában el kell végezni.
7. Hasonlóképpen fontos feladat, hogy a szocialista országok szociológiai kutatóhelyeivel az együttműködés intenzívebbé váljék, különös tekintettel az interdiszciplináris kutatásokra.
8. Célszerű, hogy az anyag felvesse az akadémiai bizottságok koordinációs tevékenységével kapcsolatos problémákat általában. Ez feltehetően nem csak a szociológia problémáinak megoldását mozdítaná elő.

A SZOCIOLÓGIA HELYZETE MAGYARORSZÁGON

(Összefoglaló értékelés)

1. A hazai szociológia mai helyzetének legáltalánosabb sajátosságai

A szociológia hazai szocialista tudományrendszerünkbe való behatolása az 1960-as évektől indult meg, társadalmi rendszerünk fejlődésének abban az időszakban, amikor *fontos követelményként jelentkezett a valóság feltárása*, és a jelenségeknek a statisztikailag értékelhető tények sokasága felől való, egyben történeti szempontú megközelítése iránt megnövekedtek az igények. A fellendülés feltételeinek létrejövetele ellenére a hazai szociológia fejlődését több, alapjában a felszabadulás előtti időkben gyökerező, majd az ötvenes évek elején megtorpanást okozó körülményekben rejlő tényező késleltette, s ezek hatását mind máig sem lehetett teljesen felszámolni.

A szociológia hazai fejlődése a pozitív kezdeményező lépések és még bővebben kifejtésre kerülő eredmények ellenére még a 60-as évektől kezdve sem bizonyult töretlennek. A hazai szociológiában politikai ellenzékivé váló kispolgári utópista törekvések is felbukkantak és egyebek között ez is gátolta a szociológia funkciójának tisztázását. A még fejlődésének kezdetén tarló *hazai* marxista szociológia elméletének fehér foltjai megkönnyítették a polgári szociológia hatását, de az egzisztencialista és „újbaloldali” nézetek behatolását is. Többen pl. – nem függetlenül a felszabadulás előtti szociológia hagyományaitól – azt a polgári szociológiai fejlődésben elterjedt és napjainkban az un. újbaloldali mozgalom politikájával egyre inkább összefonódó álláspontot hirdették (általában azonban megalapozott kutatások nélkül), hogy a szociológia fő feladata a társadalom kritikája, a fennálló viszonyok tudományos bírálata. Ezt az egyoldalú szerepvállalást érhetően széles körben elutasították szociológusok, valamint politikai és társadalmi szervek is, de politikai következményei nem maradtak hatás nélkül a szociológia egészének a megítélésében sem. A szociológiával szembeni fenntartásokat egyes szociológusok gyakran egyáltalán nem szociológiai, illetőleg egyes *nem* szociológus társadalomkutatók szociológiaiának hirdetett tevékenysége is erősítette. A múlt és közel-

múlt egyes jelenségeinek következtében – főként a növekvő társadalmi igények és az igény kielégítésére alkalmas kutatási kapacitás szűk volta miatt – a tudományosan szakszerű munkák mindinkább növekvő száma mellett megjelent dilettantizmus még nem sikerült kiküszöbölni.

Az utóbbi években a hazai szociológiában erőteljes differenciálódás ment végbe. Bár még nagy erőfeszítésekre van szükség az ingadozók meggyőzésére, ma már jelentős erőt képviselnek azok a marxista szociológusok, akik a szocializmus iránt elkötelezetten és egyúttal komoly szakmai tudással felvértezve dolgoznak társadalmilag is fontos problémák kutatásában. Ezek a kutatások olyan gyakorlatilag is alkalmazható tudományos eredményeket produkálnak, amelyek méltán keltenek elismerést a nemzetközi szociológiai életben. A szociológia jelenlegi helyzetének megítélésakor az utóbbi tényeket kell alapvetőnek tekinteni, annál is inkább, mert ezek jelentik a fejlődő és egyre inkább erősödő tendenciát.

Mindezeket is tekintetbe véve megállapítható tehát, hogy a marxista szociológia Magyarországon az elmúlt években jelentős fejlődést tett meg. Ezt a fejlődést röviden azzal jellemezhetnénk, hogy a magyar marxista szociológia felmérésekből, illetőleg sokszor publicisztikai szintű, spekulatív elmékedésekből szaktudománnyá érik, azaz a kutatók egyre inkább a marxista szociológia fogalomrendszerével, módszertanával és elméletével dolgoznak és bizonyos lépéseket tettek mindezek további kidolgozására is. Kialakultak a szociológia intézményesülésének és professzionalizálódásának alapfeltételei, a kutatói hálózat bővült, a tematikus gazdagodás és az elmélyültebb szakszerűség következtében a kutatási eredmények nem csupán tudományosan jelentősek, de ezeket a társadalomvezetés egyre növekvő mértékben hasznosítja. „A ténylegesen marxista szociológia kiépítése – ahogyan ezt az MSZMP Agitációs és Propaganda Bizottsága még 1966-ban megállapította – nagy és hosszú feladat.” S ha ezt a feladatot még nem is tekinthetjük megoldottnak, a marxista szociológia, akárcsak a többi szocialista országban, általában is jelentős eredményeket mondhat magáénak.

2. Társadalmi igény és a kutatóhálózat (A fejlesztés problémái)

A vizsgált öt év alatt a szociológiai kutatóhelyek hálózata *kibővült* és a kutatási bázis általában *konzolidálódott*. 1969-1973 között megerősödött az MTA Szociológiai Kutató Intézete, és időközben szegedi csoportja is megkezdte munkáját. Az intézet továbbra is a magyar társadalom alapvető folyamatainak – a társadalom struktúrájának alakulásában közreható jelenségeknek, a társadalom szerveződésének, az urbanizáció kérdéseinek – kutatására koncentrál, úgy azonban, hogy ezek a kutatások túlnyomórészt bekapcsolódnak az Országos Távlati Tudományos Kutatási Tervbe. A jelenlegi és a következő terv-periódusban egyre nagyobb súlyt kap az államigazgatás komplex kutatásával, a szocialista vállalattal (különös tekintettel a műszaki fejlesztésre) és a falusi társadalommal kapcsolatos

kutatómunka. A tárgyidőszak előtt alakult Társadalomtudományi Intézet tovább bővült, szociológiai oktató és kutató tevékenységével jelentős szerepet vállalt a szociológia arculatának kialakításában. Kutatási eredményei különösen a munkássztály és az értelmiség társadalmi jellemzőinek feltárásában számottevőek. A Politikai Főiskola és az ELTE Szociológiai Tanszéke az oktatómunka mellett egyre inkább ér el jelentős kutatási eredményeket is (pl. a politikai szociológia, az értelmiségkutatás stb. területén.). A KSH Népeségtudományi Kutató Intézete szociológiai témákkal bővítette kutatási körét, s megalakult a Központi Statisztikai Hivatal Társadalomstatisztikai Főosztálya is, amely elsősorban a társadalom struktúrájára vonatkozó és módszertani szociológiai kutatásokat végez. A tudományozociológia fontos műhelye a MTA Tudományszervezési Csoportja. Létrejött az MRT Tömegkommunikációs Kutató Központja, mint a közvéleménykutatás bázisa, a Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete, a Szövetkezetek Országos Szövetségének Kutató Intézete, s szociológiai kutatórészleggel bővült a Népművelési Intézet is.

A döntően vagy részben szociológiai kutatásokra specializálódott intézményeken kívül esetenként több más akadémiai intézet, egyetemi és főiskolai tanszék is kezdeményezett szociológiai kutatómunkát.

Kibővült a tudományos minősítettek köre, és létrejött a szociológia folyóirati bázisa. A fejlődést jelzi a szociológiai jellegű publikációk számának gyarapodása is, noha ez nem mindig járt együtt a prezentálás minőségének javulásával.

A már eddig is megmutatkozott, és feltehetően a jövőben is még fokozódó társadalmi igényeket azonban a magyar szociológia jelenlegi kutatási hálózatával, káderállományával és oktatási helyzetével még nem elégítheti ki megfelelő mértékben. Ennek következményei részben abban nyilvánulnak meg, hogy egyes feladatok megoldására a szociológia még egyáltalán nem vállalkozhat, részben abban, hogy a szociológiai kutatóhelyekhez érkező megkeresések és megbízások teljesítésére való törekvés kedvezőtlenül hat a tudományos színvonal fejlődésére, több esetben összefüggve e megbízások teljesítésének alacsony színvonalával is.

A gyors fejlesztésnek, a növekvő igények és a kapacitás közötti diszkrepancia gyors és teljes felszámolásának azonban ma még *nincsenek meg az objektív feltételei*. A közeljövőben is számolni kell az ebből fakadó nehézségekkel, amelyek hatása a tudományág fejlesztésében – ha csökkenő mértékben is – a jövőben érzékelhető lesz. Elsődleges feladat tehát a kutatási kapacitás bővítésének kimunkálása. Ennek érdekében az alábbi problémákat kell megfontolni.

a) A jövőbeni kutatási kapacitás megerteremtésében különösen jelentős a szociológia egyetemi oktatása. Ezen a téren a szociológia interdiszciplináris jellegéből fakadó lehetőségeket fokozottan kell kihasználni. Azaz, miután elsősorban az egyes szakszociológiai ágak fejlettek, a szociológia kutatói utánpótlása nem kis részben megoldható más társadalomtudományi szakokon vagy ilyen szakokat végzetek általános szociológiai képzésével, illetőleg továbbképzésével. Mivel szinte valamennyi társadalomtudományi ág művelése, sőt esetenként a természettudományi képzettségük (mérnök, orvos) gyakorlati munkája is igényel szociológiai ismereteket, hosszútávon célszerűnek mutatkozik a szociológia alapjainak és módszertanának az egyetemi oktatásban való általános bevezetése. A jogi karok példája mutatja, hogy az ilyen oktatás – a fő tudományág szükségleteihez igazít-

va – jól funkcionálhat. Sajnos ma még e „távlatinak” jelzett feladat megoldásához nem áll rendelkezésre megfelelően jól képzett marxista oktatói bázis.

A szociológiai alapismeretek általános egyetemi oktatásán túl továbbra is megoldandó képzés a szakképzés, ideértve a posztgraduális képzési is. Mivel az ELTE szociológiai szakoktatás tanulságainak, a végzett évfolyam eredményeinek értékelésével foglalkozni kell a szakképzés további javításával és megfontolandó a posztgraduális képzésnek a szociológia kutatói és oktatói utánpótlására való felhasználása is. Úgy tűnik, hogy mind a szakképzés mind a posztgraduális képzés keretében vannak még kihasználható lehetőségek (pl. egyetemi doktori ösztöndíjak, oktatói gyakornoki ösztöndíjak ilyen célra való felhasználása stb.). Az oktatás átfogó megoldása azonban még további megfontolásokat kíván.

b) A kutatói hálózat alakításakor tekintettel kell lenni a kutatóhelyek intenzív fejlesztésének szempontjaira. A szociológia szakágainak fokozott fejlesztéséből kiindulva és az ilyen kutatások interdiszciplináris jellegét szem előtt tartva megfontolandó szociológiai munkálatoknak a támogatása egyes már meglévő tudományos intézetek kereteiben és az egyetemeken. Az ilyen kutatások alkalmasak lennének a hagyományos társadalomtudományi ágak új szempontokkal és módszerekkel való „megtermékenyítésére” is. Különösen fontos egyes már kialakuló vidéki szociológiai kutatóhelyek további erősítése. Mindez a tudományág koordinációjának jelentős továbbfejlesztését igényli. A tudományági bizottság azonban – eszközök hiányában – a kérdés megfelelő megoldására aligha lehet képes, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy szociológiai kutatásokkal nemcsak akadémiai és felsőoktatási kutatóhelyek foglalkoznak.

c) A szociológia azon társadalomtudományi ágak közé tartozik, amelyek különösen igénylik a modern kutatási eszközök, gépek és az ezeket kiszolgáló segéd-erők igénybevételét. A tudományági felmérés tanulságai szerint ezen a területen a helyzet rossz. További erőfeszítésekre van szükség a modern gépekkel való felszereltség és a segéderői állomány biztosításához.

3. A szociológiai kutatások irányai és főbb eredményei

a) Magyarországon a marxista szociológiai kutatások kibontakozását különböző területeken, különböző időbeniséggel és eltérő intenzitással jelentkező *társadalmi igények* váltották ki. Ez együtt járt – kezdettől fogva – az OTTKT főirányai által később igen kedvezően befolyásolt interdiszciplinaritással: a szociológiai kutatások más társadalomtudományi ágakban tükröződő igényekkel összefüggően is fejlődtek, amennyiben a velük szemben kialakult társadalmi igények teljesítéséhez szociológiai szemléletre, szociológiai kutatási eszközökre volt szükség. Ily módon néhány tudományágban elindult kutatások szociológiai jellegükkel közelítettek a szociológiához, ezért a szociológiának, mint tudományágzatnak elemzése során ezekre is tekintettel kell lenni. Különösképpen jelentősek jelenleg ebből a szem-

pontból az állam- és jogtudomány egyes ágazatai, a demográfia, egyes közgazdasági tudományágak, a néprajz.

A szociológia szempontjából tehát különösen jelentősek – és hazai viszonylatban még fokozottabban – az egyes szakágazatok. Általánosságban megállapíthatjuk, hogy a szociológiai kutatások eredményei is elsősorban az egyes szakágazatokban jelentkeznek. Magyarországon különösen jelentős eredményeket produkáltak a társadalom struktúrájára vonatkozó kutatásokon túl a szervezetszociológia (együtt az iparszociológiával), a településszociológia, a szabadidő- és életmódszociológia, a jogszociológia, a kriminálszociológia (általánosabban a deviáns jelenségek szociológiája), a határos területeken pedig egyes demográfiai jelenségek szociológiai megközelítése és a szociálpszichológia.

Megindultak a kutatások a politikai szociológiában, a tömegközlés és közvélemény szociológiájában, a tudománysszociológiában és egyes művészeti ágakra vonatkozóan is. Többé-kevésbé megszűntek viszont a szociológia történetére vonatkozó kutatások. Nagyon kevésbé fejlődött ki a vallásszociológia, az erkölcsszociológia, az ipar- és üzemszociológián, illetőleg a munkaszociológián túlmenő gazdaságszociológia stb.

Az, hogy a kutatások súlypontjai a szociológia egyes szakágazatain képződtek, történetileg indokolt, hiszen fejlődésének ellentmondásosságában aligha vállalkozhatott a fejlődő magyar szociológia nagyobb általános problémák megoldására. Egy-egy társadalmi problémával kapcsolatban feltárt tényanyag és annak elemzése viszont, ha elsősorban még egy-egy szakszociológiai ág számára is jelent tudományosan értékelhető eredményt, építőkövé válhat az általánosabb elméleti kérdések megoldása során is. Úgy tűnik azonban, hogy ez napjainkban már túlhaladható, és a magyar marxista szociológia – a történelmi materializmus segítségével és más szocialista országok szociológiájával együtt – használt általánosabb elméleti és módszertani problémáinak kimunkálásához.

b) A magyar szociológia utóbbi öt évének *eredményeiből* – tekintettel a magyar szociológia kiindulási szintjére, fejlődésének nehézségeire – különösképpen az alábbiakat emeljük ki.

A társadalmi struktúrát érintő kutatások igen differenciáltak és eltérő szintűek (egyesek erősen problematikusak) nem csupán hozzájárultak a probléma elméleti tisztázásához, egyes rétegeképítő tényezők felismeréséhez, hanem megkezdték a társadalmi rétegek közötti áthatásokban megmutatkozó mechanizmusok jelentőségének feltárását is (említésre méltók ebből a szempontból pl. az iskola és a társadalom viszonyát érintő kutatások eddigi eredményei). A társadalom egyes rétegeinek életmódját meghatározó tényezők empirikus megközelítésével eljutottak a kutatások az életmód elméleti problémáinak felismeréséig, az életmód kondicionáló társadalmi tényezők feltárásáig. Előtérbe került annak a problémának a megközelítése, hogy hogyan befolyásolja az életmód a szabadidő eltöltését, ebből adódóan hogyan kondicionálja az egyes művészeti termékekhez, tanuláshoz stb. való viszonyt, hogyan befolyásolja a család társadalmi helyzetét és belső jelenségeit. Az egyes társadalmi osztályokat, rétegeket tekintve pedig jelentős kutatások zajlottak le a munkásosztály belső tagozódásával, a munkássá válás folyamatával, a munkásosztály társadalmi helyzetével kapcsolatos egyes problémák feltárására, valamint az értelmiség mint réteg általános jellemzőinek, egyes értelmiségi foglal-

kozások társadalmi összefüggéseinek és a vidéki értelmiség helyzetének megismerésére vonatkozóan. A társadalmi mobilitással kapcsolatban végzett szociológiai és demográfiai kutatások eredményei pedig ma már megbízható képet adnak ennek a magyar társadalmat oly nagy mértékben jellemző jelenségnek az alakulásáról, társadalmi összefüggéseiről és következményeiről. A szervezetszociológia – egyre inkább kiteljesedő elméleti és elmélettörténeti megalapozáson túl – eljutott a szervezetnek a társadalmi környezettel való együttes vizsgálatáig, a szervezeti jelenségek külső összetevőinek felismeréséig. Ez a felismerés tükröződik már pl. az egyes szervezetek döntési mechanizmusának feltárására irányuló kutatásokban is. Itt kiemelkedőek a népi ülnökök bírói döntésekben való részvételének feltárására irányuló, interdiszciplináris jelleggel végzett kutatások szervezet- és jogszociológiai eredményei, továbbá az üzemi teljesítmény, az üzemi szervezet működésében, a munkaerő fluktuációjában közreható társadalmi tényezők megismerésére irányuló kutatások (ez utóbbi témakörből különösen jelentős az üzemi munkásmagatartások társadalmi összefüggéseinek megközelítése).

A településszociológiai kutatások eddig elsősorban a városszociológia területén értek el eredményeket. Ezek közül a lakáselosztás társadalmi tényezőit és a vidéki nagyvárosok ökológiai szerkezetével összefüggő kutatásokat emeljük ki. Sokat ígérők azok az utóbbi években megindult falukutatások is, amelyek első eredményei a falusi társadalomban végbement átstrukturálódással és annak társadalmi összefüggéseivel kapcsolatban – az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottsága számára készült tanulmányban – már a politikai vezetés elé kerültek. Az e kutatás során feltárt jelenségek alapos elemzése azonban tovább folyik, és feltehetően még jelentős eredmények várhatók.

Egyes társadalmi problémák megközelítésében – pl. a családszociológia területén (amelynek első eredményei ugyancsak a politikai vezetés elé kerültek már) – komplex kutatások hoztak nemzetközileg is új eredményeket. Ilyen eredmények születtek a családszociológián túl a kriminálszociológiában (pl. a fiatalok bűnözés és a társadalmi-gazdasági fejlődés összefüggéseiben), a deviáns magatartások, különösen az alkoholizmus társadalmi tényezőinek feltárásában.

A szociológiai kutatásoknak továbbra is *a társadalmilag releváns problémákra* kell összpontosítaniuk.

4. A kutatások elvi (ideológiai) és módszertani problémái

Az utóbbi évek hazai szociológiai irodalmában olyan nézetek formulázódtak meg, amelyek fontos ideológiai vonatkozásokat tartalmaztak. A viták egyik gyújtópontja – nem kis mértékben a nyugati, ún. kritikai szociológia behatolásaként is – a szociológia társadalmi funkciója volt. Leegyszerűsítették azt a kérdést, hogy a szociológia alapfunkciója szerint inkább „kritikai” vagy konzerváló jellegű „apologéta” tudomány-e. Már a vita során is mind több szociológus osztotta azt a nézetet, hogy egyrészt a probléma nem specifikusan a szociológia problémája, hanem a

társadalomtudományoké általában, másrészt, hogy a szociológia minden történelmi időszakban egyesíti magában a kritikai és megőrző elemeket, mert a valóság kisebb-nagyobb ellentmondásokkal terhelt viszonyait tárja fel, és mert marxista tudományról van szó, amely nemcsak magyarázni kívánja a világot, hanem a maga eszközeivel hozzájárul átalakításához is. Probléma akkor keletkezhet, ha a társadalomtudományok (köztük a szociológia) eme kritikai elemét kispolgári vagy kifejezetten politikai ellenzékiséggel fogják fel, az ilyen „kritikai” elem csak zavart és kárt okozhat nem csupán a politika és a tudomány viszonyában, de a tudomány belső fejlődésében is. Továbbá: igaz ugyan, hogy miután a társadalmi munkamegosztás fejlődése folytán a politika és tudomány, mint a munkamegosztás két ága különbözik egymástól, és így sok tekintetben különbözik a valóság „kutatói” vagy „politikusi” kiindulással való megközelítése is (az első esetben a feltárás eleme a döntő, a második esetben az alakítás – noha egyik kiindulási pont sem mellőzheti bizonyos fokig a másikkra jellemző elemet), az is igaz – és itt a lényege a megoldásnak –, hogy ez a munkamegosztás szocialista társadalmunkban a marxista politika és a *marxista* társadalomtudományok között él. Azonos tehát mindkettő végső elkötelezettsége a szocializmus építéséhez, és ez megalapozza a marxista társadalomtudományok (így a szociológia és a párt- valamint állami politika) együttműködését is. A szocialista közéletiség és a marxista tudományosság tehát nem áll szemben egymással; ebben is kibontakozik a társadalomtudományoknak a valóság feltárására alapuló ideológiai funkciója. Ezzel szemben a szociológiát is érintő, ideológiai szintűvé vált problémák egyik lényeges tényezője, hogy egyesek kispolgári anarchista vagy „újbaloldali” politikai törekvéseiket szociológiai érveléssel (semmiképpen sem valóságos kutatási eredményekkel) kísérelték meg alátámasztani, és ezzel ezekre a törekvésekre a szociológia „pecsétjét” ráütni. Az ún. „kritikai szociológiát” tehát ilyen ellenzéki politikai törekvések hitelesebbé tételére használták fel, diszkreditálva. Így a szociológiában – mint minden társadalomtudományban – természetszerűen bennrejlő kritikai elemet is.

Nem hihetjük természetesen, hogy a szociológia tevékenységi köre és funkciója körüli viták egyszer s mindenkorra lezárultak. Ha ugyanis társadalmunk fejlődése egy-egy új igényt fogalmaz meg a társadalomkutatással – vagy konkrétan a szociológiával – szemben, úgy támadhat és támad vita a funkciókkal vagy ezek megvalósításának konkrét formáival kapcsolatban, és ilyen esetben feltámadhatnak, sőt új formában jelentkezhetnek a már meghaladottnak vélt, rejtetten azonban esetleg még élő nézetek is.

Az idevágó jövőbeli vitákban arra kell törekedni, hogy ezek a viták marxista elvi alapokon folyjanak, nyíltak és tárgyszerűek legyenek, érvényesüljön bennük a Tudománypolitikai Irányelvekben megfogalmazott tudományos szabadság és felelősségtudat, s mind nagyobb mértékben kutatási eredményekkel alátámasztott nézetek csapjanak össze, ne csupán a hipotézisek.

Ideológiai jellegű problémát okozhat az is, hogy az utóbbi években a kutatások legtöbbszörének *elméleti megalapozottsága nem erősödött* kellően. Ez részben a tudományon belüli viták hiányára is visszavezethető, jelentősebbek azonban a nem megfelelő elméleti képzettség következményei. Ezzel összefüggésben merül fel az a probléma, hogy sok tekintetben nem kielégítő a hazai szociológiai kutatások marxista társadalomfilozófiai megalapozottsága. A hazai szociológia fejlődésének

abba a szakaszába érkezett, amelyben már mulasztássá válik az elméleti általánosítások lehetőségeinek kihasználatlanul hagyása. Szükség van a szakszociológiai kutatások eredményeinek magasabb szintű integrálására, a marxista szociológia elméleti problémáinak megoldásában való előrelépésre. Ez a feladat pedig csak a marxista társadalomfilozófiai megalapozottsága szintjének állandó emelésével, a történelmi materializmus eredményeinek megfelelő alkalmazásával oldható meg.

Az elmúlt évek hazai szociológiai vitáiban is bebizonyosodott, hogy megalapozottabb elméleti tevékenységet nem lehet végezni a szociológiában a valóság történetileg konkrét feltárása nélkül, ahogyan a társadalom konkrét történeti megértése is lehetetlen a marxista szociológia elméleti problémáinak megoldása, fogalomrendszerének további kimunkálása stb. nélkül. Egyaránt helytelen tehát az empirizmus fetiszizálása és a valóság történetileg konkrét feltárásának lebecsülése. A hazai szociológia jövőbeli egyenletes fejlődését ezért nagymértéken befolyásolja, hogy az elméleti, metodikai és metodológiai tevékenység milyen mértékben tud egymással összhangban fejlődni, és hogy a tudományos viták mennyire bontakoznak ki.

Bár javulás mutatkozik *módszertani* téren is, gyakori a módszerbeni egyoldalúság, feldolgozatlan információtömeg figyelmen kívül hagyása, csupán a kérdőívekre támaszkodás. Előfordul az elhamarkodott általánosítás vagy a merő empiriában való megrekedés, az általánosabb összefüggések elhanyagolása. Nehézségeket okoz továbbá a polgári szociológia módszerei itthoni hasznosíthatóságának megítélése, valamint a felhasználható módszerek adaptációja.

Ezzel összefüggésben megállapítható, hogy a magyar marxista szociológia kibontakozásának ellentmondásaiban szerepet játszott – és ez, bár kisebb intenzitással, még ma is érezhető – a polgári szociológiával szembeni nyitottság foka. Igaz, hogy ennek történeti összefüggései vannak, de ez a tény aláhúzza a polgári szociológia további folyamatos kritikájának szükségességét.

5. A szociológia kapcsolata a gyakorlathoz, valamint nemzetközi értékelése

a) A szociológiának a gyakorlattal való kapcsolata az utóbbi években erősödött. A gyakorlattal való kapcsolat még azokban a kutatási intézményekben is jó, amelyek kutatásai – mint pl. az MTA Szociológiai Kutató Intézete – leginkább irányulnak az alapvető társadalmi folyamatok és jelenségek feltárására. Más intézmények esetében, mint pl. az MRT Tömegkommunikációs Központja, a kutatást túlnyomó részben egyenesen a közvetlen gyakorlati kérdések irányítják. Az MSZMP KB szociológiai kutatóhelyei elsősorban a politikai gyakorlattal vannak, közvetlen kapcsolatban, míg az egyetemek szociológiai tanszékei, csoportjai az egyetem jellegétől függően végeznek a gyakorlat számára kutatásokat.

A gyakorlattal való kapcsolat itt-ott tapasztalható problémája az, hogy némely megbízó a megbízást jobbra saját kádernehézségei megoldására vagy időnyerésre

igyekszik felhasználni; olyan feladatokra kötnek le szociológiai kapacitást, amelyeket saját erőből vagy információszerzés útján maguk is megoldhatnának. Előfordul, hogy olyan közvetlen hasznosságot célzó megbízásokat adnak, amelyek a szociológia tudománya szempontjából irrelevánsak. A kutatók viszont nem egyszer szinte görcsösen igyekeznek ezt a közvetlen hasznosságot kimutatni.

A szociológiai kutatásoknak a társadalmi igényekre való irányulásában döntő fontossága van a távlati középtávú tudományos kutatási tervek elmúlt években történt elfogadásának.

Az OTTKT főirányának a szociológiát érintő kutatási feladatait, a kutatóhelyek középtávú terveit nem kell megváltoztatni. Ezek a tervek a társadalmi igényeket tükrözik, és a legtöbb kutatóhelyen sikerrel hatottak közre a témakoncentrációban is. A következő középtávú tervidőszakban még jobban kell érvényesíteni az OTTKT főirányait a tervezésben, a lehetőség szerint összekapcsolva a párt és állami vezető szervezetek által közvetlenebb gyakorlati célokra igényelt kutatásokkal. Az elmaradott szociológiai szakágak fejlesztését is elsősorban az OTTKT főirányainak kereteibe eső kutatások előmozdításával lehet meggyorsítani.

b) A szociológiában a nemzetközi munkamegosztásnak – ideértve a szocialista országokat is – még az első jelei is alig mutatkoznak. A koordináció felé tett lépések napjainkban a szocialista akadémiák együttműködési szerződéseiben jelennek meg, elsősorban a társadalmi struktúra és az életmódra vonatkozó kutatások tekintetében, ezektől azonban csak a jövőben várhatunk eredményeket.

A magyar szociológiának a többi szocialista ország szociológiájának színvonalával összehasonlítva sem kell szégyenkeznie. Egyes területeken élvonalbeli eredményeket is elért. Viszonylagos elmaradás – inkább a mennyiség és a módszertan tekintetében – persze észlelhető pl. a nagymúltú lengyel szociológiához, vagy ráfordításokban és egyes területeken a szovjet eredményekhez képest, de a szocialista országok szociológusai a magyar teljesítményt általában nagyra becsülik.

A nemzetközi tudományos életben érzékelhető a magyar szociológiai kutatások jelenléte. Erre vall pl. az 1970. és 1974. évi szociológiai világkongresszusok magyar előadásainak fogadtatása. Talán még jelentősebb azonban, hogy különböző külföldön publikált tanulmányokon felül két évvel ezelőtt magyar szociológiai tanulmánykötet jelent meg Angliában, és jelenik meg még ebben az évben az NSZK-ban. Több magyar szociológus könyve áll külföldi, elsősorban angol nyelvű megjelenés előtt és az eddigi szórványos megjelenés a különböző szocialista országokban is remélhetőleg rendszeressé válik.

Hazai szociológiánk nemzetközi kapcsolatait mindenekelőtt a szocialista országok viszonylatában kell nagyobb ütemben fejleszteni. Csupán kezdeti – és elégtelen – lépésnek tekinthetjük annak a két három kutatási témának a meghatározását, amelyekben a szocialista államok szociológusai, kutatóhelyei között közös kutatások végzésére megállapodások születtek. A szocialista országok szociológiai kutatóhelyei közötti koordináció és együttműködés az utóbbi években tett kezdeményezések alapján várhatóan már kibontakozóban van.

6. Összefoglaló következtetések és javaslatok

A szociológia magyarországi helyzetével kapcsolatban levonható általános következtetés, hogy ez a tudományág nagy léptekkel haladt előre a szocialista társadalom építésében elkötelezett, marxista szaktudománnyá válás és professzionalizálódás folyamatában, jelentős sikert ért el a társadalmi igények kielégítésében és ezzel együtt saját elméletének, fogalmi keretének és módszertanának kimunkálásában. A továbbfejlődés azonban megkívánja, hogy az *elméleti tevékenység lényegesen fokozódjék*, mégpedig a történetileg konkrét szociológiai kutatások talaján a marxista társadalomfilozófia eredményeire támaszkodva. Megkívánja továbbá – ugyanacsak a gyakorlati tevékenységgel összehangoltan – a módszertani felkészültségben mutatkozó lemaradás felszámolását, az alkalmazott módszerek gazdagítását, és alkalmazásuk színvonalának növelését. Szükséges a káderbázis határozott fejlesztése a képzéssel kapcsolatos problémák megoldása útján. A szociológia fejlődésének menetében időnként megmutatkozott ideológiai és szakmai bizonytalanságok kiküszöbölése szervezeti intézkedésekkel nem oldható meg. Szükség van arra, hogy a vitaszellem megélnéküljön a tudományon belül. Ennek érdekében kimunkált nézetek ütközzenek össze, és maradéktalanul érvényesüljön a kutatási szabadságnak és felelősségtudatnak a Tudománypolitikai Irányelvekben megfogalmazott kettős követelménye.

A hazai szociológia szükséges mértékű fejlődése csak a marxista szociológia nemzetközi fejlődésével együtt biztosítható. Ennek érdekében az eddiginél jobb kooperációra van szükség a szocialista országok kutatóhelyei között, törekedni kell egymás eredményeinek jobb megismerésére, a szocialista országok publikációinak az eddiginél teljesebb hazai megjelentetésére. Mindenképpen biztosítani kell a hazai szociológiai kutatók további személyes kapcsolatainak kiépítését a szocialista országok kutatóival.

A tudományági felmérésből megállapítható, hogy a szociológia eredményei eddig is hasznosíthatók voltak a társadalomirányítás területén, a gazdaságpolitika társadalmi összefüggéseinek stb. tervezése során. A tudományág a jövőben is hatékonyan közreműködhet a gazdaság- és társadalomirányítás szinte minden területén a koncepciók, a tervek és a döntések kialakításában, nemkülönben az egyes döntések társadalmi következményeinek visszacsatolásában. Ennek érdekében azonban nem csupán a szociológia kutatási kapacitását kell fokozni, a káderállomány létszámát, szakmai és ideológiai felkészültségét növelni, a dilettantizmust felszámolni, hanem erőfeszítéseket kell tenni a megfelelő közvélemény kialakítására is, társadalmi szinten és a potenciális „megrendelők” körében egyaránt.

Határozati javaslat

Az Elnökség elfogadja a szociológia helyzetéről készített, az MTA Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya által beterjesztett beszámolót, egyetért az abban foglalt értékeléssel és következtetésekkel. A beszámolóban foglaltak alapján és hi-

vatkozva a Minisztertanácsnak a társadalomtudományok helyzetéről hozott határozata ama részére, amelyben szükségesnek tartja egyes, a társadalom igényeihez képest elmaradott társadalomtudományi ágak fejlesztési, a következőket határozza:

a) Szükségesnek tartja a szociológiai kutatások káderutánpótlása érdekében a szociológiai szakoktatás szintjének további emelését, és emellett a postgraduális képzés egyes formáinak (pl. egyetemi doktori ösztöndíjak, kutatási gyakornoki helyek) fokozott felhasználását a szociológiai kutatók képzéséért. A szociológia oktatásának általánosabb kérdései még további megfontolásokat igényelnek.

b) Felkéri az MTA Főtitkárát, hogy a kutatói hálózat fejlesztésének kialakítása során fokozottan legyen figyelemmel a szociológiával szemben támasztott egyre növekvő társadalmi igényekre és vizsgálja meg, milyen mértékben támogathatók a szociológiai kutatások az MTA Szociológiai Kutató Intézete mellett. (Alkalmassá kell tenni a szociológiai kutatásokra pl. az MTA Dunántúli Tudományos Kutató Intézetét, és teret kellene biztosítani a megfelelő szakszociológiai vizsgálatoknak az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetében és az Irodalomtudományi Intézetben. Megfontolandó az ELTE Szociológiai Tanszékén erkölcszociológiai kutatócsoport létesítésére stb.)

c) Felkéri az MTA Főtitkárát, hogy a kutatóintézeti fejlesztés során vizsgálja meg bizonyos prioritás biztosításának lehetőségét a szociológiai kutatóhelyek technikai eszközökkel és segédeszközökkel való ellátására.

d) Felkéri az MTA Szociológiai Bizottságát, hogy további bizottsági viták szervezésével járuljon hozzá a marxista szociológia alapvető problémáinak tisztázásához.

Eörsi Gyula s.k.
akadémikus
az MTA Gazdaság- és
Jogtudományok
Osztálya
elnöke

9. A mindennapi érintkezés nehézségei I. (Egy külföldi Budapesten)

1975. február 3.

Feljegyzés

- 1) Az elmúlt héten négy napig Budapesten tartózkodott Philip Stone professzor, a Harvard Egyetem nemzetközi hírnevű szociálpszichológusa, a társadalomtudományi adatok matematikai és számítógépi elemzésének ismert szakértője. Budapesti programját az MTA Szociológiai Kutatóintézete részéről Manchin Róbert és Tamás Pál készítették elő; az Intézet vendége volt a Royal Szállóban.
- 2) Stone professzor már több ízben járt Budapesten különböző tudományos üléseken és konferenciákon. Fiatalabb szociológusaink és szociálpszichológusaink közül többen voltak vendégei ösztöndíjas útjaikon a Harvard Egyetemen vagy vettek részt olyan UNESCO, ill. ISSC tanfolyamokon, amelyeket ő vezetett, (így többek között múlt év őszén Váradi László, a Tömegkommunikációs Kutatóközpont munkatársa az ISSC pisai számítógépi tanfolyamán, Manchin Róbert az USA-ba való kiküldetése során stb.) Engem kb. tíz éve baráti és kollegiális jóviszony fűz Stone professzorhoz, aki egyik főmunkatársam volt a Nemzetközi Időmérés-Kutatómunkálatban, amelyet a Bécsi Központ megbízásából vezettem, s egyik társszerkesztőm a kutatómunkálat eredményeiről kiadott 860 oldalas nagy angolnyelvű kötetben, amely a közeljövőben (némi- leg rövidítve) a Gondolat Kiadónál magyarul is megjelenik.
- 3) Stone professzort amikor kedden, január 28-án délután a bécsi gyorsal megérkezett, az MTA Szociológiai Kutatóintézete részéről Manchin Róbert és Tamás Pál fogadták velem együtt a Keleti Pályaudvaron. Onnan négyesben a Royal Szállóba mentünk, ahol Manchin és Tamás elmondották, milyen programot készítettek elő számára (előadások az MTA Szociológiai Kutatóintézetében, a Tömegkommunikációs Kutatóintézetben, különféle konzultációk, meghívások stb.). Felvetődött az a kérdés is, kikkel szeretne Stone professzor találkozni. Többek között említette – Manchinon és Tamáson kívül – Varga Károlyt, Ferge Zsuzsát, Szelényi Ivánt és Váradi Lászlót. Kiderült, hogy ezek többnyire ilyen vagy olyan alkalomból már szerepeltek az előkészített programban. Amikor Szelényi neve szóba került, én közbeszóltam mondván, tudom, hogy Stone elég régről ismeri őt, mindazonáltal a Szelényi körüli ismert helyzetre tekintettel azt javasolnám, hogy ne a lakásán találkozzon velem,

hanem vagy a Szociológiai Intézetben való konzultációi során vagy más társas alkalommal, mert ez másként félreértésekre adhatna esetleg okot. Később még óvatosságból azt is hozzátettem, hogy semmiképpen sem kívánnék beszélni abba, kivel s mit beszél, de arra felhívom figyelmét, hogy hazatérésekor senkitől semmi írás, levél, tanulmányt stb-t ne fogadjon el magával vitelre, mert ilyesmi nálunk nem megengedett. – Mindezekután befejeződött a program-megbeszélés, s én Stone professzort a megbeszélte program szerint meghívtam, jöjjön fel egy feketére és konyakra lakásomra, majd utána – hármásban feleségemmel – együtt vacsorázunk.

- (4) Stone professzor magával hozta Budapestre azt a számítógépi mágnesszalag-tekercest is, amely a Nemzetközi Időmérleg-Kutatómunkálat össz-adatait tartalmazza, hogy ezt itt további elemzések és tanulmányok céljára lemásolhassák. Manchin a (3) alatt leírt beszélgetés során átvette tőle ezt a mágnesszalag-tekercest, hogy a Szociológiai Intézet számára másolat készüljön belőle. Mint utóbb kiderült, hazai számítógépeink formátumának eltérő volta miatt Manchin nem tudta a lemásoltatást elintézni, s így visszaadta később Stone professzornak a mágnesszalag-tekercest, amelyet az magával hozott volt.
- (5) A továbbiakban még találkoztam Stone professzossal, nevezetesen csütörtökön délben feleségemmel együtt hármásban ebédeltünk, s ekkor elmondotta nekem addigi budapesti tapasztalatait, igen kedvezően nyilatkozva az itt folyó munkáról. Ezután végleg elbúcsúztam tőle, mert magamnak pénteken kora reggel Nyíregyházára kellett utaznom az MTA Elnöki Közoktatási Bizottságának ottani háromnapos ülésére.
- (6) Vasárnap este Nyíregyházáról hazatérve lányom a következővel fogadott: Szelényi Iván telefonon üzeni nekem, hogy szombaton felhívta őt telefonon Stone professzor Münchenből (ahová Budapestről repült), s kérte Szelényit, mondja meg nekem és Ferge Zsuzsának:
  - (a) sem engem, sem Ferge Zsuzsát nem tudott elérni telefonon, mert vidéken voltunk a hétvégen, ezért Szelényi útján értesít arról, hogy Budapestről való távozásakor a vámhivatalban darabról-darabra átnézték mindazt, ami poggyászában volt; továbbá:
  - (b) elvették tőle a Nemzetközi Időmérleg-Kutatómunkálat számítógépi mágnesszalag-tekercest, amit ő szívésségből hozott magával Budapestre, hogy itt a magyar szociológusok számára lemásoltatható legyen (lásd fentebb /4/ alatt);
  - (c) átnézték összes tudományos iratait, s ezek közül elvették tőle a következő – az ő tulajdonában volt és Budapestre magával hozott – nyomtatott, ill. sokszorosított tanulmányokat:
    - (1) Ferge Zsuzsának a montreali Szociológiai Világkongresszusra írott és olt angol nyelven (az MTA Szociológiai Intézete kiadványaként) osztogatott tanulmányát;
    - (2) Szalai Sándornak egy évvel ezelőtt angol nyelven megjelent időmérleg-tanulmányát (feltehetőleg azt, amely a Bécsi Társadalomtudományi Kutatás-koordináló Központ kiadásában jelent meg);

- (3) Szelényi Ivánnak egy az MTA Szociológiai Intézete által több évvel ezelőtt angol nyelven kiadott városszociológiai tanulmányát;
- (4) egy az MTA Szociológiai Kutatóintézete nyomtatott fejezetével ellátott papírlapot, amelyen különféle (nyilván az intézeti konzultáció során készített) jegyzetei voltak (valami számok is, amik – gondolom – az adattároló mágnesszalaggal lehettek kapcsolatosak).
- (5) Mivel magamnak Szelényi Ivánnal több mint egy év óta semmiféle személyes vagy telefoni érintkezéseim nem volt, célszerűnek véltem, hogy ezekután nem hívom fel és nem érdeklődöm nála részletek iránt. Ehelyett felhívtam Kulcsár Kálmánt, akinek Intézetében Szelényi dolgozik, s kértem, hogy mindjárt ma hétfőn reggel üljünk össze megbeszélni ezt az ügyet. Megbeszéltük, hogy én a Párt Tudományos Osztályának, ül. közelebről Korcsog András elvtársnak írásbeli feljegyzést küldök erről az ügyről, míg Kulcsár Kálmán behívja magához Szelényi Ivánt, s igyekszik tisztázni, tulajdonképpen mit is üzent részletesen Stone professzor. Utána pedig a szükséghez képest újból érintkezésbe lép, ill. lépünk a Tudományos Osztállyal.
- (9) Kulcsár Kálmánnal együtt úgy véltük, hogy ez az egész história nyilván valamiként – általunk közelebről nem ismert módon – összefüggésben lehet az ún. Szelényi-ügygel. Másrészt viszont úgy is éreztük, hogy az adott körülmények között bizonyos további problémákat is felvethet az, ha egy nemzetközileg jól ismert amerikai professzort, aki akadémiai vendégként tartózkodott Budapesten, távozásakor ilyesfajta poggyász-átkutatásnak vetnek alá s tőle bizonyos (jelenlegi tudásunk szerint már Budapestre érkezésekor is az ő tulajdonában volt) tudományos anyagokat vesznek el. Nehéz elképzelni, hogy az illető professzor ne említse meg hazatérve kollégáinak, mi történt vele magyarországi látogatásakor, ebből megint mindenféle szóbeszéd adódhatna – és így tovább.
- (10) Magától értetődik, hogy amennyiben a fentebb írottakkal kapcsolatban bármiféle további felvilágosítással szolgálhatok, készséggel állok rendelkezésre.

Szalai Sándor
akadémikus

Kulcsár Kálmán elvtárs
 az MTA Szociológiai Kutatóintézete igazgatója
 Budapest I.
 Úri utca 49.

Budapest, 1975. február 23.

Kedves Kálmán!

Stone professzortól ma a másolatban mellékelt levelet kaptam.

E levél nem tartalmaz semmi lényeges újdonságot ahhoz képest, amit már eddig is tudtunk, s amit Korcsog elvtárral feljegyzésben és szóbelileg is közöltem nála tett látogatásomkor. Így nem is tartom érdemesnek, hogy beküldjem a Tudományos Osztálynak – van ott most éppen elég fontosabb dolguk a Kongresszus előtt. Különben is úgy vélem, hogy ez az egész „ügy” lezárult. Neked azonban mindenesetre megküldöm a levél másolatát, hiszen intézeted is érintve van benne.

Notebene: az a kis figyelmesség, amit Brigid O'Farrellnek, Stone barátnőjének küldtem, s amit a vámnál átmenetileg „Hungarian antique”-nak néztek, egy kis ónból készült törökös díszítésű tubákos szelence volt, amit egyszer egy rokonom az isztanbuli bazárban vásárolt, ahol nyilván ma is kapható nyolcvan-száz forintért. Ennyiben „magyar” és ennyiben „műtárgy”.

Mindenesetre örülök, hogy Stone – mint írja – nyugodni hagyja az egész dolgot, s nem kéri vissza azt a rég megjelent Ferge-féle mobilitáscikket és Szelényi-féle városszociológiai cikket, amit a vámnál elvettek tőle, holott ezeket sok más különlenyomattal együtt már Cambridgeből magával hozta, amikor megkezdte kölni vendégprofesszori félét.

No, ezen is túl vagyunk, hálistennek!

Régi barátsággal üdvözl

híved

Szalai Sándor

**10. A hazai szociológia
továbbfejlesztésének főbb kérdései
(Részletek Szalai Sándor észrevételeiből
valamint az MTA előterjesztésének,
tervezetéből)
(1976)**

Szalai Sándor
akadémikus
Tudományszervezési Csoport tudományos tanácsadója
Budapest

Budapest, 1976. március 31.

Kedves Szalai Elvtárs!

A szociológia magyarországi helyzetével kapcsolatos 30.031/74. sz. TPB-határozat felkérte az MTA főtitkárát és a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság elnökét, hogy a témában készítsen előterjesztést a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság részére, amit később illetékes pártszervek is megvitatnak.

Több szakember bevonásával készült el a mellékelt összeállítás, amelyet szíves véleményezés céljából megküldök. Kérem szíves észrevételeidet és javaslataidat április 12-ig az előterjesztés végleges szerkezetének és szövegének kialakításához. Különösen arról is, hogy a szociológia hazai továbbfejlődése érdekében milyen konkrét állami intézkedéseket tartanál szükségesnek.

Elvtársi üdvözlettel:

Köpeczi Béla

Köpeczi Béla elvtárs
az MTA főtitkárhelyettese
Budapest

Budapest, 1976. április 13.

Kedves Köpeczi Elvtárs!

A felszabadulási ünnepek és ezt követő külföldi hivatalos utam miatt csak *tegnap* kaptam kézhez 1976. március 31-i keltű, 10.044/76/2. iktatószámú leveledet, amelyben felkérsz, tegyem meg észrevételeimet és javaslataimat „A hazai szociológia továbbfejlesztésének főbb kérdései” című összeállításhoz.

Mivel a leveledben megadott határidő önhibámon kívül már leveled vételekor lejárt, igyekszem a legsürgősebben válaszolni. Minden „diplomtizálás” nélkül, teljesen szókimondóan fejtem ki állásfoglalásomat, mert ez a leggyorsabb eljárás. Megjegyzéseim persze nem valamely széleskörű testület nyilvánosságának szólnak, amelynek számára sokkal tapintatosabban és körültekintőbben fogalmaznám meg mondanivalómat – kizárólag számodra és munkatársaid szűk köre számára írom meg személyes véleményemet, amellyel nem akarok senkit megbántani.

(1) Az utolsó néhány év folyamán vagy fél tucatnyi jelentést írtunk és vitattunk meg különféle instanciák számára a hazai szociológia helyzetéről és fejlődési kilátásairól. Ez a mostani összeállítás sajnos az egyik leggyengébb és legfogyatékosabb, bár a többivel sem volt okunk büszkélkedni. Számottevő értéket csak a II. fejezetben („A szociológia és a politikai-társadalmi gyakorlat”) látok; az I. fejezetet („Marxizmus és szociológia”) kifejezetten károsnak, félrevezetőnek és elvetendőnek tartom; a III. fejezetet szintűgy. A többi fejezet kisebb-nagyobb kiigazításokkal elcsúszik valahogy. Ilyen az összkép. S most sorra veszem a fejezeteket.

(2) „A *Marxizmus és szociológia*”. – Nagyon remélem, hogy e fejezet alá csak tévedésből került (vékonyan átitkszelve) Bertalan László neve. Én ezt a fiatal kollégát eddig mint ifjú szociológus-nemzedékünk egyik legműveltebb, bár sajnos eddig nem túl sok önálló munkát produkált, mindenesetre azonban jó eszű és jó ítélőképességű tagját tartottam számon. Hogy olyan éretlenségeket tudjon összehordani, mint amilyenek ebben a fejezetben találhatók, azt el sem tudtam volna képzelni – és még most sem szeretném elképzelni.

– Kezdem azzal, hogy miféle provokatív és kártékony ötlet a hazai szociológiai kutatások jelenlegi helyzetének felmérését annak „tisztázásával” kezdeni, hogy „ez a tudományág milyen esetekben jelenthetett *volna* »kihívást« a marxista filozófia és világnézet számára” /1. o., 1. bek.!!!/. A választ erre a saját és teljesen felesleges kontrafaktuális kérdésfeltevésére némi körülteremtettetés után azzal adja meg,

hogy „kihívást” jelenthetett *volna*, ha ez a szaktudomány a történelmi materializmust kiszorító és helyettesítő társadalomelmélet igényével lépett *volna* fel, vagy ha a szociológiai kutatási technikákkal együtt pozitivista filozófiai interpretációkat igyekezett *volna* becsempészni. Dehát a szerző szerint egyik ilyen „*volna*”-kihívásra sem került sor, s így nem derül fény arra, hogy tulajdonképpen miért is ezzel kezdte fejtegetéseit.

– A továbbiakban a szerző egy újabb khiméra ellen hadakozik, illetve keres védelmet. Csakugyan volt régebben, talán úgy a hatvanas évek elejéig, egy olyan részben szektás dogmatizmus, részben fogyatékos tárgyismereten alapuló állásfoglalás a szociológiával szemben, hogy „vagy azt tanítja a szociológia, ami benne van a történelmi materializmus tanaiban, s akkor felesleges, vagy pedig olyasmit tanít, ami nincs benne a történelmi materializmus tanaiban, s akkor káros”. Ilyesmit ma már senki sem mond s efajta előítéletek ma már legfeljebb kimondatlanul húzódnak meg egyes maradék-dogmatikusok magatartásának háttérében. Mégis, az I. fejezet szerzője úgy meg van ijedve ettől a khimérikus „vadtól”, hogy vagy három oldalon át a szociológia ártatlanságát igyekszik bizonygatni, mégpedig azon az áron, hogy a valósággal teljes ellentétben határozza meg a szociológia szaktudományi mibenlétét.

– A 2. oldal utolsó bekezdésében például ezt olvassuk: „A 'szociológia' terminus ma már Magyarországon nem egyéb, mint egy összefoglaló, közös név a 'kötőjeles' szociológiai szakágazatok egymáshoz csak lazán kapcsolódó, ám ugyanakkor egyre terebélyesedő csoportja számára”. Ez egyszerűen valótlan, s nincs is tudomásom arról, hogy ilyesmit bárki nyilvánosan vagy nyomtatásban valaha is állított volna hazai szociológiánkról. A fejlődésvonal – szerencsére – éppen ellentétes ezzel. A korábban – megfelelő erők és eszközök híján – még csak szűkebb specialitásokként művelt üzem-, munka- és iparszociológiai kutatások mindinkább a termelő és termelésirányító apparátus egészére kiterjedő komplex szervezet-szociológiai vizsgálódásokba fornak össze (pl. Héthy és Makó munkáiban) s hovatovább elválaszthatatlanná válnak a politika és az államszervezet, valamint a gazdasági irányítás szociológiai vizsgálatától (pl. Kulcsár munkáiban és a „Szocialista vállalat” OTTK-témájához kapcsolódó terjedelmes szociológiai vizsgálatokban). A korábban ugyancsak elég partikuláris kultúrszociológiai, szabadidő-kutatási és tömegkommunikációs kutatási vizsgálódások ugyancsak nem „egymáshoz csak lazán kapcsolódó” módon folynak tovább, hanem komplexen egybekapcsolódnak a mai igen átfogó szocialista életmód-kutatómunkálatokban (pl. a Vitányi, Gseh-Szombathy, Szecskő vezette projektumokban). A társadalmi rétegződés-vizsgálatok folyama egybefolyt a társadalmi mobilitás-vizsgálatok folyamával s komplex kapcsolatokat épített ki olyan korábban alig művelt és elszigetelt specialitások felé, mint az iskola-szociológia, s mindezek a vizsgálatok együttvéve egyre nagyobb szerepet nyernek a hazai szociálpolitika tudományos-szociológiai megalapozására irányuló törekvésekben (pl. Ferge, Gázsó, Andorka stb. munkáiban). S ez az egész itt jellemzett komplexizálódás egyben a szociológiai általánosítás szintjét és a szociológiai kutatómunkának átfogó országos problémák megoldása szempontjából való relevanciáját is emeli. Sohasem volt kevésbé igaz mint ma az I. fejezet szerzőjének az az állítása, hogy a szociológia Magyarországon csak amolyan gyűjtőnév egymáshoz csupán lazán kapcsolódó szociológiai szakágazatok számára.

– Nem is a jelent, hanem egyenest a múltat „költi át” az I. fejezet szerzőjének az állítása, hogy „a szociológia Magyarországon, csak úgy mint a többi kelet-európai országban, szociológiai szakágazatok formájában intézményesüli” (1. o.). Ennek pontosan az ellenkezője igaz. Az intézményesedés nálunk – mint egyébként a Szovjetunióban is – úgy kezdődött, hogy egy filozófiai tanszéken vagy intézetben alakult meg egy általános szociológiai jellegű (egyáltalán nem „szakágazati”) részleg, s ez azután idővel – de megintcsak általános és nem szakágazati szociológiai kutatóhely formájában – önállósult. A baj ma nem az, hogy túl sok szociológiai szakágazati kutatóhelyünk van, hanem hogy túl kevés, majdnem semmi, holott mai fejlettségünk mellett ma már a szociológiai kutatás egyes probléma-területei valóban igényelnének megfelelően specializált kutatóhelyeket.

– Abban persze igaza van az I. fejezet szerzőjének, hogy hazai marxista szociológiánk „elméleti, módszertani, ismeretelméleti és világnézeti útmutatásokat kíván meríteni a marxizusból, különösen pedig annak történet- és társadalomfilozófiájából (értsd: a történelmi materializmust)”, csak elfelejti hozzátenni, hogy a marxista szociológiai kutatás nemcsak „merít” a történelmi materializusból, hanem – mint minden marxista társadalomtudomány – hozzá is járul annak gazdagításához és fejlesztéséhez a maga eredményeivel, amelyek korántsem csak „empirikusak”. Amit például mai, a szocializmust építő és a fejlett szocializmus felé haladó magyar társadalmunknak rétegződéséről, réteg-mozgásairól, inter- és intra-generációs mobilitásáról tudunk, mégpedig nemcsak empirikus adatok, hanem azoknak elméleti kiértékelése révén is tudunk, azt – ha nem is sok és nem is elég – mégiscsak a hazai szociológiai és demográfiai kutatásból tudtuk meg. S ki állíthatna olyasmit, hogy ezek az ismereteink nem gazdagították és fejlesztették történelmi materialista szemléletünket, sőt egész marxista politikai belátásunkat.

– Az I. fejezet szerzője abban a görcsös erőfeszítésben, hogy „részproblémákkal” foglalkozó „ágazat-gyűjteményként” mentesítse a szociológiát a marxista filozófia és világnézet „kihívásának” állítólagos vádjától, még arra is vállalkozik, hogy a marxista jogtudományt, sőt urambocsá még a marxista közgazdaságtudományt is úgy tüntesse fel, mint „kötőjeles” szakágazatok „laza halmazát”. (Lásd a 4. o. 1. bekezdésében.)

– Alighanem hasonló szorongások és félelmek miatt a 4-5. oldalon azután úgy tünteti fel, hogy a szociológiának, márminthogy a marxista szociológiának, csak egy empirikus-leíró” jellegű meg egy „megokoló-magyarázó jellegű” változata van, viszont szociológiai elméletalkotásnak, általánosító vagy modellező munkának még csak helyet sem ad, holott hazai szociológusaink kvalitatív értelemben vett java része éppen ezen fáradozik. Dehát hiába, a szerző mindvégig csak „szakszociológiát”, „kötőjeles” szakágazatokat s más efféléket ismer el.

– Két „pozitív” javaslatot is tesz az 5-6. oldalon. Sajnos az elsőt teljesen elhibáztattak és elvetendőnek tartom. Első javaslata ugyanis az, hogy gyakorlati szükségleteket kielégítő empirikus-leíró jellegű szakszociológiai kutatások esetében mellőzzük a fontosabb adatsorokhoz tartozó strukturális összefüggések felkutatását. Ez a javaslat egyszerűen tudományellenes! Második javaslata, hogy ne elégedjünk meg a szociológiai kutatásban a különféle statisztikai megoszlások és korrelációk megállapításával, hanem törekedjünk ezeknek megokolásával és megmagyarázásával is, mégpedig olyan módon, hogy felkutatjuk a történelmi múltban

és az átfogóbb társadalmi összefüggésekben rejlő determináló erőket. Ez a javaslat helyes, ezzel egyetértek, de ezt már annyiszor elmondottuk, hogy nem is javaslat, hanem közhely.

– Összefoglaló véleményem az, hogy az I. fejezet jelenlegi elgondolásában és megfogalmazásában hasznavehetetlen, elvetendő, s mással helyettesítendő. [...]

I. Marxizmus és szociológia

Ahhoz, hogy a hazai szociológiai kutatások jelenlegi helyzetét reálisan felmérhessük, legegyszerűbben is azt kell tisztán látnunk, hogy ez a tudományág milyen esetekben jelenthetett volna „kihívást” a marxista filozófia és világnézet számára.

Ez két esetben következhetett volna be. Először abban az esetben, ha nem szakszociológiaként, hanem „társadalomelméleteként” vert volna gyökeret, honosodott volna meg. Ebben az esetben az vált volna a legsarkalatosabb kérdéssé, hogy a marxista szociológia mint társadalomelmélet miként viszonyul a marxizmus egészéhez, teljesen függetlenül attól, hogy folytatója, megújítója, továbbfejlesztője kívánt volna-e lenni a marxista történelem- és társadalomelméletnek. Ma már vitathatatlan, hogy a hazai szociológia, néhány elszigetelt próbálkozástól eltekintve, nem ebben az irányban fejlődött. A szociológia Magyarországon, csakúgy mint a többi kelet-európai országban, szociológiai szakágazatok formájában intézményesült, olyan társadalomtudományként, mely egyfelől fontos társadalmi részproblémák empirikus, azaz tényekre támaszkodó vizsgálatára összpontosítja figyelmét, másfelől pedig elméleti, módszertani, ismeretelméleti és világnézeti útmutatásokat kíván meríteni a marxizmusból, különösen pedig annak történet- és társadalomfilozófiájából.

A szociológiának szakszociológia formájában történő meghonosodása is jelenthetett volna világnézeti-filozófiai „kihívást”, ha a szociológiai kutatási technikákkal együtt tért nyertek volna azok a filozófiai értelmezések is, melyekkel a szakszociológiák kibontakozását a modern pozitivisták tudományelmélet kísérte, és részben még ma is kíséri.

Ez az irányzat olyan filozófiai értelmezést ad a szakszociológiai kutatómunkának, amelynek értelmében egyes-egyedül az empirikus kutatási technikák révén kapott tényanyagokra támaszkodó megállapítások tekinthetők objektív, azaz tudományos igényű állításoknak. Ennek az értelmezésnek voltaképpen az a célja, hogy a más forrásokból is táplálkozó történet- és társadalomfilozófiai gondolkodást – köztük a marxizmust is – módszertani-ismeretelméleti érvek segítségével diszkreditálja.

Ha nem akarjuk a fürdővízzel együtt a gyereket is kiönteni, akkor a társadalomtudományok területén, csakúgy mint a biológiáén, matematikai logikáén, Kibernetikáén, szemantikáén stb., el kell tudnunk határolni a szaktudományokat mint szaktudományokat a hozzájuk kapcsolódó filozófiai-világnézeti értelmezé-

sektől. Ez nagyjában-egészében megtörtént, hiszen a hazai szociológusok komoly erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy birtokukba vegyék a szociológiai kutatómunka legkülönbözőbb kutatási technikáit, ugyanakkor azonban ez a birtokbavétel nem járt – és ma sem jár – együtt a marxista társadalom- és történefilozófia alapjainak vitatásával vagy megkérdőjelezésével.

A „szociológia” terminus ma már Magyarországon sem egyéb, mint egy összefoglaló, közös név a „kötőjeles” szociológiai szakágazatok egymáshoz csak lazán kapcsolódó, ám ugyanakkor egyre terebélyesedő csoportja számára. Egy pillanatra sem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy az a folyamat, amely a szociológiát „kötőjeles” szakszociológiák laza halmazára bontotta, egyebek közt a történettudományt, a közgazdaságtant és a jogtudományt sem hagyta érintetlenül. Amikor a szociológia keretet ad a különböző „kötőjeles szakágazatoknak” – a „munkaszociológiának, a „város”-szociológiának, a „család”-szociológiának stb. -, akkor ugyanazt teszi, mint amit a történettudomány és a gazdaságtan tesz, amikor egyfelől az „üzem”-gazdaságtant, az „ipar”-gazdaságtant, az „agrár”-gazdaságtant stb., másfelől pedig a „gazdaságtörténetet, a „politikátörténetet, az „eszmétörténetet stb. egy-egy tudománycsoporttá egyesíti.

A nagymérvű szakosodással járó problémák közül a legtöbb gondot kétségkívül az elmélet és a szaktudományos munka, az elméleti fogalmi rendszer és az empiria viszonyának kérdése okozza. Ha valóban tárgyilagos vélemény kialakítására törekszünk, látnunk kell, hogy e tekintetben a szociológusok csupa olyan kérdésekkel küszködnek, melyek a gazdaságtan, a jogtudomány és a történettudomány szaktudósai előtt sem teljesen ismeretlenek. Sőt, a teljes igazsághoz az is szervesen hozzátartozik, hogy legalábbis ami az elmélet és az empiria viszonyát illeti, azok a problémák, amelyeket a szociológiai kutatások kapcsán szóvá kell tennünk, olyanok, hogy a jogtudományi, gazdaságtani és történettudományi munkákban is sorra ki lehetne őket mutatni.

Hogy a szociológiai kutatómunka nehézségeit, hiányosságait inkább számon tartja a közvélemény, mint például a gazdaságtanét, jogtudományét vagy a történettudományét, az egyrészt alighanem azzal magyarázható, hogy a szociológia „újszerűségénél” fogva jobban szem előtt van, másrészt pedig, hogy hazai meghonosodását politikai mellélzöngéjű bonyodalmak kísérték. Ezeknek a megjegyzéseknek természetesen nem az a céljuk, hogy a szociológiai kutatómunka kétségkívül meglévő hiányosságait elkendőzzék mintegy azzal érvelve, hogy a szociológus sem rosszabb a Deákné vásznánál -, hanem csupán az, hogy a szociológia helyzetének megítéléséhez használt vonatkoztatási keretet az eddiginél – s főleg a közvélemény körében használatosnál – valamivel reálisabb megvilágításba helyezték.

Bár a szakszociológiai kutatási technikák elsajátítása nem járt együtt a hozzájuk fűzött pozitivistá értelmezések átvételével, mindazonáltal a kutatási technikák birtokbavételének folyamata egész sereg olyan problémát vetett fel, melyeket mindmáig nem sikerült megnyugtató módon tisztáznunk. Annak, amit ma szakszociológián értünk, van egy empirikus-leíró, és van egy megokoló-magyarázó jellegű változata. A szakszociológia empirikus-leíró jellegű változata beéri azzal, hogy a szakszociológiai kutatási technikák útján különböző statisztikai korrelációkat, összefüggéseket állapít meg és foglal táblázatokba. A szakszociológia megokoló-magyarázó jellegű változata viszont kísérletet tesz arra, hogy az empirikus kutatási

technikák révén kapott statisztikai korrelációkat, megoszlásokat átfogóbb strukturális történeti és társadalmi összefüggésekre utaló elméleti fogalmak, fogalmi rendszerek segítségével megmagyarázza. E ponton a szakszociológia és a marxizmus közti kapcsolat jóformán önmagától adódna, mivel a strukturális történelmi és társadalmi összefüggésekre vonatkozóan a marxizmusnak van a leggazdagabb és a legárnyaltabb fogalmi készlete. E tekintetben a legtöbb problémát az okozza, hogy szociológiai kutató helyeinken egyelőre túl sok empirikus-leíró, és túl kevés megokoló-magyarázó jellegű szakszociológiai munka születik.

A szakszociológia e két változatának egymáshoz való viszonya azonban lényegesen elüt attól a viszonytól, amit a filozófiai irányzatok esetében megszoktunk: tudniillik ezek nem zárják és nem is zárhatják ki egymást teljesen.

Bizonyos gyakorlati szükségleteket az empirikus-leíró jellegű szakszociológia is jól kielégíthet. Ilyen szükségletek esetében fényűzés, a rendelkezésre álló anyagi és szellemi erőforrásokkal való pazarlás lenne, ha azt kívánnánk, hogy minden egyes fontosabb adatsorhoz keressék meg, kutassák fel a strukturális összefüggéseket. De még ha ezt tudomásul is kell vennünk, akkor is ügyelnünk kell arra, hogy az empirikus-leíró jellegű szakszociológiai munkák száma lehetőleg ne lépje túl a társadalom ilyen irányú szükségletei következtében okvetlenül szükséges mértéket. Továbbá: az eddiginél jóval határozottabban kellene preferálnunk a szakszociológiai kutatómunkának azt a válfaját, mely nem elégszik meg a legkülönbébb statisztikai korrelációk, megoszlások egyszerű megállapításával, hanem a történelmi múltban és az átfogóbb társadalmi összefüggésekben rejlő determináló, meghatározó tényezők felkutatásán keresztül azok megokolásával és megmagyarázásával is megpróbálkozik. [...]

11. A szociológia helyzetéről (1977)

Knopp András elvtárs
MSZMP KB Tudományos Osztálya
Budapest

Budapest, 1977. február 27.

Kedves Knopp Elvtárs!

Nagyon köszönöm, hogy megküldted nekem a szociológia helyzetére vonatkozó jelentés legújabb – s most már alighanem csak véglegesítésre szoruló – fogalmazvány-változatát.

Összefoglaló véleményem erről az iratról az, hogy „minőségi ugrást” jelent minden elődjéhez képest és egészben véve igen jól megfelel céljának: informatív, jól kiegyensúlyozott, a fő kérdésekre tereli a figyelmet, javaslatai reálisak.

Mindazonáltal hadd tegyek néhány megjegyzést egyes részletekhez.

(1) Az 5. o. d/ pontjával kapcsolatban talán érdemes volna utalni arra, hogy a TK igen gazdag és értékes közvéleménykutatási anyagából rendkívül kevés kerül a tudományos nyilvánosság elé, az is csak igen nagy (sokszor több éves) késéssel és hézagosan. A valóságban csak egészen szórványosan igényelnek egyes különösen „érzékeny” közvéleménykutatási kérdésfeltevések és eredmények ennyire „zárt” kezelést; a felvételek java részét azonnal vagy rövid idő múltán hozzáférhetővé kellene tenni az adatszerű eredményekkel együtt a szaktudományos (sőt részben a széleskörű) nyilvánosság számára így ugyanis a hazai közvéleménykutatás megfelelő tudományos ellenőrzés és vita hiányában sem fejlődni nem tud, sem gazdagítani nem tudja a hazai szociológiát. Szerintem az Agitprop Bizottságnak felül kellene vizsgálnia, vajon nem váltak-e időszerűtlenné, ill. túlhaladottá a közvéleménykutatásnak majdnem teljes egészét zár alá helyező elvek.

(2) Nem gondolnám, hogy pusztán személyi hiúságomon múlik (ti. én is munkám egy részét azon a területen végzem, amelyről most szó lesz), de nagyon nem értek egyet azzal, ahogyan a 8-9. 1. eredmény-áttekintésében a hazai tudományszociológiát s a tudományszervezés társadalmi összefüggéseinek szociológiai vizsgálatát negyedmondatos említéssel elintézik: „Biztató *kezdeti* eredmények születtek a művelődésszociológia egyes területein és a tudományfejlődés és szervezés társadalmi összefüggéseinek vizsgálatában.” Már engedelmet kérek, Szalainak a hatvanas évek kezdetéig visszanyúló vizsgálatai a kutatói munka időmérlegeiről, a kutató-teamek szerkezetéről, az új tudományos és technikai fejlemények pozitív és negatív társadalmi kihatásairól, a nők helyzetéről a tudományos kutatóhelyeken, Ferge felmérései és elemzései az akadémiai kutatóhálózat kutatóinak munka- és

életviszonyairól, a Székely-Gergely-féle felmérés az akadémiai kutatóhálózat segéderőinek sajátos társadalmi problematikájáról, Farkas veszprémi vizsgálatai és az OMF megbízásából végzett felvételei a kémiai kutatási eredmények vegyipari gyakorlatba való átvitelének társadalmi buktatóiról, a Szántó-Haraszthy-féle (UNESCO megbízásból készült) nagy felméréses vizsgálat különböző társadalmi és csoport-tényezők kutatáshatékonyasági effektusáról, stb., stb. – mindezek egyáltalán nem „kezdeti” eredmények s a magyar tudományszociológia az *egész* magyar szociológia nemzetközileg legelismertebb s legnagyobb külföldi (szocialista és tőkés) publikáció-volumennel rendelkező szektorai közé tartozik. Nem hiszem, hogy szervezetszociológiánk, amelyről a 8-9. oldalon nem egy fél mondat, hanem egy 13 soros bekezdés szól, megközelítőleg ekkora produkcióról és nemzetközi elismertségről adhatna számot. Arról azután nem is beszélek, hogy az időmérleg-kutatás és a szabadidő szociológiája révén milyen nagy és nemzetközileg elismert a hazai szociológiai produkció: saját munkámtól egészen eltekintve (amely a hatvanas évek derekára esik jórészt), Ferge, Cseh-Szombathy, Vitányi, Tomka, Varga Károly, Fukász, Szántó Miklós stb. írásait tömegesen látom idézve szovjet és amerikai szakmunkákban egyaránt, 1972 óta három – keletről és nyugatról egyaránt látogatott – nemzetközi konferenciát tartottunk e tárgyban Budapesten, az ISSC idején háromhetes Bécsben tartott nyári továbbképző iskolájának egyik fő tárgyát az időmérleg-elemzési technikák alkotják s az ajánlott kötelező olvasmányoknak közel a felét magyar szerzők publikációi és írásai teszik ki. – Szóval az az érzésem, hogy a 8-9. oldal kicsit túlságosan a kutatóhelyeknek az 1972-75-ös tervidőszakra eső tevékenységét értékelő „szakvéleményekére épít, amelyek nem adnak teljes és jól kiegyensúlyozott képet. – Itt jegyzem meg, hogy városszociológiai kutatásunk, amelyről a 9. oldal második bekezdése szól, sajnos az utolsó években – részben persze a Szelényi-ügy kihatásaival kapcsolatban – visszaesett. De reméljük, hogy ez csak átmeneti. Igen nagy és szerintem okvetlenül említendő hiányosság az, hogy a hazai szociológiai kutatások és a hazai szociálpszichológiai kutatások (Pataki, Hunyadi, Mérei stb.) között sajnálatos módon alig van kapcsolat.

(3) Bár kétségtelen, hogy e véleményemmel kisebbségben, sőt talán törpe kisebbségben maradok, de számos pontban nem értek egyet a 13-14. oldal fejtegetéseivel, így:

- Nem károsnak, hanem hasznosnak tartom azt, hogy a polgári szociológia bírálatát ma főként *egyes* polgári szociológusok műveivel vagy *egyes* polgári szociológiai iskolák és szakterületek tanulmány-gyűjteményeivel kapcsolatosan végezzük. A polgári szociológiáról amúgy „általában” nincs túl sok *új* mondanivaló. Kritikánk mostani formájában konkrétabb és hatékonyabb. Egyetértek viszont azzal, hogy szociológiatörténeti munkásságunk fejlesztésre és erősítésre szorul.

- „A szociológiai kutatás (nálunk) döntően empirikus irányultságú”. Ezt sokat hallani, de nem igaz. A tényleges, szolid, empirikus kutatás kevesebb a kelleténél. Sajnos vezető kutatóink jó része az *utóbbi* időkben már szinte csak elméleti és legfeljebb általános élettapasztalaton, társadalmi tapasztalaton, de nem rendszeres és módszeres empirikus kutatómunkán alapuló könyvek és tanulmányok írására hajlik. Példák: Kulcsár, Huszár, Vitányi, Lick, Szecskő, sőt még Ferge is – sajnos magamat sem vehetem ki.

- Persze hogy tudatosítanunk kell magunkban az egzaktásra törekvő és részben matematikai megalapozottságú kvantitatív és egyéb módszerek korlátait, de talán még inkább tudatosítanunk kell magunkban a *nem* ezekre alapozott, hanem ellenőrizhetetlen szabad „kvalitívitasban” lebegő elméleti spekulációk és elméletalkotások korlátait is. Ezek az utóbbiak ma – meggyőződésem szerint – *nagyobb* veszélyt jelentenek a hazai szociológiai kutatásra, mert az empirikus kutatás módszereinek és elveinek elsajátításában és alkalmazásában még mindig sokkal hátrább vagyunk a kelletténél. Egyébként kisebb baj, ha egy kutató, aki szolid empirikus eredményeket produkál, nem általánosít eleget vagy eléggé magasra (ezt megteheti szolid eredményeire támaszkodva helyette más is!), nagyobb baj, ha annyit vagy olyan magasra általánosít, mint amire eredményei még nem adnak módot. Nem hajszolnám annyira az általánosítást és az elméletesítést szociológiánk jelenlegi állapotában ...

(4) Ami a 32. 1. első bekezdését illeti, nem vagyok bizonyos abban, hogy az általános és szakszociológiai oktatásának koordinálásával *mindenütt* a marxizmus-leninizmus tanszékeket kell megbízni. Legalábbis ott, ahol önálló Szociológiai Tanszékot állítunk fel (mint pl. az ELTE-n vagy az MKKE-n), ez aligha volna indokolt és célravezető. Ráadásul az én *eddig* tapasztalatom szerint – a jövőben változhatnék a helyzet! -, ott, ahol az M-L Tanszékek ügykörébe tartozott valamilyen szociológiai oktatás-irányítás, gyakorlatilag az a helyzet alakult ki, hogy a szociológia-tananyag többnyire a polgári szociológia általános ideológia-kritikájára, a szociológia filozófiai és világnézeti aspektusaira korlátozódott, legjobb esetben még az osztály-tagozódásról mondtak el valamit, de konkrét szociológiai ismeretekről, vagy éppenséggel valamelyes *módszertani* ismeretekről alig esett szó. Holott a 30.1-on helyesen történik az a megállapítás, hogy a szociológia művelése nemcsak a meghatározott fogalmi kultúra, hanem a jártasság és készségek elsajátítását is megköveteli. S ez érthető is, hiszen az M-L Tanszékeken igazán elég ritkán találkozunk, sajnos, olyan oktatókkal (akár tanszékvezetőkkel is), akik az általános szociológiai és a szakszociológiai oktatás „koordinálásához” szükséges áttekintéssel rendelkeznének e kétféle oktatás *tárgya* felől. Persze más volna a helyzet, ha a szociológia komoly szerephez jutna az M-L Tanszékek oktatóinak ki- és utánpótlásában, amire *igen nagy* szükség volna és ami *döntő lökést* adhatna az egész hazai szociológiai oktatás fejlődésének.

Végezetül csak megismételhetem azt, amit bevezetőleg mondtam: azt hiszem, hogy ez a jelentés egészbenvéve igen jó és igen kevés retusálásra szorul. Sőt - néhány kritikai megjegyzésem ellenére – minden változtatás nélkül is, azaz jelenlegi megfogalmazásában, egészen jól megélne.

A viszontlátásig maradok régi barátsággal és szívélyes üdvözlettel

híved

Szalai Sándor

U. i.: Azért az a minden effajta jelentésben sztereotipen megismétlődő „A szociológia oktatásának kevés hagyománya van. Lényegében a 60-as évek elejére indult meg” – mondat mindig kicsit bánt engem. 1946-tól 1949-ig mégiscsak volt kötelező – s nem is *olyan* rossz színvonalú – kötelező általános szociológiai oktatás az ELTE (ill. akkor még Pázmány Péter Tudományegyetem) bölcsészettudományi és jogtudományi karán, mégiscsak volt egy tíz-körömmel összekapart és szakképzéssel foglalkozó Szociológiai Intézet, amelynek 1948 évi taglistáján ezeket a neveket olvasom: Cseh-Szombathy László, Hermann István, Heller Agnes, Hanák Péter, Litván György, Karsai Elek, Perjés Géza, Kosa Erzsébet, Harsányi János (ma Berkeleyben professzor), Szabó Dénes (ma Montrealban professzor) – és így tovább. Mindezek részt vettek a ma már „klasszikus” számba menő első nagy magyar üzemszociológiai felmérésben a Láng gyárban és lakótelepén, az elektrotechnikai gimnáziumi felvételen, amely utóbb a Gillespie-Allport-féle „Youth Outlook on the Future” alapjává vált. Az Intézet két éven át Révai aktív támogatásával fejlődött, aki igaz utóbb elpártolt tőle... Dehát ez azért nem volt „semmi”... Persze ez semmiféleképpen nem tartozik az effajta jelentésekbe, s az sem, hogy az összes vezető fiatal „Nékosz-szociológusok” ott kaptak esténként annyi elméleti és módszertani szakképzést, amennyire éppen telt – most emlékeztek meg róla egy Nékosz-jubileumi emléklakettel. Egyszer volt, hol nem volt, talán igaz sem volt. Hiába, öregszem, s lehet, hogy már nem is jól emlékszem. De nekem azok voltak a legszebb fiatal éveim, s. így néha elmerengek rajtuk.

(Az Agitációs és Propaganda Bizottság elé terjesztendő jelentés fogalmazványának részlete)

A szociológia helyzetéről utoljára 1966-ban készült átfogó jellegű, a tudományág problematikáját és feladatait komplex módon elemző jelentés az Agitációs és Propaganda Bizottság elé. A szociológia azóta bekövetkezett fejlődésében nagy jelentősége volt az akkori állásfoglalásnak, akárcsak azoknak a későbbi állásfoglalásoknak, amelyeket a hazai szociológia fejlődésének egyes konkrét problémáival, feladataival kapcsolatban alakított ki az Agitációs és Propaganda Bizottság. Így pl. az Agitációs és Propaganda Bizottság az elmúlt tíz évben külön foglalkozott – két alkalommal is – az MTA Szociológiai Intézetében (akkor még Kutatócsoportjában) kialakult helyzettel és az ezzel összefüggő feladatokkal, a politikai szociológiai kutatásokkal, a szociológus-szakképzés megindításának, illetve a szociológia-oktatás kérdéseivel. Ezeknek az állásfoglalásoknak a legfontosabb célkitűzései lényegében megvalósultak, egy részük azonban – részben a kítűzött célok jellegéből fakadóan, részben azok változatlan megoldatlansága következtében – ma is aktuális.

A hazai szociológia fejlődésében az elmúlt tíz év alapvető jelentőségű változásokat hozott: a kezdetleges felmérésektől, illetőleg a sokszor publicisztikai szintű spekulatív elmélkedésektől a szociológia hosszú utat tett meg a tudományá érés útján; eközben ideológiai síkon is jelentős tisztázódás zajlott le a szociológiában; megszilárdult és jelentősen ki is bővült a szociológiai kutatás bázisa; kiszélesedett a szociológia oktatása a felsőoktatási intézményekben, beindult a szociológusképzés stb. A magyar szociológia jelentős segítséget nyújtott társadalmunk konkrét folyamatainak feltárásához is, kezdetben elsősorban azért, hogy felkeltette az érdeklődést ezek iránt, s ezáltal tanulmányozásukat tudományos és egyben pártfeladattá is tette. A szociológiai kutatás eközben tematikailag is gazdagodott, elmélyültebbé vált, és eredményei ma már nemcsak arra alkalmasak, hogy széles körű figyelmet keltsenek, hanem egyre inkább, s egyre közvetlenebbül képesek hozzájárulni konkrét politikai döntések előkészítéséhez, megalapozásához is.

Mindezek a változások már önmagukban véve is indokolják a szociológia mai helyzetének elemzését, a szociológiai kutatás és oktatás továbbfejlesztésével összefüggő aktuális feladatok újbóli kijelölését. Ez a vizsgálódás ugyanakkor szervesen illeszkedik azoknak a tudományági helyzetelemzéseknek a sorába, amelyek

– a Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztály kongresszusi feladattervéhez kapcsolódva – az ideológiailag legfontosabb társadalomtudományok területén hivatottak konkretizálni pártunk XI. kongresszusának a marxizmus-leninizmus egyértelmű érvényesítésére vonatkozó állásfoglalását, illetve az ebből fakadó feladatokat.

A szociológia mostani tudományági helyzetelemzésének munkálatai még 1974-ben kezdődtek. Az MTA Szociológiai Bizottságának akkori jelentését megvitatta az MTA IX. Osztálya, az Akadémia Elnöksége, majd a jelentés a Tudománypolitikai Bizottság elé került. A Tudománypolitikai Bizottság 1975 novemberében megbízta az Akadémia főtitkárát és az oktatási minisztert, hogy a szociológiai kutatás és a szociológiaoktatás helyzetéről készítsenek közös jelentést. A mostani jelentés a szociológia helyzetéről ennek a munkának az eredménye: a múlt év őszén a szociológia helyzetét ismét megvitatta az Akadémia Szociológiai Bizottsága, a szociológusképzés, illetve a szociológiaoktatás továbbfejlesztésével kapcsolatban pedig az Oktatási Minisztérium dolgozott ki konkrét javaslatokat. Jelentésünk ennek a két állásfoglalásnak az alapján készült.

I.

1. Az utóbbi években – a korábbi pártállásfoglalások intencióinak megfelelően – a szociológiai kutatóhelyek hálózata kibővült, a kutatási bázis egészében véve konszolidálódott, s kedvező változások következtek be a kutatások tematikájában is.

a/ 1969 óta szakmailag, politikailag, kutatóállományát, s a rendelkezésre álló anyagi eszközöket tekintve is megerősödött az *MTA Szociológiai Kutató Intézet*. (Az egyes kutatóhelyek adatait, az 1976-1980-as középtávú tervidőszakra vonatkozó terveit a mellékletek tartalmazzák.) Az intézetnek azok a belső problémái és vezetési válsága, amelyek 1968-69-ben jelentkeztek, illetve amelyek bizonyos utóregzései 1973-74-ben, a társadalomtudományok egyes művelőinek antimarxista nézeteivel kapcsolatos határozatok és a Szelényi-ügy kapcsán ismét érzékelhetők voltak, ma már végképp lerendeződtek. Megerősödött az intézet állami vezetése, új, tehetséges fiatal kutatókkal megerősödött az intézeti pártszervezet, s a tudatos káderpolitika eredményeként szakmailag felkészültebb, politikailag szilárdabb lett az intézet káderállománya.

Az intézet kutatásai is kedvező irányba változtak: kutatási profilja egyre inkább társadalmunk alapvető folyamataihoz igazodik, kapcsolódva az Országos Távlati Tudományos Kutatási Terv (OTTKT) kiemelt feladataihoz, illetve az Agit.-Prop. Bizottság középtávú témaajánlásaihoz. AX. kongresszus után kijelölt Agit.-Prop. témák közül az intézet „A magyar falu társadalmi szerkezetének átalakulása” és „A család helye és funkciói a magyar szocialista társadalomban” témákat koordinálta, s mindkettőben eredményes kutatásokat összegeztek a zárójelentések. A XI. kongresszus után kialakított Agit.-Prop. témák közül az intézet „A szocialista életmód”

c. téma bázisintézete. Az intézetnek ezirányú kutatásai szorosan kapcsolódnak a szocialista életmóddal kapcsolatos, a KB 1978-as munkatervében szereplő napi-rendhez. 1976-tól az intézet vette át a címében és tartalmában is bizonyos fokig megváltozott OTTKT tárcaszintű főirány, „A tudományos és technikai forradalom társadalmi feltételei és várható következményei Magyarországon” koordináló feladatait.

Az intézetben folyó többi kutatás is általában szorosan kapcsolódik a kiemelt témákhoz, ezen belül több – más intézetek által koordinált – országos és tárcaszintű főirányokhoz. Ezek közül ki kell emelni a közigazgatás továbbfejlesztéséhez kapcsolódó szociológiai kutatásokat, a szervezetszociológiai és üzemszociológiai kutatásokat, az iskola társadalmi szerepére vonatkozó vizsgálatokat és a településszociológiai kutatásokat.

b/ Az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetének létrejöttével jelentős mértékben kibővült és megerősödött az 1966-os helyzethez képest a szociológia kutatóbázisa. Kutatásai közül a szociológia területén, különösen a munkásosztály és az értelmiség társadalmi jellemzőinek feltárásában voltak számottevőek. Az intézetnek a munkásosztályra vonatkozó kutatási képezték az alapját a KB 1974-es, a munkásosztállyal kapcsolatos határozatának. Emellett az intézet az ifjúságszociológiai kutatások országos koordinátora, s 1976-tól átvette a „Társadalmunk osztály- és rétegstruktúrája; a társadalmi tudat alakítása” című OTTKT főirány koordinálását is. A szociológiai jellegű Agit.-Prop. témák közül a Társadalomtudományi Intézet interdiszciplináris jellegéből következik, hogy a nem kifejezetten szociológiai jellegű kutatásai is tartalmaznak szociológiai aspektusokat.

c/ Az Agit.-Prop. Bizottság 1966-os állásfoglalásának megfelelően, a *Politikai Főiskolán* 1969-ben önálló szociológiai tanszék alakult. Az 1966-os állásfoglalás kimondta, hogy a politikai szociológia fő alkotóműhelyévé a Politikai Főiskolát kell tenni. Az azóta megalakult tanszéken – többek között – politikai szociológiai oktatás folyik, s a tanszék számos témában végzett a politikai szociológia körébe vágó kutatásokat. A politikai kutatások súlypontja azonban az időközben megalakult Társadalomtudományi Intézetbe helyeződött át. Ennek következtében a Politikai Főiskolán csak mérsékelten teremtődtek meg a kutatás feltételei.

A politikai szociológiai kutatásokkal kapcsolatban 1967-ben az Agit.-Prop. Bizottság külön is állást foglalt tekintetben, hogy ezeket a kutatásokat a legcélszerűbb a pártintézményeknél folytatni. Az azóta eltelt évek során kitűnt, hogy helytelen lenne olyan munkamegosztás, hogy a Társadalomtudományi Intézet kutassa, a Főiskola Szociológia Tanszéke pedig oktassa a politikai szociológiát. A két pártintézménynek egyaránt vannak kutatási és propagandasztkus-oktatási feladatai is, noha természetesen más-más súllyal. A két intézmény közötti együttműködés javítása feltétlenül szükséges.

A politikai szociológiai kutatásoknak a pártintézményekhez való telepítését a szociológia 1967-es helyzete indokolta. A szociológiai kutatások kiterjedése és elmélyülése, illetve a politikai szociológia pontos határai kijelölésének nehézségei ennek az állásfoglalásnak a betű szerinti érvényesítését nem tették és nem is teszik lehetővé. A szociológia területén bekövetkezett kedvező változások, a kutatók ideológiai, politikai felelősségének fokozódása nem is teszi szükségessé a kutatási szabadság ilyen értelmű korlátozását. Változatlanul biztosítani kell azonban, hogy

a pártra, a párttagságra vonatkozó szociológiai kutatások csak a partintézményeknél folyjanak, valamint azt is, hogy a pártintézmények szociológiai kutatásainak profilját elsősorban a politikai szociológiai, illetve az ahhoz kapcsolódó témakörök határozzák meg.

d/ A szociológiai kutatás fontos műhelyévé vált az *MRT Tömegkommunikációs Kutatóközpontja* is, amely – a közvetlen gyakorlati igényeket kielégítő közvéleménykutatások és a tömegkommunikációt érintő vizsgálatokon túl jelentős eredményeket ért el a közvéleményre, az információs folyamatokra vonatkozó és a szabadidőt érintő kutatásaiban stb. Politikai közvéleménykutatási vizsgálataival és elemzéseivel a Tömegkommunikációs Kutatóközpont is fontos politikai szociológiai feladatokat lát el, ezen kívül intenzíven részt vállal az Agit.-Prop. témák kutatásában: a X. kongresszus után kijelölt témák közül a szabad idő felhasználására vonatkozó kutatásaival eredményesen járult hozzá a KB közművelődési határozatának előkészítéséhez, jelenleg pedig részt vesz a művészetpolitikai dokumentum előkészítésében.

e/ Az Agit.-Prop. Bizottság 1970-ben hozott határozatot az *ELTE Szociológiai Tanszékének* megalapítására. A tanszék oktatómunkája mellett jelentős eredményeket ért el kutatómunkájában is. A X. kongresszus után kijelölt Agit.-Prop. témák közül a tanszék korlátozott kapacitása és fiatal oktatógárdájának tapasztalatlansága ellenére két téma – „Az értelmiség helyzete” és „A munkaerőkölc alakulása” – koordinálását, illetve kutatási feladatait látta el sikeresen. Jelenleg továbbfolytatja az értelmiségkutatást, és részt vesz több Agit.-Prop. téma („Társadalmunk osztály- és rétegszerkezete”, „A szocialista tudat”) kutatási munkálataiban.

f/ Az elmúlt években egyre inkább bővítette szociológiai témákkal is kutatásai körét a *KSH Népesedéstudományi Kutató Intézete* és a *Központi Statisztikai Hivatal Társadalomstatisztikai Főosztálya* is. Ezek a kutatóhelyek fontos szerepet játszottak a népesedéspolitikai határozatok előkészítésében (ezek a kutatások is Agit.-Prop. témaként kerültek be az előző középtávú tervciklus feladatai közé). Ezen kívül jelentős kutatásokat folytattak a társadalom struktúrájára, a nők helyzetére, s a deviáns viselkedés egyes formáira vonatkozóan. A KSH Társadalomstatisztikai Főosztályán folyó módszertani kutatómunka kiemelkedő eredménye a társadalomstatisztikai indikátoroknak az a rendszere, amit a főosztály dolgozott ki, s amit az elmúlt évben a KGST egységes társadalomstatisztikai nyilvántartásának alapjául fogadtak el.

g/ A felsorolt kutatóintézeteken és tanszékeken kívül kifejezetten szociológiai jellegű kutatásokat is folytat az *MTA Állam- és Jogtudományi Intézete*, az *MTA Tudományszervezési Csoportja*, a *Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete*, a *Szövetkezetek Országos Szövetségének Kutató Intézete*, szociológiai kutatórészleggel bővült az *MTA Dunántúli Tudományos Intézete* és a *Népművelési Intézet* is. Az egyetemi kutatóhelyek közül említésre méltó a *Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Gazdaságszociológiai Kutató Csoportja*, a *POTE Marxizmus-Leninizmus Tanszékének* szociológiai munkássága. Az egészében, vagy részben szociológiai kutatásokra specializálódott intézményeken kívül esetenként több más akadémiai intézet, egyetemi és főiskolai tanszék is kezdeményezett és folytat szociológiai kutatómunkát.

h/ A szociológiai kutatóhelyeknek ez a nagy száma részben a szociológia iránti rendkívül dinamikusan növekvő társadalmi igényeket tükrözi, részben pedig azokkal még szinte monopolhelyzetben lévő Szociológiai Kutató Intézetben mutatkozó politikai-ideológiai problémák miatt sürgették több központ létrehozását a tudományágon belül. De kifejeződik ebben a helyes – az interdiszciplináris kutatások iránt megnyilvánuló – igény és törekvés is, hogy saját kutatási területük mélyebb összefüggéseinek feltárása érdekében valamennyi társadalomtudományi ág művelői tudjanak alkalmazni szociológiai módszereket. Ennek a tudománypolitikailag is támogatott és továbbra is támogatandó törekvésnek a jegyében bontakoztak ki, s értek el máris figyelemreméltó eredményeket az elmúlt években például a szociálpszichológiai, az irodalomszociológiai és nyelvszociológiai kutatások.

Ugyanakkor a szociológiai kutatóhelyek nagy száma egyben szétaprózottságot is jelent. A kutatóhelyek általában kislétszámúak, és kapacitásuk nincs arányban a vállalt feladatok nagyságával. Amennyire örvendetes, hogy ezekre a nagyhorderejű témákra a kutatóhelyek – kapacitásuk korlátozott volta miatt – csak néhány kutatót tudnak koncentrálni. Nem kielégítő a kutatóhelyek közötti együttműködés sem, és miután a kutatóhelyek felügyeletileg több főhatósághoz tartoznak, intézményesen – tudományirányítási eszközökkel – a kutatások összehangolását, jobb egymásraépülését, s ilymódon nagyobb erők koncentrációját a legfontosabb kutatási feladatokra eddig nem sikerült biztosítani. A szociológiai kutatások iránti - jövőben feltehetően még csak fokozódó – társadalmi igényeket a magyar szociológia jelenlegi kutatási hálózatával, káderállományával és káderutánpótlásának helyzetével nem elégítheti ki megfelelő színvonalon. [...]

**12. A mindennapi érintkezés nehézségei II.
(Papírok külföldre való kivitelének
engedélyeztetése)**

Feljegyzés

Dr. Szalai Sándor akadémikus, az MTA Tudományszervezési Csoportja tudományos tanácsadójának 1978. április 24-i genfi útjára magával vitt iratairól:

1. pénzösszegekről szóló igazolás	1 db	1 lap
2. Mr; Pio-Carlo Terenzionak írott levél másolata	1 db	1 old.
3. Hotel Continental-nak /Geneve/ szóló levél másolata	1 db	1 old.
4. Hotel Continental levele	1 db	1 old.
5. Davidson Nicol levele	1 db	1 old.
6. Pio-Carlo Terenzio meghívólevele	1 db	1 old.
7. „The United Nations and the News Media”		323 old.
Szalai-Croke könyv	1 db	329 old.

Összesen:

Ezenkívül levélpapírok és borítékok.

Fenti anyagok hivatali és államtitkot nem tartalmaznak.

Budapest, 1978. április 20.

13. A Magyar Szociológiai Társaság megalakulása

Korcsog András elvtárs
MSZMP KB Tudományos Osztálya
Budapest V.
Széchenyi-rakpart 9.

Budapest, 1978. március 15.

Kedves Korcsog Elvtárs!

Telefoni megbeszélésünkre hivatkozva megküldöm a Magyar Szociológiai Társaság 1978. május 15-re kitűzendő alakuló közgyűlésének következő – *javaslati jellegű* – előkészítő iratait.

A. *melléklet:* Javaslat a Társaság megválasztandó tisztikarának, valamint közgyűlési funkcionális bizottságainak (Jelölő Bizottság, stb.) személyi összetételére.

B. *melléklet:* Az alakuló közgyűlés programjának tervezete.

C. *melléklet:* Az alakuló közgyűlésen tagsági minőségben való részvételre felszólítandó személyeknek szánt körlevél és belépési nyilatkozat szövegtervezete.

D. *melléklet:* Az Előkészítő Bizottság által felülvizsgált névsor azokról, akiknek a C. alatt említett körlevél és belépési nyilatkozat megküldendő volna.

Meg kell jegyezni, hogy mindezek a mellékletek, valamint mindaz, amit e levelemben előadok, az *Előkészítő Bizottság* (Huszár Tibor, Kulcsár Kálmán, Lick József, Szalai Sándor) és az *MTA IX. Osztályának elnöke* (Eörsi Gyula) részvételével tartott 1978. március 11-i munkaértekezlet *egyhangú megállapodásainak* felel meg, azaz nem egyszerűen személyes véleményeimet, javaslataimat, stb. fejezi ki.

Mivel a Társaság megalakítása a közelgő Szociológiai Világkongresszusra való tekintettel most már meglehetősen sürgős s az alakuló közgyűlés előkészítése, egybehívása még további 6-8 hetet venne igénybe, *kérjük Korcsog elvtársat, járjon közbe, hogy Kornidesz elvtárs az Előkészítő Bizottság tagjait és az MTA IX. Osztályának elnökét lehetőleg még a jövő hét folyamán (azaz március 20 és 25 közt) fogadja, hogy – az előzetes megbeszélés értelmében – megkaphassuk végső útmutatásait és tanácsait a Társaság alakuló közgyűlésének egybehívásához.* Jelzem, hogy a következő héten *hétfő és szerda kivételével bármely délután, bármely időpontban* valamilyen rendelkezésre tudunk állni e megbeszélés céljára. Elegendő, ha Korcsog elvtárs engem telefonon értesít a megfelelő időpontról, s én elvállalom a többiek kiértesítését.

Ezekután néhány rövid magyarázó megjegyzést és pár előzetes intézkedési kérelmet szeretnék fűzni a mellékelt előkészítő iratokhoz.

A. melléklet.

- A Társaság tisztikarába jelölt személyek kettő kivételével (Andorka Rudolf, Szalai Sándor) valamennyien párttagok. Személyük és munkásságuk feltehetőleg ismerés a Tudományos Osztály előtt, legfeljebb Tahin Tamásról szükséges talán megjegyezni, hogy fiatal vidéki szociológus-gárdánk egyik általunk legjelesebbnek vélt tagja, aki az egészségügy szociológiája terén végez kutató- és oktató-munkát.
- A „tartalékában felsoroltakat számozásuk sorrendjében az „elsősorban javasoltak” valamelyikének kiesése esetén ajánljuk az elnökségbe.

Kérelem: Korcsog elvtárs lehetőleg hamarosan tisztázza Lakos elvtárrsal, hogy Kolosi Tamásra, aki a Társadalomtudományi Intézet munkatársa, számíthatunk-e titkári minőségben. Ha kell, a Társaság titkári „hivatala” az MTA Szociológiai Kutatóintézetében is elhelyezhető és ez is szerepelhet – a pártintézmény helyett – a Társaság postacímeként. A Társaság titkáranak feladatai egyébként elsősorban tudományszervezői és szervezői jellegűek: a magától értetődő politikai megbízhatóságon túl főleg kellő szakmai áttekintést, szervezőképességet, nyelvtudást és munkabírást igényelnek. Kell továbbá, hogy a titkár bizonyos mértékig támogatást kaphasson fő munkahelyéül szolgáló intézményének irodai apparátusától. Ha Kolosi Tamás nem vállalhatná a titkári tisztséget, akkor S. Molnár Editet, a Tömegkommunikációs Kutatóközpont igazgatóhelyettesét javasolnók e tisztségre, aki megítélésünk szerint Kolosi Tamáshoz hasonlóan megfelel a személyi feltételeknek.

B. melléklet.

- *Kérelem:* Az Előkészítő Bizottság igen nagy jelentőséget tulajdonítana annak, ha Pozsgay Imre elvtárs, aki egyébként a szociológia kandidátusa s írásaival, előadásaival hosszú évek óta a hazai „szociológiai közélet” egyik kimagasló szereplője, elvállalná a Társaság alakuló közgyűlésének program-tervezetébe beiktatott 20-25 perces ünnepi előadás megtartását. Kérjük, Korcsog elvtárs közvetítse ezt az elgondolást Pozsgay elvtárs felé, akihez természetesen – ha ehhez előzetes hozzájárulást kaphatunk – hivatalos felkérő levelet intéznénk. A Társaság pozícióját nagyon megerősítené s egyben úgyszólván a szociológia „receptióját” is erősen alátámasztaná s jelképesen kifejezné a nyilvánosság előtt, ha az Akadémia elnökének üdvözlő felszólalásán kívül egy olyan magas párt- és állami funkciókat viselő tudományos és kulturális személyiség felszólalása, ill. előadása is szerepelne a közgyűlés programján, mint Pozsgay Imre elvtársé.
- Az alakuló közgyűlés ugyan elvileg nyilvános jellegű volna, amennyiben a sajtó, rádió, stb. tudósítana róla, de a belépés meghívó felmutatásával történék. Meghívót kapnának egyfelől a nekik megküldött belépési nyilatkozatot aláírva visszajuttató „alapító tagok”, másfelől a korlátozott számban meghívandó hivatalos vendégek, sajtó- és rádió-tudósítók.

C. melléklet.

- Nincs hozzá külön megjegyzés.

D. melléklet.

- Ez a betűrendes névsor a következő személyi kategóriákat öleli fel az átfedések, valamint a közgyűlés idejében magánjellegűen huzamosabb külföldön tartózkodók kivételével:
- (a) a hazai szociológia hivatalos irányítótestületeinek tagjai (MTA, OM, TMB szociológiai bizottságai, Szociológia szerkesztő bizottsága, stb.);
  - (b) a szociológiából tudományos fokozattal rendelkező személyek;
  - (c) a szociológia kutató- és oktatóhelyek felelős vezetői által tagságra ajánlott munkatársak;
  - (d) kis számú, a fenti kategóriákba nem tartozó, az Előkészítő Bizottság által külön kiválasztott személy, aki a szociológiával szorosan kapcsolatos tudományterületekben tevékenykedik vagy a szociológiai kutatással-oktatással kapcsolatos fontos funkciókat tölt be hivatalos minőségében.
- Mivel a fenti négy kategóriába tartozó személyek névsora önmagában véve mintegy 150 nevet ölel fel, ami az adott célra túl sok volna, az Előkészítő Bizottság érdemi megfontolások, prioritások stb. figyelembevételével a 150 névből mintegy 40 nevet törölt (a törlések a C. alatt mellékelt névsorban fel vannak tüntetve). Ily módon mintegy 110 név maradt meg a listán, s az Előkészítő Bizottság ennek a 110 személynek javasolja megküldeni a C. alatt mellékelt körlevelet és belépési nyilatkozatot. Feltehetőleg mintegy 70-80 olyan személy lesz, aki a belépési nyilatkozatot aláírva vissza fogja juttatni, s ezek lennének azután az alakuló közgyűlés tényleges tagsági résztvevői, akik ilyen jellegű (szavazásra is jogosító) meghívóval jelennek meg a közgyűlésen.
- *Kérelem:* A fenti kategorizálásba eső személyek betűrendes névsorában egyetlen név szerepel – lásd a D. mellékletet -, akinek törlése vagy meghagyása tekintetében az Előkészítő Bizottság nem foglalt állást, hanem ehelyett a nevet *megkérdőjelezte* és a végleges döntést illetően útmutatást kér. A megkérdőjelezett név: Hegedűs András, s a kérdés *politikai* jellegű. Ugyanis Hegedűs András nem tartozik azok közé, akiket mint közgyűlés idejében magánjellegűen huzamosan külföldön tartózkodókat (pl. Heller Ágnes, Szelényi Ivánt, Vajdáné Háber Juditot) az alapsorba sem vetünk fel. Hegedűs András mint a szociológia tárgykörében tudományos fokozatot nyert kandidátus szerepel az MTA 1976. évi Alamanachjának 639. oldalán olvasható hivatalos nyilvántartásban, s mind idehaza, mind külföldön is ismeretes az MTA Szociológiai Kutatóintézetének volt igazgatójaként, valamint megjelent szociológiai munkái révén. Ismeretes politikai magatartása révén viszont úgyszólván biztosra vehető, hogy ha meg is küldenék neki a C. alatti sokszorosított körlevelet és belépési nyilatkozatot, válasz nélkül hagyná, s. így meghívót a közgyűlésre nem is kapna. Az eldöntendő kérdés azonban az, hogy mellőzzük-e ilyen körülmények között a szociológia doktorainak és kandidátusainak „kijáró” körlevél és belépési nyilatkozat számára való formális megküldését, amire azután ő esetleg valamilyen alkalomból mint vele szemben gyakorolt diszkriminatív aktusként hivatkozhatna. Az Előkészítő Bizottság úgy vélte, hogy ebben a tekintetben útmutatásra vagy tanácsra volna szüksége.

Elnézést kérek, kedves Korcsog elvtárs, hogy ilyen hosszasan vettem igénybe figyelmedet, de hát egy hosszas és fontos előkészítő munkálat lezárásáról van szó a Magyar Szociológiai Társaság tervbe vett megalakítása ügyében.

Szíves értesítésedet várva maradok igaz tisztelettel és régi barátsággal

híved

Szalai Sándor akadémikus
a Magyar Szociológiai Társaság
Előkészítő Bizottságának
elnöke
Mellékletek: A.-D.

MAGYAR SZOCIOLÓGIAI TÁRSASÁG
 ELŐKÉSZÍTŐ BIZOTTSÁGA
 MTA Szociológiai Kutatóintézet
 1150 Budapest Pf. 20.

Budapest, 1978. április 6.

Tisztelettel értesítjük, hogy a közeljövőben megalakul a *Magyar Szociológiai Társaság*. A Társaság fő céljai az Előkészítő Bizottság által kidolgozott és az alakuló közgyűlésen beterjesztendő alapszabály-tervezet szerint a következők:

1. Tömöríti a Magyarországon működő szociológusokat, valamint azokat a társadalomkutatókat, akik a szociológiával határos vagy összefüggő területen dolgoznak, s szociológiai elveket és módszereket alkalmaznak munkájukban;
2. elősegíti a marxista szociológia elméletének és módszertanának fejlesztését, valamint a marxista szociológia minél szélesebb körű érvényesítését az oktatásban és kutatásban;
3. vitákat szervez a szociológiai kutatások időszerű kérdéseiről és figyelemmel kíséri a szociológiai kutatások eredményeit, szorgalmazza azok hasznosítását a szocialista társadalom építésében;
4. vándorgyűléseivel előmozdítja a szociológiai kutatások fejlesztését a regionális tudományos központokban;
5. szakmai segítséget nyújt gyakorló szociológusok számára.

A Társaság az MTA IX. Osztálya Szociológiai Bizottságának kezdeményezésére alakul meg; felügyeleti hatósága a Magyar Tudományos Akadémia lesz.

A Magyar Szociológiai Társaság Előkészítő Bizottsága meghívja önt, hogy - amennyiben ez szándékának megfelel - alapító tagként vegyen részt a Társaság 1978. május 15-én, hétfőn 15 órakor a Magyar Tudományos Akadémia felolvasó termében (Budapest, V. Roosevelt tér 9. I. em.) tartandó alakuló közgyűlésén, amelyen az Alapszabály megvitatása és jóváhagyása után a Társaság tisztségviselőinek megválasztására is sor kerül. A továbbiakban minden új tag felvételéhez a Társaság két tagjának ajánlására lesz majd szükség.

Amennyiben eleget óhajt tenni az Előkészítő Bizottság meghívásának és alapító tagként részt kíván venni az alakuló közgyűlésen, úgy kérjük, postafordultával, legkésőbb azonban április 20-ig juttassa vissza kitöltve és aláírásával ellátva a

mellékelt Belépési Nyilatkozatot. (Amennyiben a Belépési Nyilatkozatot nem küldené vissza, úgy feltesszük, hogy nem óhajt a Társaság alapító tagjai sorába lépni.)

Belépési Nyilatkozatának beérkezését követően az Előkészítő Bizottság meg fogja küldeni Önnek az alakuló közgyűlésre szóló személyes meghívóját.

Reméljük, hogy az alakuló közgyűlésen a Magyar Szociológiai Társaság alapító tagjai között üdvözölhetjük.

A Magyar Szociológiai Társaság Előkészítő Bizottsága

Huszár Tibor (ELTE BK Szociológiai Tanszék)

Kulcsár Kálmán (MTA Szociológiai Kutatóintézet)

Lick József (MSZMP KB Politikai Főiskola, Szociológiai Tanszék)

Szalai Sándor (MTA Tudományszervezési Csoport – MKKE)

Mellékelve:

Belépési Nyilatkozat

(Postafordultával visszaküldendő)

14. JELENTÉS
a IX. Szociológiai Világkongresszusról
és a magyar delegáció világkongresszusi
munkájáról

JELENTÉS
a IX. Szociológiai Világkongresszusról és a magyar
delegáció világkongresszusi munkájáról
(Részletek)

Írta:

Szalai Sándor
akadémikus
a Magyar Szociológiai Társaság
elnöke

Tartalom

1. A világkongresszus általános kerete és programja	1 old.
2. A magyar kongresszusi delegáció összetétele és munkája	4 old.
3. A szocialista országok delegációi közötti együttműködés	15 old.
4. Az ISA vezetőtestülete üléseinek fontosabb határozatai	20 old.
5. A szociológia tudományos fejlődésének újabb irányai a világkongresszuson	24 old.

Budapest
1978. szeptember 20.

1. A világtkongresszus általános kerete és programja

Az International Sociological Association (Nemzetközi Szociológiai Társaság), ismertebb betűnevéen az ISA, 1978. augusztus 14 és 19 között rendezte meg a svédországi Uppsalában a IX. Szociológiai Világtkongresszust, a világ szociológusainak ezidén esedékes, mindenkor négyévenként tartott tudományos „közgyűlést”. Ezen a minden eddiginél lényegesen nagyobb méretű szociológiai világtkongresszuson az öt világrész mintegy 65 országából összesen több mint 3S(X) tudományos szakember és egyéb érdeklődő vett részt.

Nem megfontolatlanul neveztem az imént a szociológiai világtkongresszust a világ szociológusai „közgyűlésének”. Tudnivaló ugyanis, hogy a szociológiai világtkongresszus – mint több más tudományszak hasonló időszakos rendezvénye – koránsem csupán méreteiben különbözik a nemzetközi tudományos együttműködés mindennapos menetébe beletartozó szaktudományos konferenciáktól, szimpóziumoktól, stb. Nem is csak abban rejlik a különbség, hogy ez ténylegesen a világ minden tájáról összeseregülő tudósok, kutatók és szakmai specialisták összefoetele, hanem abban is, hogy a világtkongresszus keretében történik döntés az ISA vezető testületeinek és állandó szerveinek ún. szervezett ülésein az egész tudományszak nemzetközi szervezeti irányításáról és képviselétéről a következő világtkongresszusig terjedő teljes négyéves ciklus időtartamára.

Az ISA, amelynek vezetőségválasztása és egész tisztújítása a világtkongresszus során megy végbe, a szociológia tudományának átfogó jellegű nemzetközi szervezete, amelyet a nagy kormányközi világszervezetek – így az ENSZ és az UNESCO is – hivatalosan elismertek és kiemelt konzultatív státussal akkreditáltak. Az ISA-t számos esetben igénybeveszik a kormányközi világszervezetek részéről különféle nemzetközi kérdések szakvéleményezése végett, s a maga részéről is felterjeszhet nemzetközi kérdésekkel kapcsolatos állásfoglalásokat a kormányközi világszervezetek felé. Egyáltalán nem közömbös tehát politikailag sem, hogy az ISA ill. annak vezetése miben és miként foglal állást, illetve milyen kérdésekben tartózkodik mindennemű nyilvános vagy a kormányközi világszervezetek felé való állásfoglalástól.

Ettől eltekintve, maga a szociológiai világtkongresszus – éppen mert nagy és közvetlen ideológiai fontosságú tudományzokról van szó – mindenkor igen nagy nemzetközi érdeklődés közepette zajlik le, amely távolról sem csak az ott bemutatásra és megvitatásra kerülő tudományos eredményeknek szól. Sőt az uppsalai világtkongresszuson nem véletlenül akkreditáltatta tudósítóit vala-

mennyi nagy nemzetközi hírügynökség és mintegy 60 világlap. A nemzetközi sajtó képviselőinek jelentős része legfőként arra várt, hogy miféle szenzációs „csemegédet” fog a kongresszus szolgáltatni a világsajtó számára. Végre is egy szociológiai világkongresszus csábító alkalmat nyújthat például a szocialista országokkal szemben való provokációkra az „eurokommunizmus”, az „emberi jogok” vagy az 1968 augusztusi csehszlovákiai eseményeknek éppen az uppsalai világkongresszus idején esedékes tízéves évfordulója kapcsán. Mármost abban, hogy az efféle „csemegékre” éhesek valójában éhkoppon maradtak, alighanem döntő szerepe volt annak, hogy a szocialista *országok jelentős létszámú*, a sokféle ülésen *mindenütt ottlévő, jól felkészült* tudományos delegációkkal képviseltették magukat Uppsalában, küldötteik pedig sok értékes, magas színvonalú, tárgyilagos tudományos előadással és felszólalással biztosítottak maguknak tekintélyt, s az itt-ott megkísérelt provokációkat nem engedték kibontakozni, hanem – a tényeket a szükséghez képest helyretéve, de politikai vitákba nem bocsátkozva – azzal utasították rendre a provokátorokat, hogy a szociológiai világkongresszus tudományos problémák, nem pedig napi-politikai agitációk vitafóruma. Meg kell mondani, hogy a fejlett tőkés országok vezető szociológusainak túlnyomó része kooperatív magatartást tanúsított a kongresszus tudományos jellegét és méltóságát veszélyeztető nyilvánulások kiküszöbölésénél ill. megelőzésénél. Tényleges tudományos kérdésekkel kapcsolatos *ideológiai* viták természetesen bőségesen akadtak, de ezeket a szocialista országok képviselői természetesen egyáltalán nem kívánták mellőzni vagy elhárítani.

Mindezekre azért tartottam szükségesnek már itt bevezetőleg rámutatni, mert a IX. Szociológiai Világkongresszusra való hazai felkészülés során azt tapasztaltam, hogy nálunk ma még korántsem minden részről ismerik fel kellőképpen: egy ilyen típusú kongresszus kapcsán országunknak egy *kellő* létszámmal, *kellő* felkészültségű és szervezetszerű tudományos delegációval való képviseltetésének kérdéseit máj szempontok szerint és más mértékkel kell megítélnünk, mint amiket különböző egyéb nemzetközi tudományos konferenciákon és értekezleteken való részvételünk esetében szoktunk alkalmazni. Az *ilyen* világkongresszusoknál a delegáció feladatai is számos vonatkozásban mások és más kritériumok szerint ítélendők meg munkájának eredményei is, mert korántsem csak tudományos téren kell helytállnia és eredményt felmutatnia. [...]

Uppsalában komoly szervezési és operatív nehézségek adódtak abból, hogy a szovjet elvtársak sajnálatos módon csak a legutolsó pillanatban, ti. az ISA Delegátus-Tanácsának a jelölő bizottságot kiküldő ülése előestéjén tudták velünk közölni, kívánnak-e szovjet jelöltet állítani az ISA alelnöki tisztjére s egyáltalán milyen jelöléseket javasolnak a szocialista országok részéről. Mivel végülis a szovjet elvtársak úgy döntöttek, hogy nem állítanak szovjet alelnök-jelöltet, viszont a nemzetközi szociológiai életben addig viszonylag kevésbé ismert Momdzsjan elvtársat javasolják a VB-be való megválasztásra, nem kevés erőfeszítésbe került a hátralevő néhány óra alatt kitárgyalni azt, hogy a Delegátus-Tanácsban végülis kellő számú szavazatot tudjunk biztosítani a rögtönzésszerűen az ISA egyik alelnöki tisztségére jelölt Magdaléna Sokolowska elvtársnő és Momdzsjan elvtárs számára. Ehhez mindenféle kapcsolatunkat latbavetve sok nyugati és fejlődő ország szavazatát is meg kellett szerezni, ami rengeteg rábeszéléssel és mindenféle kölcsönös enged-

menyek kialakulásával járt. Szerencsénk is volt, mert Sokolowska elvtársnő megválasztása érdekében felhasználhattuk azt a közhangulatot, amely azt kívánta, hogy végre egy nő is legyen az ISA alelnökei között. Momdzsan elvtárs esetében jól jött, hogy a szovjet elvtársak végülis úgy határoztak, az uppsalai Ulf Himmelstrand professzornak az ISA elnökévé való választását támogatják bizonyos vele kapcsolatban felmerült kritikai megfontolások ellenére, s ezt fel lehetett használni skandináv tanácsi szavazatok megnyerésére, stb. Saját személyemnek a VB-be való jelölését és azt, hogy a Kutatótanács a lengyel Nowak professzort delegálja tagként a VB-be, a szovjet elvtársak már eleve javasolták és ebben a szocialista delegációvezetők is hónapokkal korábban megegyeztek. Így az ehhez szükséges szavazatokat már korábban biztosítani tudtuk s legalább ezzel nem kellett az utolsó percben külön foglalkozni. Végülis nagy meglepedésünkre a szocialista országok valamennyi közös jelöltje elnyerte a választáson a kellő szavazatszámot. Mint azonban már említettem: szerencsénk *is* volt, s nagyon ajánlatos volna, ha a jövőben sokkal, de sokkal korábban alakítanók ki a közös szocialista jelölt-listát az ISA vezetőségi tisztségeire s biztonságosabban tudnók előkészíteni a választásokat.

Nagyon célszerű volna az is, ha azok az ISA vezetőségi tagok és funkcionáriusok, akiket a szocialista országok közös erőfeszítéssel juttattak tisztségükhöz, informálnák a vezetőségi tagsággal nem rendelkező szocialista országokat arról, hogy mi megy végbe az ISA vezető testületeiben és nemcsak saját országuk, hanem valamennyi szocialista ország érdekeit igyekeznének ott képviselni. Az elmúlt négyéves időszakban például két lengyel elvtársunk volt az ISA vezetőségében, de egyetlen egyszer sem talált alkalmat arra, hogy nekünk és a többi szocialista országnak, amelynek nem voltak hasonló vezetőségi pozíciói, tájékoztatást nyújtson az ISA vezetőségének folyó ügyeiről. Erőfeszítéseiknek nyilván szerepe volt abba, hogy az ISA VB egy plenáris ülés elnöki tisztjét lengyel szociológusra bízta s két további lengyel szociológust hívott meg plenáris ülési előadónak, ami önmagában véve örvendetes, de az már kevésbé örvendetes, hogy a lengyel elvtársak ereje ezzel már kimerült s egyetlen más szocialista ország számára nem tudtak akár csak egyetlen plenáris ülési előadás-meghívást biztosítani. (A Szovjetunióknak természetesen módjában állt a lengyel elvtársaktól teljesen függetlenül biztosítani helyét a plenáris ülések programjában.) Kötelességszerűen utalnom kell arra is, hogy a lengyel elvtársak megfelelő közreműködésének hiánya miatt nem sikerült végrehajtanunk a Szocialista Akadémiák Társadalomtudományi Alelnökeinek 1978 áprilisi ülésén hozott egyik határozatot. Ezen az ülésen szovjet javaslatra elvállaltuk, hogy a magyar delegátus javaslatot tesz az ISA VB-jének egy a dialektikus módszer szociológiai alkalmazásaival foglalkozó új állandó nemzetközi kutatóbizottság felállítására. Ehhez alapszabályszerűen legalább öt ország 25 kutatójának aláírásával támogatott formális javaslatra van szükség. Az említett 1978 áprilisi ülésen valamennyi résztvevő szocialista ország, köztük természetesen Lengyelország jelenlévő képviselői, mindjárt a kellő számú aláírással látták el a köztük körözött aláírási íveket, s két nappal később a magyar delegátus és helyettese (Szalai Sándor és Kulcsár Kálmán) már meg is küldte az előterjesztést az ISA-nak. Onnan az a válasz érkezett, hogy az eljárási szabályoknak megfelelően a javasolt kutatóbizottság tematikájához legközelebb eső tematikájú már létező kutatóbizottságok képviselőinek írásbelileg nyilatkoznia kell, hogy támogatja ill. nem ellenzi az új

kutatóbizottság felállítását, s az adott esetben ez a személy a Logika és Metodológia Kutatóbizottság elnöke, Nowak varsói professzor, akinek megfelelő nyilatkozatát terjesszük be.

Természetesen azonnal érintkezésbe léptem telefonon az LTA társadalomtudományi szekcióját vezető s egyébként az ISA-hoz intézett előterjesztést saját aláírásával támogató Markiewicz elvtárrsal, aki biztosított, hogy két napon belül megküldi telexen Nowak professzor hozzájárulását. Amikor ez nem történt meg, két hét múltán az NKF útján sürgető telexet küldtünk, majd amikor ez is válasz nélkül maradt, Köpeczi főtitkárhelyettes elvtárs hivatalosan interveniált az LTA-nál, ugyancsak eredménytelenül. Ezek után a SZUTA éppen Budapesten tartózkodó NKF-főosztályvezetőjével tárgyalta meg Köpeczi elvtárs és jómagam a problémát, s ő pár nappal később telexen értesített bennünket, hogy a SZUTA megfelelő lépéseket tett a lengyel akadémiai elvtársaknál. Ennek ellenére sem kaptuk meg a megfelelő nyilatkozatot Varsóból, s ezzel természetesen lehetetlenné vált, hogy az ISA VB a mostani világkongresszuson egyáltalán napirendre tűzze a marxista szociológia szempontjából fontos állandó nemzetközi kutatóbizottság felállításának kérdését. Ez most már a következő világkongresszus idejére, 1982-re marad. Amikor mindezeket előadtam a szocialista országok delegációvezetőinek uppsalai értekezletén, a lengyel delegáció vezetősége részéről Wesolowski elvtárs közölte, hogy neki sajnos semmi tudomása nem volt erről az ügyről, de mivel a világkongresszuson Nowak professzor is jelen van, mindjárt a helyszínen kivizsgálja, hogy miféle mulasztás történt s még a kongresszus folyamán visszatér az ügyre. Wesolowski elvtárstól azonban sem a kongresszus folyamán, sem azóta nem hallottunk a dologról, s így sajnálattal kell megállapítanom, hogy *ezt* a megbízást, amit a Szocialista Akadémiák Társadalomtudományi Alelnökei értekezletétől kaptunk, a lengyel elvtársak nélkülözhetetlen közreműködésének elmaradása miatt nem tudtuk végrehajtani.

A szocialista országok szociológusai közötti együttműködés nemzetközi, különösképpen az ISA-t ül. a szociológiai világkongresszusokat érintő ügyekben kétértelműen megjavításra szorul. Sokkal jobb koordinációra s megfelelő szervezeti ill. operatív intézkedésekre van szükség ahhoz, hogy az uppsalai világkongresszuson minden nehézség ellenére elért *közös* eredményeinket, megnövekedett befolyásunkat az ISA vezetőségében tartani és továbbfejleszteni tudjuk. [...]

15. Idő a mérlegen

Kádár János elvtárs
az MSZMP KB első titkára
Budapest

Budapest, 1978. XII. 21.

Kedves Kádár elvtárs!

E levélhez csatoltan tisztelettel megküldöm Önnek az általam vezeteti Nemzetközi Összehasonlító Időmérés Kutatómunkálatnak IDŐ A MÉRLEGEN címmel most megjelent magyar nyelvű beszámoló kötetét.

Ez a mű talán két szempontból tarthat némileg számot érdeklődésére:

Az első olyan nagy nemzetközi szociológiai felmérésről számol be, amelyet nem kevesebb mint 7 szocialista és 5 tőkés ország, így a Szovjetunió és az Egyesült Államok, az NDK és az NSZK, s többek között persze hazánk társadalomkutatói egységes elvek szerint, egységes módszerekkel, kölcsönös együttműködésben hajtottak végre saját országaikban, majd közösen végezték el a tizenkét országra kiterjedő adatfelvétel tudományos feldolgozását és összehasonlító kiértékelését. Társadalomtudományi téren ilyen fajtájú „kelet-nyugati” kutatási együttműködésre még nemigen volt példa, s ez a kutatómunkálat már 1964-ben megindult, amikor még csak egészen a kezdetén volt az az enyhülési folyamat, amely a nemzetközi tudományos együttműködés napjainkban látható nagyarányú kibontakozását lehetővé tette.

Mivel pedig az egész vizsgálódás tárgya az volt, hogy a különböző országok városi és városkörnyéki (főleg ipari) népessége hogyan él *munka- és szabadidejével*, hogyan alakul „időgazdálkodásuk” jegyében napi tevékenységük és egész életmódjuk, hazai szocialista építésünk számára is hasznos és tanulságos lehet, hogy erről most magyarországi viszonyainkat a szocialista testvér-országok és a fejlett iparú tőkés országok egész sorára kiterjedő összehasonlító adatok állnak rendelkezésre.

Abban, hogy egy ilyen méretű nemzetközi társadalomtudományi kutatómunkálat irányításához személyemben éppen egy magyar szociológus nyerhette el a szükséges bizalmat, nyilvánvalóan igen komoly szerepet játszott országunknak az a nagy és még egyre növekvő nemzetközi tekintélye, amelyre az elmúlt több mint két évtized során tett szert, amióta a Párt első titkárának vezetői posztját Ön tölti be.

Bár sok-sok év telt el azóta, hogy utoljára módom volt személyesen találkozni és beszélni Önnel, remélem nem veszi rossz néven, hogy most ilyen személyes hangú levéllel fordultam Önhöz.

Megragadom ezt az alkalmat arra is, hogy a közelgő ünnepek előtt jó pihenést és nagyon boldog, sikeres Újévet kívánjak Önnek.

Igaz tisztelettel üdvözli

Szalai Sándor
akadémikus

Szalai Sándor akadémikusnak
Magyar Tudományos Akadémia
Tudományszervezési Csoport
Budapest

Tisztelt Szalai elvtárs!

Megkaptam december 21-i szíves levelét és az „Idő a mérlegen” című kiadvány nekem szánt példányát. A publikációhoz gratulálok, figyelmességét őszintén köszönöm. Magam is a kedvezően változott nemzetközi viszonyok jelét látom a szóbanforgó tudományos kutató munka létrejöttében, és megfelelően értékelem azt a tényt, hogy e munka vezetésére az Ön személyében magyar tudóst kértek fel.

Valóban régen találkoztunk, mégis, részben sajtóhírekből, részben a területről eredő jelentésekből követni tudom az Ön hazai és nemzetközi tevékenységét, amely segíti társadalmi törekvéseinket, s nyilván azt is, hogy a szociológia mint tudomány valóban megalapozódik hazánkban.

Minderre gondolva, megköszönöm jókívánságait és a magam részéről én is minden jót, további sikereket, boldog új évet kívánok Önnek.

Budapest, 1978. december 22.

Szívélyes üdvözlettel:

(Kádár János)

16. A nemzetközi tudományos kapcsolatokról

Láng István elvtárs
az MTA főtitkárhelyettese
Budapest

Budapest, 1979. február 1.

Kedves Láng elvtárs!

1979. január 17-i leveledben felkértél, írjam meg Neked személyes véleményemet és megjegyzéseimet „A nemzetközi tudományos kapcsolatok fejlesztési irányainak és fő céljainak alapelvei” címmel készülő TPB-előterjesztés első (azaz nem „intézkedési”, hanem elvi megfontolásokat és iránymutatásokat tartalmazó) részének tervezetéhez. (A továbbiakban ezt röviden „Tervezet”-nek fogom nevezni.)

Részben időhiány miatt, részben a Te időd kímélése végett és mert ez a kettőnk közötti folyamatos együttműködés megszokott formája, hozzászólásomat minden hivataloskodás és diplomatizálás nélkül, nyers szókimondással, sőt helyenként szándékos kihegyezettséggel fogalmazom meg – tehát nem úgy, ahogy azt bármely hivatalos fórumon vagy akár csak egy zárkörű értekezlet nyilvánossága előtt elmondani kívánnám.

Tekintsd tehát ezt a levelet személyesen Neked szóló, egészen bizalmas feljegyzésnek, amely – legalábbis „kényesebb” részeit tekintve – nem idézendő vagy hivatkozandó személyemre való utalással.

Hozzászólásomat két részre bontom: előbb általános, az egész Tervezetre vonatkozó véleményemet adom elő, utána pedig a Tervezet egyes pontjaihoz és megfogalmazásaihoz szólok hozzá.

Eleve tisztában vagyok azzal, hogy megjegyzéseim egy részével nem fogsz egyetérteni, egy másik részét pedig különböző politikai és adminisztratív megfontolásokból, valamint a „belső helyzetinek és az ebből adódó lehetőségeknek az enyémnél sokkal behatóbb és körültekintőbb ismeretéből kifolyólag nemigen fogod tudni hasznosítani. A magam részéről megelégszem, ha hozzászólásom határfoka akárcsak 25-30 %-os lesz.

Sokhelyütt megelégszem rövid, szinte címszószerű utalásokkal, hiszen számos kérdésről már korábbi alkalmakkor is beszélünk és ismered véleményemet. Természetesen – kívánságodra – hozzászólásom bármely pontját szívesen kifejtem és megindokolom bővebben is, vagy akár hivatalos felhasználásra alkalmasabb formában is megfogalmazom.

Hangsúlyozni szeretném még azt is, hogy az egyes kérdéseket *nem* fontossági sorrendben tárgyalom, hanem „ahogy jönnek”. Egyszerűen nincs időm arra, hogy közölnivalóimat szabályszerűen feljegyzés alakjába rendezzem. A leveled vétele óta eltelt két hétből több mint egy hetet külföldi (szingapúri) utamon töltöttem. Ezért is elnézést kérek a sokban hevenyészett megfogalmazásokért.

Most pedig következik hozzászólásom két része:

I. Általános megfontolások a Tervezethez

II Részletes megjegyzések a Tervezethez

Köszönöm bizalmadat és maradok régi barátsággal

híved

Szalai Sándor

I. Általános megfontolások a Tervezethez

(1) A Tervezet amúgy általában világos, jól megszerkesztett írásmű, amit alighanem minden különösebb változtatás nélkül is elfogadhatónak tartanának az illetékes fórumok, hiszen semmi különösebben izgalmasat, újszerűt, vitatnivalót nem tartalmaz. Szóval: rutinszerűen „átcúsúzna”, sőt még dicséretre is tarthatna számot. Az én személyes véleményem szerint azonban éppen ez a „sima”, azaz nem-kontroverziális jellege a legfőbb hibája. Valamiként a „status quo” és a „quieta non movere” szelleme hatja át. Közelebről: nemigen fejlődik ki benne az, hogy nemzetközi tudományos kapcsolataink fejlesztési szükségletei és lehetőségei tekintetében sok vonatkozásban *új* helyzet előtt állunk (részben a világpolitikai, részben a világgazdasági, részben pedig a nemzetközi tudánypolitikai és tudományfejlődési viszonyok megváltozása révén); hogy eddigi fejlesztési módszereink *részben* hibásnak és hiányosnak bizonyultak ill. már korszerűtlenné és elégtelenné váltak, azaz *felülvizsgálatra* s nem egyszerűen „tökéletesítésre” vagy „továbbfejlesztésre” szorulnak; hogy nemzetközi tudományos kapcsolataink fejlesztése és a megváltozott viszonyokhoz való hozzáigazítása tekintetében praxisunk némely tekintetben *elmaradt* egyes más szocialista országoké mögött; hogy nemzetközi tudományos kapcsolataink irányításának és fejlesztésének irányítása és igazgatása *átszervezésre* szorul, mert lassú, bürokratikus, alacsony határfokú, s nehezen alkalmazkodik mind a tudományos fejlődés, mindpedig szükségleteink és lehetőségeink változásának tempójához.

Röviden: a Tervezetről hiányzik a kritikai – vagy ha úgy tetszik: önkritikai megalapozás, az elért ill. el nem ért eredmények mérlegelése, pedig a fejlesztési irányok és a fő fejlesztési célok kitűzéséhez ez szerintem nélkülözhetetlen.

(2) Néhány elvileg (sőt alapelvileg) fontos témával a Tervezel egyáltalán nem foglalkozik, vagy csak egészen futólag ill. közvetve utal rá, minden konkrétság nélkül, úgyhogy féltő, az előterjesztés intézkedési része sem fog kiterjedni rájuk. *Nem fontossági sorrendben* a következők jutnak itt eszembe:

(a) Miként hasznosítsuk és fejlesszük nemzetközi tudományos kapcsolatainkat az *expatriált* (értsd: *kivándorolt vagy kivándorlás nélkül is tartósan külföldön tartózkodó, mindegy, hogy magyar, külföldi vagy kettős állampolgárságú) magyar tudósok, kutatók, tudományos-technikai szakemberek felé?* Mint ismeretes, ezeknek csak csekély hányada az, amely politikai, ideológiai vagy egyéb okokból nem kíván kapcsolatot tartani velünk vagy éppenséggel ellensége-

sen áll velünk szemben. Túlnyomó többségük – ha nem is kíván hazatérni – bizonyos rokonszenvvel vagy legalábbis vonzódo érdeklődéssel viszonylik régi hazájához, főleg pedig annak *tudományához*. A külföldön élő „*tudományos magyarság*” sokezer főnyi tömege (amelyet tulajdonképpen még fel sem mértünk területi, tudományos és tudományos pozíciók szerinti megoszlásában) igen jelentékeny és eddig nagyjából kihasználatlan *tudományos tőkét* jelent nemzetközi tudományos kapcsolataink szempontjából. Kezdjük mindjárt azon, hogy a magyar tudomány *nemzetközi presztízisének* egyáltalán nem elhanyagolható és éppen a nemzetközi tudományos kapcsolatok terén jól hasznosítható része expatriált magyar tudósoknak köszönhető. Ha a magyar matematikusokat, elméleti fizikusokat, kémikusokat, biológusokat, pszichológusokat, szociológusokat, stb. oly szívesen látják külföldön, oly sokat hívják meg előadásokra, konferenciákra, vendégprofesszori vagy kutatóintézeti ösztöndíjas stb. helyekre, akkor ebben benne van a magyar tudománynak az a presztízise is, amit Pólya, Szegő, Halmos, Aczél, Gábor Dénes, Wigner Jenő (vagy korábban: Neumann, Szilárd, Hevesy), Polányi Mihály, Szentgyörgyi, Selye, Révész, Alexander, Polányi Károly, Gerbner, stb. meg sok-sok más, kevésbé híres, de azért szintén jelentékeny külföldön élő és ott magyarként vagy magyar származásúként ismert tudósunk szerzett. S ami még fontosabb: az expatriált magyar tudósok közül igen sokan tudományszervezési szempontból fontos és befolyásos szerepet töltenek be új hazájukban: egyetemek tanszékvezetői, dékánjai, kutatóintézeti vezetők, tudományos alapítványok és ösztöndíjtanácsok funkcionáriusai vagy véleményező-szakértői, nagy tudományos kiadók és tudományos folyóiratok szerkesztői, ill. szerkesztőbizottsági tagjai, stb. A lengyelek például igen nagy mértékben kihasználják az expatriált lengyel tudósokkal való szoros kapcsolattartás előnyeit: igen-igen sok ösztöndíjat, projektum- és műszertámogatást, kutatóhelyi vendégmeghívást, nemzetközi tudományos szervezeti pozíciót, tudományos irodalmat, információt, adatszolgáltatást és hazai kutatóprojektumok végrehajtásában való értékes szakértői együtt- és közreműködést nyernek ilyen módon. Mi ebben a vonatkozásban még alig jutottunk túl az esetleges és alkalmoszerű MTA-, KKI- és METESZ-meghívásoknak, a külföldi tudósaink ugyancsak esetleges és alkalmoszerű hazalátogatásai alkalmából rögtönzött kis háziprogramoknak meg a Magyarok Világszövetsége általános (nem tudományos célú) tevékenységei keretébe eső „fogadtatásoknak” a fázisán. Pedig itt azután tényleg tervszerű és szervezett, a hazai tudományos és tudományos-oktatási-továbbképzési szükségleteket figyelembevevő tevékenységre volna lehetőség nemzetközi tudományos kapcsolataink fejlesztése céljából. Például: (1) Igen sok expatriált tudósunk szívesen hazajönne „sabbatical”-ja idején, ha ezt vele jóelőre megbeszélik, avégett, hogy itt fél éven át valamely egyetemünkön vagy továbbképző intézetünkben oktassa a maga specialitását. Majdnem mindenki szeret „próféta” lenni a saját hazájában, egy időt megint (pláne tekintélyes külföldi tudósként) régi környezetében, régi kollégái között tölteni és megmutatni, mit tud. Kutatóintézeteinkben is sokat érne egy-egy ilyen külföldi „mester”-nek féléves vagy egyéves ottani munkája, mint akár egy-két ösztön-

díjas hozzá való fél éves vagy egy éves kiküldése. Ilyen meghívásokhoz nem volna nagy anyagi eszközökre szükség: „sabbatical”-juk alatt külföldi intézményük fizeti a tudósokat, sokan pedig még egy fizetés nélküli szabadságot is hajlandók volnának kivenni ilyen célra. Ha fél éves vagy egy éves budapesti tartózkodásuk idejére egy kis vendéglakást vagy más hasonló elhelyezést tudnánk biztosítani és mondjuk – havi 10-15.000 Ft tiszteletdíjat, amiből feleséggel együtt kényelmesen megélhetnének itt -, „hiánycikket” képező tudományos kutatási és oktatási specialisták egész sorát hívhatnók meg hazai tudományos kutató- és oktatómunkánk megsegítésére, mégpedig olyanokat, akiknek nem kell „tolmács”. Sürgősen fel kellene mérni az ilyenirányú szükségleteinket és lehetőségeinket. (2) Párszáz ezer forint évi költségért minden valamirevaló expatriált tudósunk számára járathatnók a specialitásának megfelelő magyar nyelvű hazai folyóiratot, amivel az Acta-kra kiadott milliók töredékéért legalább olyan hasznosan hozzájárulhatnánk a magyar tudomány eredményeinek és hírnevének külföldi terjesztéséhez. És így tovább. Röviden: ki kell alakítanunk valami tervszerű, szervezett tudománypolitikai tevékenységet a külföldön élő „tudományos magyarsággal” való kapcsolataink fejlesztésére. E tevékenység keretében fel kellene kérnünk őket arra (amit megfizettetésnek vennének!), hogy küldjék meg rendszeresen az Akadémia vagy a Széchenyi Könyvtár számára idegen nyelven megjelenő könyveiket, tanulmányaikat – elejét veendő a jövőbeli „Liszt Ferenc-vitáknak”. A Széchenyi Könyvtárnak ugyan van ilyen gyűjtőköre, de pénzt távolról sem kap eleget ahhoz, hogy a külföldön élő magyar tudósok műveit akár csak valamennyire kielégítő mértékben gyűjteni tudja, holott ezek a magyar tudománytörténet fontos dokumentumai és egyébként szakmailag is szükségünk van rá. Csak példaként említem, hogy nincs hazai könyvtárunk, amelyben akár csak a magyar származású Nobel-díjasok (Békésy, Szent-Györgyi, Hevesy, Wigner, stb.) munkái valamelyes teljességgel megvolnának,

(b) Hiányzik a Tervezetből mindenféle állásfoglalás nemzetközi tudományos konferenciák és értekezletek (tudományos és idegenforgalmi szempontból egyaránt hasznos) Budapestre ül. megfelelő hazai vendéglátó helyekre való telepítése ügyében. Épüljön-e Budapesten, például a VII. ötéves terv keretében, valami nemzetközi kongresszusok vagy sok nemzetközi értekező egyidejű befogadására alkalmas „konferencia-központ”? Ezt ki lehetne használni – tudományos és egyéb vonalon – olyan kongresszusok és értekezletek „vendégül-látására”, amelyek semmiféle anyagi támogatási részünkről nem igényelnek, saját költségeiket fizetik (mégpedig devizában). Számos nemzetközi tudományos intézményről és szervezetről tudok, amely keres ilyen „keleturópai” konferencia-bázist, de (800 főnyi résztvevőt meghaladó elhelyezési szükségletek esetében) ilyen Jugoszlávián kívül nem talál. Nemzetközi tudományos értekezleteknek hazánkban való telepítése azért is érdekünk, mert. Így (devizaköltség nélkül) sokkal széleskörűbb magyar tudományos részvételre nyílik lehetőség, továbbá szinte szokásszerű, hogy a „vendéglátó” fél képviselőjét a továbbiakban magas tisztségre (elnökségre, alelnökségre) választják meg a megfelelő nemzetközi szervezetekben. Bárhogy is van ez,

arra mindenesetre ki kell térni valahol a Tervezetnek, hogy még kisebb, bár tudományosan és tudománypolitikaiig igen fontos nemzetközi értekezleteknek hazánkban való telepítéséhez túlságosan lassan és nehézkesen működik hazai tudományszervezési apparatúránk. A tudományos fejlődés és szervezkedés mai tempója mellett szinte nevétségesen, de mindenesetre akadályozóan hat az, hogy még egészen kis létszámú (20-30 főnyi), *saját* anyagi fedezettel rendelkező nemzetközi tudományos szakértekezletek, nemzetközi szervezeti végrehajtóbizottsági ülések, szimpóziumok stb. Magyarországon való megrendezéséhez Magyarországon általában *egy évnél hosszabb* előzetes bejelentésre és engedélyezési eljárásra van szükség, aminek révén igen sok lehetőségtől elesünk. Ellenpéldaként hadd említsem meg, hogy két évvel ezelőtt a SZUTA az utolsó pillanatban (azaz három héttel az ülés kitűzött időpontja előtt) lemondta az egyik nemzetközi tudományos szervezet Moszkvában tartandó, sőt az SZUTA által oda meghívott (költségvállalás nélkül meghívott) igazgatótanácsi értekezletét. A szemfüles LTA öt napon belül értesítette a szóbanforgó nemzetközi tudományos szervezetet, hogy az eredetileg kitűzött időpontban, azaz alig több mint két hét múlva biztosítani tudja a 25 tagú igazgatótanács Varsóban való összeülését. Az eredmény: a varsói igazgatótanácsi ülésen egy alelnöki és két tagsági helyet kapott a nemzetközi tudományos szervezet igazgatótanácsában a lengyel tudomány, a lengyel idegenforgalom is gazdagodott jónéhány ezer dollárral, továbbá remek alkalom nyílt a lengyel tudományos kapcsolatok nemzetközi kiépítésére egy szaktudomány keretében. Ilyen vonatkozásban manapság - tapasztalataim szerint - nemhogy a lengyelekkel, de még a bolgárokkal, sőt újabban a románokkal sem tudunk versenyezni. Engedélyezési apparátusunk nem elég rugalmas és gyors - fejlesztésre szorul a mai viszonyok között, (c) Még inkább megnyilvánul ez az apparátusi rugalmatlanság és lassúság a nemzetközi tudományos intézményekben, fizetést vagy ösztöndíjat biztosító nemzetközi vagy más külföldi kutató- és oktatóhelyeken elfoglalható pozíciók megpályázásánál és betöltésénél. (Nem *tartós* külföldi állásokra gondolok itt - azoknál is vannak problémák, de azok más megítélés alá esnek.) Emlékszem, amikor az ENSZ-nél az UNITÁR h. kutatásigazgatója voltam, dossziéimban állandóan legalább 6-8 lengyel, 4-5 csehszlovák, 3-4 bolgár meg román hivatalos ajánlat feküdt - egész komoly választék a legkülönbözőbb UNITÁR- és UNITAR-kutató- meg oktató-projektum-munkatársi állások megfelelő tudományos képzettségű lengyel, bolgár és román jelöltekkel való betöltésére (szerződéses vagy - otthon végzendő munka esetén - honorárium-fizetéses alapon). Megfelelő magyar ajánlásom egyetlenegy sem volt, illetve amikor évek múltán hivatalos részről kaptam egyet, az az UNITÁR munkatervének és szükségleteinek mindennemű figyelembevétel nélkül készült és így nem is tudtam képviselni. Végülis magam javasoltam hazafelé egy jelöltet, akit el tudtam volna helyezni. Hat hónapig tartott, amíg választ kaptam, amely történetesen *igenlő* volt. Azonnal megindítottam az UNITAR-nál a szerződtetési eljárást, de mire az pozitív eredményre jutott, azaz hat hét múlva, közlést kaptam hazulról, hogy *mégsem* adhatják meg az engedélyt. Nézetem szerint már a Tervezet első, *elvi* részébe be kellene venni

egy pontot, ami a nemzetközi tudományos kapcsolatok különböző formáinak „engedélyezési apparatúráját” bírálja és lényeges egyszerűsítését, rugalmasítását és meggyorsítását állítja célul. Legalábbis a mai viszonyok között már teljesen felesleges, hogy négy vagy öt szerv (amelynek leg többje az Ösztöndíjtanácsban amúgyis közvetve vagy közvetlenül képviselve van) külön-külön is „hozzájáruljon” egy párhónapos külföldi ösztöndíj vagy nem hazai devizális erőforrásokból fedezett kiutazás ill. kiküldetés elfogadásához. A „debürokratizálásról”, mint nemzetközi tudományos kapcsolataink fejlesztésének igen fontos tényezőjéről szerintem helytelenül hallgat a Tervezet első, *elvi* része. Ez nemcsak „intézkedési” probléma, ami a második részbe tartozik, hanem kifejezetten elvi kérdés!

(d) Nem térek itt ki bővebben erre, mert a közelmúltban megbeszélést folytattunk erről, de hiányzik a Tervezetből a tőkés országok tudományos alapítványaival való kapcsolatunk fejlesztési elveinek tárgyalása.

Az egész Tervezetnek az én szememben legfontosabb gyengéje vagy egyoldalúsága abban rejlik, hogy nemzetközi tudományos kapcsolatainkról lényegében csak mint intézményes (államközi, intézményközi, kutatóhelyközi, stb.) kapcsolatokról és ennek megfelelően mint hivatali „tervezési”, „engedélyezési”, stb. objektumokról gondolkodik. Az igazság ezzel szemben az, hogy a hazai tudományosságunk fejlődését előmozdító nemzetközi tudományos kapcsolatainknak *igen jelentős* részét tudósainknak, kutatóinknak, tudományos-műszaki szakembereinknek külföldi kollégáikkal és külföldi ill. nemzetközi szakintézményekkel és szakkörökkel kialakított személyes (informális) kapcsolatai teszik ki. Ilyen *interperszonális* nemzetközi tudományos kapcsolataink volumene, szellemi és anyagi értéke, tudományos produktivitása egészbenvéve alighanem vetekszik „hivatalos” nemzetközi tudományos kapcsolatainkéval, a jelentőségük – tudományfejlődési és tudományfejlesztési szempontból – alighanem még nagyobb. Különösen áll ez legértékesebb, legproduktívabb, legalkotóképesebb tudományos kutatógárdánkra. Ha összevetjük azt, hogy – mondjuk – Szentágothai Jánost, Straub Brúnót, Bognár Józsefet, Eörsi Gyulát, Hajnal Andrást, Kornai Jánost, Venetianer Pált, Lovász Lászlót, Berend T. Ivánt, Marx Györgyöt és még számos-számtalan más, nálunknál sokkal kisebb nemzetközi (vagy hazai) hírnevű kutatónkat hányszor hívják meg nagy nemzetközi tudományos szervezetek és intézmények konferenciáira, tanácsaiba, hányszor ajánlanak fel nekik és tanítványaiknak vendégprofesszori és vendégkutatói meghívásokat, mennyi hasznos kutatási eredményt hoznak haza mindezekről a helyekről, mennyi könyvet, folyóiratot, sőt még műszert és kutatási hozzájárulást is szereznek hazai kutatási bázisaik számára nemzetközi tudományos kapcsolataik révén, mennyi nemzetközi kutatási projektumba kapcsolódik bele hazai kutatógárdánk az ő révükön, mennyivel járul hozzá ez az egész tevékenységünk a magyar tudomány általános nemzetközi pozícióinak, sőt egész szocialista országunk nemzetközi tekintélyének emeléséhez – akkor bizony rá kell ébrednünk arra, hogy a magyar tudománynak ez a *spontán és személyes* nemzetközi kapcsolatrendszer alighanem legalább olyan fontos, legalább olyan súlyú és fejlesztési kihatású, mint egész „hivatalos” és „intézményes” nemzetközi tudományos kapcsolatrendszerünk, nemzetközi tudományos együttműködési egyezményeink, akadémiaközi megállapodá-

saink, stb. egész hálózatát beleértve. Legalább annyit hoz a „tudományos konyhára” s ráadásul sokkal kevesebbe kerül forintban, pláne devizában. S ez nem is éppen csak „tőkés relációban” igaz, hanem „szocialista relációban” is, ahol ugyan a „hivatalos” és „intézményes” kapcsolatok rendszere sokkal nagyobb szerepet játszik, de – kivételes „big science”-területektől eltekintve, amelyek természetüknél fogva hivatalos és multilaterális keretekben kerülnek megmunkálásra (pl. Dubna) – a *siker*es bilaterális kooperációkban mégis meghatározó szerepet játszanak a spontán és személyes kapcsolatok. Egy ilyen elvi jelentőségű Tervezet, mint amilyen előttünk van, nem kerülheti ki nagy ívben az informális interperszonális nemzetközi tudományos kapcsolatok komplexusát, hanem expliciten *foglalkoznia* kell vele, tudomásul véve azt is, hogy itt a hivatalos „tervezés” és „engedélyezés” szerepe bizonyos mértékig háttérbe szorul, s előtérbe lép a spontán és személyes kezdeményezés *megkönnyítésének, támogatásának, ösztönző előmozdításának* szükségessége. Nem nehéz belátni, hogy az elkövetkező években a hazai tudományos munka szűkös – főleg devizálisán szűkös – ellátottsága következtében még az eddiginél is nagyobb jelentősége lesz annak, hogy tudósgárdánk spontán és személyes jellegű nemzetközi kapcsolatai révén minél több hazai anyagi erőforrásokat *nem terhelő* tudományfejlesztési, együttműködési, információszerzési, nemzetközi szervezeti befolyási stb. lehetőségeire tegyünk szert. Bizonyos mérvű tervezésre és ellenőrzésre, sőt alkalomadtán engedélyezésre persze ezen a területen is szükség van, de a lényeges mégis a debürokratizált megkönnyítés, támogatás, ösztönzés. Mindenesetre: ezzel a kérdéskomplexussal a Tervezetnek. Így vagy úgy szembe kell néznie. *Nem* kerülheti el tárgyalását. [...]

17. Az Erdei-díj

Aczél György elvtárs
a Minisztertanács elnökének helyettese
Dudapest

Budapest, 1979. július 3.

Kedves Aczél elvtárs!
Kedves Gyuri!

Oly régen vagy hazai szociológiai kutatásunk patrónusa és tanácsadója, hogy talán nem veszed rossz néven, ha előzetes nem-hivatalos tájékozódás céljából Hozzád fordulok a Magyar Szociológiai Társaság egy olyan most megfontolás tárgyát képező tervével kapcsolatban, amely előbb-utóbb amúgyis elébed kerülne tudomány- és kultúrpolitikai vonatkozásai miatt, ha ez ügyben hivatalos előterjesztést teszünk felettes hatóságaink felé.

Röviden a következőről van szó:

Jövő évben lesz Erdei Ferenc születésének 70. évfordulója. Én ezzel kapcsolatban azt az elgondolásomat terjesztettem Társaságunk elnöksége elé, hogy jövő évi (1980. évi) vándorgyűlésünket tartsuk Szegeden, állítsuk központjába hazai agrár- és településszociológiai kutatásunk legfőbb problémáit, s a vándorgyűlés első napját szenteljük teljes egészében Erdei emlékének, szociológiai életműve méltánylásának és megvitatásának. Notabene: Erdei halála óta agrár- és településszociológiai munkánk sajnos erősen visszaesett, s nagyonis kiértékelésre szorul az, hogy az ő munkássága milyen útmutatásokat nyújthat mai viszonyok közötti kutatásaink számára.

E vándorgyűlésünknek ezen az első napi Erdei-emlékülésén kerülne elgondolásom szerint első ízben kiosztásra az a Társaságunk által alapítandó Erdei-emlékérem, amelyet azontúl évről-évre egy-két olyan *fiatal*, 35 évnél *nem* idősebb szociológusnak ítelnénk oda, aki erre tehetségével, munkájával és eredményeinek tudományos és társadalmi értékével, hasznosságával méltónak mutatkozott. Ez az Erdei-emlékérem elismerésül és buzdításul szolgálna vele kitüntetett fiatal szociológusaink számára, akik megkapják; pénzjutalom nem járna vele.

Első pillantásra talán furcsán hat, hogy 35 éves felső korhatárt kívánnánk szabni Társaságunk Erdei-emlékérmé elnyerésének. Ámde azért ennek megvan a maga jó oka. Először is az, hogy ha nem így járnánk el, akkor alighanem az történnék, hogy előbb a középső és idősebb szociológusgárdánk számos érdemes, tekintélyes és épp ezért már sokféle más elismerésben részesült tagját – köztük Társaságunk elnökségének több tagját – kellene „végigajándékoznunk” ezzel az emlékéremmel, hogy érzékenységeket ne sértünk, s akkor vajon mikor jutnánk el a fiatalokig, akiknek pályakezdetén a legtöbb buzdítást nyújthatja az effajta szakmai elismerés. Továbbá: Erdei Feri – az egész világ szociológiatörténetében egyedülálló módon –

35 éves korára már egy olyan gazdag, hatalmas és maradandó jelentőségű szociológiai életművet mondhatott magáénak, ami példaképül (bár sok tekintetben alighanem elérhetetlen példaképül) szolgálhat minden fiatal magyar szociológusunk számára: Futóhomok, Parasztok, Magyar falu, Magyar város, Magyar tanyák, A magyar paraszttársadalom – mit folytassam a felsorolást.

Társaságunk Erdei-emlékermének eredeti plakettjét jövő évi vándorgyűlésünkön legméltóbb módon talán Majláth Jolinak adhatnók át, aki Erdei Feri özvegyeként és legközelebbi „munkatársaként” oly nagy odaadással őrzi és gondozza az Erdei-hagyatékot. Somogyi Árpád, aki a MÉM falán elhelyezett Erdei-domborművet is alkotta s Erdei Ferinek legközelebbi baráti körébe tartozott, Jolival ma is szoros barátságban van, úgy sejttem örömmel vállalkoznék a mi Erdei-emlékermünk eredeti plakettjének önkéntes elkészítésére.

Mármost ezt az egész most elébed tárt elgondolást a Magyar Szociológiai Társaság elnöksége megvitatta és egyhangúlag jóváhagyta, azzal bízva meg engem, hogy igyekezzem tájékozódni megvalósításának lehetőségei felől, mielőtt hivatalosan felterjesztenék felettes hatóságainknak jóváhagyás végett.

Ezért fordulok tehát most mindenekelőtt Hozzád tanács- és véleménykéréssel.

Számos olyan kérdés merülhet fel ugyanis előadott elgondolásunkkal kapcsolatban, aminek megítéléséhez hiányoznak információink és aminek megítélésére nem vagyunk hivatottak.

Mindenekelőtt az a kérdés, hogy a Párt és az állami vezetés felső szintjén kialakult-e már valami elgondolás vagy álláspont Erdei hetvenedik születésnapjának megünneplése és ennek esetleges keretei tekintetében, hiszen ehhez nekünk természetesen alkalmazkodnunk kellene.

Mi Erdeiről mint a magyar szociológiai kutatás egyik kiemelkedő mesteréről, hazai szociológiánk legutóbbi korszakának legkimagaslóbb alakjáról kívánnánk megemlékezni. De persze Erdei a szocialista Magyarország miniszterelnökhelyettese, többszörös minisztere, a Népfront főtitkára, a hazai szövetkezeti mozgalom egyik irányítója, agrárgazdasági kutatásunk vezetője, az Akadémia alelnöke meg főtitkára és – hogy mást ne mondjak – nagy magyar író „is” volt. Ilymódon nyilván általános jellegű politikai és kultúrpolitikai megfontolások is mérvadóak emlékének megünneplésében.

Bizonyos értelemben politikai kérdés még az is, hogy helyes és kívánatos-e a Társaságunk által fiatal szociológusaink buzdítására és munkájának értékelésére tervezett Erdei-érem alapítás. (Mi persze azt hisszük, hogy ez – megfelelő ellenőrzéssel – helyes és kívánatos, de megintcsak nem ismerhetjük az összes szempontokat.)

Hadd kérjelek meg, nyújtsál nekünk valami előzetes útmutatást abban, hogy érdemes-e hozzákezdenünk elgondolásunk megvalósításához, időszerűnek véled-e, miben kellene esetleg módosítanunk, stb.

Ha kívánod, természetesen telefonon vagy személyesen is jelentkezem nálad ez ügyben, hiszen nyilván vannak ennél fontosabb leveleznivalóid is. Maradok igaz tisztelettel és régi barátsággal

híved

Szalai Sándor

Visszakérőleg.
 Agitprop. határozat alapján
 kiadta az MTA elnökség
 belső használatra]

December 24. 70 éve született ERDEI FERENC agrárközgazdász, akadémikus, a Nemzeti Parasztpárt egyik megalapítója. (Halála utáni első ke-rek évforduló.)

Makón lévő sírját az MSZMP Központi Bizottsága, a Hazafias Népfront Országos Tanácsa, az MTA és a MÉM képviselői koszorúzzák meg.

Az MTA szervezzen tudományos emlékülést Makón december 15-20 között. A tudományos emléküléssel egyidőben rendezzenek Erdei Ferenc életét, munkásságát bemutató kiállítást. Az évfordulóval kapcsolatos teendők koordinálására – az MTA irányításával – alakuljon Szervező Bizottság. A napilapok és a szakmai sajtó emlékezzenek meg róla. A Magyar Posta emlékbélyeg kiadásával emlékezzék meg róla. A koszorúzás helyéről, időpontjáról előzetesen adjanak hírt a napilapok.

A határozat szerint: „Minden koszorúzásról és a megemlékezésekkel kapcsolatos eseményekről a sajtó, a rádió és a televízió adjon hírt.”

KÁDÁR JÁNOS elvtárs,
az MSZMP KB első titkára
Budapest

Budapest, 1980. október 7.

Kedves Kádár elvtárs!

A Magyar Szociológiai Társaság Erdei Ferenc emlékéremet alapított, amely első ízben idén, Erdei Ferenc születésének 70. évfordulója alkalmából kerül kiosztásra, s amelyet ezentúl évente egy-két fiatal – 35 évnél nem idősebb – magyar társadalomkutató nyerhet majd el buzdításul, aki munkásságával méltónak bizonyul erre.

Erdei Ferencnek az emlékérem céljára szolgáló plakettképmását Társaságunk megbízásából Somogyi Árpád szobrászművész alkotta meg Erdei Ferenc özvegyének útmutatásait és az általa őrzött archívum képanyagát is figyelembe véve, személyes emlékei nyomán.

E levél aláírásának közös elgondolása volt az, hogy annak a jövőben csupán az

első círcsúzt példányát Kádár elvtársnak ajánljuk fel.

Kérjük, fogadja szívesen ezt az emléket.

Erdei Ferencné Majlát Jolán
(a Magyar Szociológiai Társaság
elnöksége nevében)

Szalai Sándor

KÁDÁR JÁNOS elvtárs,
az MSZMP KB első titkára
Budapest

Budapest, 1980. október 7.

Kedves Kádár elvtárs!

A Magyar Szociológiai Társaság Erdei Ferenc emlékéremet alapított, amely első ízben idén, Erdei Ferenc születésének 70. évfordulója alkalmából kerül kiosztásra, s amelyet ezentúl évente egy-két fiatal – 35 évnél nem idősebb – magyar társadalomkutató nyerhet majd el buzdításul, aki munkásságával méltónak bizonyul erre.

Erdei Ferencnek az emlékérem céljára szolgáló plakettképmását Társaságunk megbízásából Somogyi Árpád szobrászművész alkotta meg Erdei Ferenc özvegyének útmutatásait és az általa őrzött archívum képanyagát is figyelembe véve, személyes emlékei nyomán.

E levél aláíróinak közös elgondolása volt az, hogy ennek a jövőben csupán az emlékdíj céljaira szolgáló és egyébként forgalomba nem kerülő művészi plakettnek első elkészült példányát Kádár elvtársnak ajánljuk fel.

Kérjük, fogadja szívesen ezt az emléket.

Erdei Ferencné Majlát Jolán
(a Magyar Szociológiai Társaság
elnöksége nevében)

Szalai Sándor

18. A szociológiai oktatás fejlesztéséről

Az Oktatási Minisztérium előterjesztése a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság részére

a Tudománypolitikai Bizottságnak a szociológiai oktatás
fejlesztésével kapcsolatos 30.003/1978. számú határozata
végrehajtásáról

A Tudománypolitikai Bizottság 1978. február 3-án megtárgyalta a szociológiai kutatás, oktatás helyzetéről és fejlesztésének feladatairól szóló előterjesztést s kötelezte az oktatási, a mezőgazdasági és élelmezésügyi, az egészségügyi, a kulturális és a pénzügyminisztert, hogy a fenti témakörben hozott határozatok végrehajtásának tapasztalatairól, a megtett intézkedésekről – 1979. júniusában – tegyen jelentést a Tudománypolitikai Bizottságnak.

A jelentést a felelősként megjelölt minisztériumok tájékoztatása alapján állítottuk össze.

1. A jelenlegi helyzet

A szociológia oktatásának fejlesztése során – az elmúlt egy, másfél évben – az elvégzett munkát a következőkben foglalhatjuk össze:

Általános szociológiát az 1976/77. tanévben – mint az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottság szociológiai oktatás és kutatás helyzetével kapcsolatos állásfoglalása megállapította – a budapesti, a pécsi és a szegedi tudományegyetemek jogtudományi karain, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem és a Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának egyes szakain, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen és a Pécsi Orvostudományi Egyetemen oktatják.

A megtett intézkedések következtében az 1978/79. tanévben – a fenti intézmények mellett – az általános szociológia oktatását kötelezően választható speciális kollégium keretében a József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi és

Természettudományi Karain, speciális kollégium keretében pedig a budapesti és a debreceni orvostudományi egyetemeken, valamint a Budapesti Műszaki Egyetemen és a Nehézipari Műszaki Egyetemen kezdték meg. Emellett a budapesti és a debreceni tudományegyetemek bölcsészettudományi karának egyes levelező szakain (pl. népművelés, könyvtár, tudományos szocializmus) is bevezetésre került az általános szociológia oktatása.

A fenti intézményekben – az általános szociológia oktatása mellett – szabadon választható speciális kollégium keretében szak- és ágazati szociológia oktatás is folyik.

A korábbi évek gyakorlatának megfelelően – elsősorban a főiskolákon – a különböző szaktanszékek felügyeletével – általános szociológiai alapozás nélkül ma is oktatnak szakszociológiai tárgyakat. Így például szakszociológiai speciális kollégium van a Magyar Iparművészeti Főiskolán, a Színház- és Filmművészeti Főiskolán, a Pécsi Tanárképző Főiskolán, a Gyógyypedagógiai Tanárképző Főiskolán, illetve a Veszprémi Vegyipari Egyetemen.

Az egyetemeken folyó szociológiai oktatás általánossá tétele, valamint a színvonalasabb oktatást elősegítő folyamatos szociológiai kutatás érdekében az egyetemi városokban olyan bázisok kiépítése kezdődött meg, amelyek az elkövetkező években képesek lesznek ellátni az adott város felsőoktatási intézményeiben az általános szociológiai oktatását.

Az 1979/80-as tanévben ilyen centrum (szociológia tanszék) jön létre Pécsen és Szegeden. A szubjektív feltételek megteremtését követően Debrecenben is a fentiekhez hasonló oktatási egység létesül. (Jelenleg a Kossuth Lajos Tudományegyetem Politikai gazdaságtan Tanszéke keretében célszerű létrehozni egy szociológiai csoportot.)

A tervek szerint 1980-ban a Budapesti Műszaki Egyetemen, a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen, a Veszprémi Vegyipari Egyetemen és a Semmelweis Orvostudományi Egyetemen szociológia tanszék, illetve szociológiai csoport kezd meg működését. Ennek azonban az a fő feltétele, hogy megfelelő szakemberek kerüljenek az egyetemekre. A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen a Gazdaságszociológiai Kutatócsoport – a helyzet normalizálásával, tanszékvezető biztosításával párhuzamosan – tanszékké alakul.

A fenti szociológiai bázisok oktatói, kutatói állományának kiépítése, illetve megerősítése érdekében az Oktatási Minisztérium a felügyelete alá tartozó intézmények számára biztosítja az álláshelyeket és a béralapot.

Annak ellenére, hogy az elmúlt időszakban a szociológus szakemberhiány következtében nem szorgalmaztuk az általános szociológia oktatását a főiskolákon, mégis bizonyos előrelépés történt ezen a területen is. Amíg a korábbi években általános szociológia oktatása a főiskolákon csak a Magyar Testnevelési Főiskolán folyt, – amely időközben egyetemi rangú főiskolává vált – addig az 1978/79. tanévben kötelezően választható speciális kollégium formájában általános szociológiát oktatnak a szegedi és a szombathelyi tanárképző főiskolán, illetve a nyíregyházi tanárképző főiskola népművelés szakán. A fentiek mellett általános szociológiai alapokra építve politikai szociológiát oktatnak az Államigazgatási Főiskolán.

A műszaki főiskolákon – a szubjektív és az objektív feltételek hiánya miatt – az általános szociológia oktatását csak az 1982/83. tanévtől célszerű bevezetni. Szük-

séges felhívni a figyelmet arra, hogy ezekben az intézményekben a szociológia oktatásának megszervezését – ha nem lehet elhagyni más diszciplínák oktatását – a hallgatók heti 33-38 órás kötelező elfoglaltsága jelentősen megnehezíti.

A Tudománypolitikai Bizottság határozatát követően a szociológia oktatás fejlesztése érdekében az Oktatási Minisztérium a következő jegyzetek, szöveggyűjtemények megjelenését engedélyezte:

- A politikai szociológia alapjai
(az Államigazgatási Főiskola hallgatói számára készült jegyzet)
- Bevezetés az orvosi szociológiába (jegyzet)
- Orvosszociológiai Szöveggyűjtemény
- Szöveggyűjtemény az általános szociológia köréből (a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem hallgatóinak)

Az Oktatási Minisztérium kezdeményezte az egységes általános szociológia tananyag elkészítését. Az Oktatási Minisztérium felkérésére a szakemberek elkészítették a tervezett tananyag szinopszist. A tervet a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Bizottsága, az Oktatási Minisztérium Szociológiai Szakbizottsága megvitatta. Az Oktatási Minisztérium az egységes tananyag mellett a szakszociológiák tanulmányozásához bevezető füzetek kiadását is kezdeményezte. A tananyagok elkészítésére a szerzők megbízást kapnak és azok 198U őszére elkészülnek.

2. A szociológus szakképzés

A Tudománypolitikai Bizottság határozata szerint a szociológus szakképzést az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem együttműködésében kell megoldani. Ennek részleteit az érintett szaktanszékek vezetői megbeszélték. A gyakorlatban azonban ez – a Közgazdaságtudományi Egyetemen kialakult helyzet következtében – nem jelent mást, mint egy-két szakfoglalkozás kölcsönös megtartását.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán a szociológus szakképzés (nappali tagozaton B szakon) az 1979/80-as tanévben megindult. A szak tantervét korszerűsítették, a Magyar Tudományos Akadémia és az Oktatási Minisztérium szakbizottságainak javaslata alapján jóváhagyták s az új tanterv alapján tanítanak.

A tanszék 1978 tavaszán javaslatot készített az esti kiegészítő szociológia szak tartalmi korszerűsítésére is. Ennek megfelelően – 1978 szeptemberétől – a képzés az esti kiegészítő szakon már a módosított program alapján folyt. Jelenleg még megoldatlan az, hogy az egyetem Természettudományi Karán az általános szociológia oktatása mikor kezdődik meg illetve, hogy ezeket a feladatokat hogyan oldják meg.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen folyó szociológus szakképzés fel tételeinek javítása érdekében az Oktatási Minisztérium a Szociológia Tanszék oktatói és kutatói, segédszemélyzeti állományát megerősítette.

A szubjektív feltételek javításával párhuzamosan az objektív feltételek is javultak, de lényeges változás nem következett be és jelenleg is megoldatlan helyiség-gondok, valamint felszerelési hiányok korlátozzák a munkát.

A fentiek mellett egyben azt is meg kell állapítani, hogy a tanszék kutatómunkája fontos szerepet tölt be a hazai szociológiai kutatásokban, s ez alapvető feltétele a hatékony szakképzésnek. A tanszék sokirányú kutatómunkájából külön is ki kell emelni a jogászvizsgálatot; az orvosvizsgálatot; a felszabadulást követő évek új értelmiségi szervezeteivel, a nemzeti tudat és értékirányultsággal, a kisvárosi értelmiség társas kapcsolataival, a felsőoktatás rendszerével, stb. kapcsolatos vizsgálatokat.

Az elmúlt másfél, két évben jelentősen bővült a tanszék könyv- és folyóiratállománya. A magyar szociológia hagyományainak feldolgozása érdekében egyrészt megkezdték a hazai szociológiatörténet személyiségei dokumentumainak összegyűjtését és – a Kossuth Könyvkiadóval közösen – egy tanulmánykötetet jelentetnek meg az 1945 előtt tevékenykedő magyar szociológusokról.

A szociológia oktatásának, a szociológus szakképzésnek a másik fontos bázisa a *Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem*. Az egyetemen folyó szociológiai oktatást, valamint a Gazdaságszociológiai Kutatócsoport helyzetét és oktatómunkáját az Oktatási Minisztérium Szociológiai Szakbizottsága, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem egyetemi és kari tanácsai megtárgyalták. A fenti tanácskozások eredményeképpen az oktatás struktúrájában az 1977/78. tanévtől jelentős változás történt. Kötelező jelleggel közel 300-500 fő részére a III. évfolyam 2. félévében általános szociológiát, a IV. évfolyam 1. félévében pedig a gazdasági szociológia egyes kérdéseit oktatják.

Az egyetemi képzés általános struktúrájához igazodva úgynevezett alternatív blokk keretében a szociológia iránt érdeklődő hallgatók számára speciális képzést biztosítanak. (A szociológiai alternációs blokkot az 1977/78. ill. az 1978/79. tanévben is 20-20 hallgató választotta.) Az egyetem képzési rendjének megfelelően azon hallgatók számára, akik szakdolgozatukat szociológiából kívánják elkészíteni (jelenleg 15 fő) a kutatócsoport szakszemináriumot tart. Mindezek mellett – az 1979/80. tanévtől – az esti, a levelező és a kiegészítő szakosok (kb. 500 fő) részére is megkezdik az általános szociológia oktatását.

Az oktatási feladatok ellátása érdekében 1978-ban 4,5 oktatói, kutatói és 3 tudományos szervezői, technikai segéderői álláshelyet biztosított az Oktatási Minisztérium az egyetemnek.

Az 1977/78. tanévben megkezdett munka azonban az 1978/79. tanévben megakadt s a kutatócsoport irányításának megoldatlansága következtében a kibontakozás és a továbblépés késik. Az oktatási problémákat magában foglaló helyzet - dezorientáltságot okozva – lassan ideológiai-politikai feszültségeket is kitermel. Éppen ezért a legfontosabb feladat a kutatócsoport irányításának a megoldása.

3. A kétéves szociológiai tanfolyam

A Tudománypolitikai Bizottság határozata alapján az 1978/79. tanévben az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szociológiai Tanszékének irányításával megindult azon szociológus oktatók és kutatók kétéves függetlenített tanfolyama, akiknek nem volt szociológus szakképzettségük. A tanfolyam hallgatóinak kiválasztása (26 fő) – annak ellenére, hogy időközben 2 fő eltanácsolása szükségessé vált – körütekintően történt. A tanfolyam programja magasszínvonalú s a hallgatók aktív részvételére épít. Külön is ki kell emelni, hogy a módszertani oktatás nem előadások formájában történik, hanem a hallgatók az oktatók irányításával konkrét szociológiai kutatómunkát (óvodavizsgálat) végeznek.

A tanfolyam megnyitásakor s jelenleg is problémát okoz, hogy az Eötvös Loránd Tudományegyetem a szükséges helyiségeket nem tudja biztosítani. A Kulturális Minisztérium – átmeneti megoldásként – vezetőképző intézetének helyiségeit az Eötvös Loránd Tudományegyetem rendelkezésére bocsájtotta. A vezetőképzés megindulásakor azonban ez a lehetőség megszűnik s a tanfolyam hallgatóinak elhelyezéséről gondoskodni kell. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem a megfelelő objektumokat kijelölte, azonban azok felújításának elhúzódása 1979 őszi problémákat okoz s mivel 1980-ra sem ígérték a helyiségek átadását, így ez a továbbiakban is problémát okoz.

Az eddigi tapasztalatok alapján megállapítható, hogy a tanfolyam fontos szerepet játszik a szociológus szakemberhiány átmeneti enyhítésében, hogy az itt végzett hallgatók szakképzett szociológusként fognak bekapcsolódni az oktató és kutató munkába.

A felsőoktatás területén továbbra is meglévő szociológus szakemberhiány miatt szükséges, hogy e tanfolyam befejezése után – amennyiben az objektív feltételek biztosítottak – 1980 szeptemberében, a felsőoktatás (elsősorban az agrár és a tanárképzés területén), a kutatás, valamint az egyes szaktárcák gyakorlati igényeinek figyelembevételével újabb kétéves függetlenített tanfolyam induljon.

4. A szociológusok továbbképzése

A szakképzett szociológusok továbbképzését is – az állásfoglalás ill. a TPB határozata alapján – az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szociológia Tanszékének kell megszervezni. Mivel azonban a szociológus oktatók képzése és továbbképzése, valamint a felsőoktatási intézményekben bevezetésre kerülő szociológia oktatás tartalmi és módszertani megalapozása és továbbfejlesztése túlmutatnak a bölcsészkar általános és szociológiai szakképzéshez kötődő feladatokon, ezért szükségessé vált, hogy a tanszék a jövőben feladatait ne a Marxizmus-leninizmus Tanszékcsoport keretében végezze, hanem önálló egységként – funkcióival összhangban – Szociológia Tanszék, Laboratórium és Továbbképző Központ néven, s

ennek megfelelő belső struktúrával működjön. Az Oktatási Minisztérium törekvéseivel és az Egyetem tervével a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, valamint a Pénzügyminisztérium egyetértett, ennek megfelelően a Szociológia Tanszék, Laboratórium és Továbbképző Központ szervezeti és működési szabályzatát az egyetem az Oktatási Minisztérium Marxizmus-leninizmus Oktatási Főosztályával közösen még ebben az évben elkészíti.

Az elmúlt másfél év tapasztalatai alapján megállapítható, hogy az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottságának állásfoglalása, valamint a Tudománypolitikai Bizottság határozata a szociológia oktatás helyzetéről, fejlesztésének feladatairól fontos szerepet játszott és játszik a szociológia oktatásának kiépítésében, a szociológus szakképzés továbbfejlesztésében.

A fenti dokumentumok alapján kifejtett tevékenység lehetővé tette, illetve teszi, hogy

1. az általános szociológia oktatása az 1979/80. tanévben a József Attila Tudományegyetemen, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen és a Kossuth Lajos Tudományegyetem bölcsészettudományi karain, a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán beindult, az 1980/81. tanévben pedig az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Kossuth Lajos Tudományegyetem természettudományi karain, a debreceni, a pécsi, a szegedi orvostudományi egyetemeken és a műszaki egyetemeken megkezdődjön;

2. a Szociológia című egyetemi jegyzet 1980-ban megjelenjen. (A szakszociológia füzetek megjelentetését is 1980-ban meg lehet kezdeni.)

3. az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán a szociológus szakképzés (nappali tagozat, B szak) az 1979/80-as tanévben ismét megkezdődött.

Az elfogadott határozatok és az elért eredmények alapján a következő feladatok várnak megoldásra:

- a kétéves intenzív szociológiai tanfolyamok zavartalan működésének biztosítása;
- a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen a Gazdaságszociológiai Kutatócsoport vezetésének megoldása és a csoport tanszékké szervezése;
- a szociológiai tanszékek létrehozása Szegeden, Pécsen, a Budapesti Műszaki Egyetemen és csoport Debrecenben, a Semmelweis Orvostudományi Egyetemen, a Veszprémi Vegyipari Egyetemen és a Nehézipari Műszaki Egyetemen, a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen és a Kertészeti Egyetemen;
- a Szociológiai Tanszék, Laboratórium és Továbbképző Központ szervezeti és működési szabályzatának elkészítése az Eötvös Loránd Tudományegyetemen;
- a kétéves intenzív szociológia tanfolyam az 1980/81-es tanévben.

Budapest, 1979. október 1.

**19. A Nemzetközi Szociológiai Társaság
budapesti ülése**

Korcsog András elvtárs,
az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és
kulturális Osztálya h. vezetője,
Budapest

Budapest, 1980. április 6.

*Feljegyzés
a Nemzetközi Szociológiai Társaság (ISA) ügyeiről*

- (1) Az ISA Végrehajtóbizottsága az MTA és a Magyar Szociológiai Társaság meghívására 1980. szeptember 1-5-én Budapesten tartja rendes évi VB-ülését. Ezen az ülésen, amely zárt jellegű, úgyhogy csak a VB tagjai vesznek részt rajta, előreláthatólag három olyan napirendi pont kerül megtárgyalásra, amely a Pártközpont illetékes osztályát (vagy osztályait) közelebből érdekelheti:
  - (a) az 1982 augusztusában Mexikóvárosban összeülő X. Szociológiai Világkongresszus irányelveinek és programjának megvitatása;
  - (b) a Kínai Népköztársaság Társadalomtudományi Akadémiája keretében működő Kínai Szociológiai Társaság tagfelvételi kérelme ügyében hozandó döntés;
  - (c) az ISA alapszabályai revíziójának kérdése.

Ezen kívül itt kezdődik meg *informálisan* a „Beszélgetés” az ISA tisztikarának újjaválasztásáról, annak jelöléseiről, bár maga a választás csak 1982-ben, a Világkongresszuson történik, amelyben minden tagország ún. Tanács-delegátusának *egy* szavazata van. Persze egyáltalán nem bizonyos, hogy az 1982-ben megválasztásra kerülő vezetőség (1 elnök, 3 alelnök, 13 választott egyéb VB-tag) pontosan olyan összetételű lesz, mint ahogy azt a mostani, azaz majd 1982-ben lemondó vezetőség a maga belső „beszélgetésem” kimunkálja – sok meglepetés történhetik, s történt is a múltban -, azért ezek az előzetes „beszélgetések” mégis fontosak, mert hiszen a mindenkor VB-tagok általában országuk szociológiai tagszervezetének kiemelkedő és befolyásos képviselői, sőt gyakran maguk is országuk delegátusai az ISA Tanácsában, ahol a választás történik.

- (2) Az ISA VB-jének budapesti ülése – az ülések zárt jellege ellenére – módot nyújthat arra, hogy a Párt, ill. a kormányzat illetékes személyiségei, amennyi-

ben ezt óhajtják, megismerkedjenek, ill. beszélgetést is folytassanak a nemzetközi szociológiai élet ez alkalomból Budapesten tartózkodó vezetőivel. Erre többféle mód is van:

- (a) A program szerint az MTA elnöke 1980. szeptember 3-án délután $\frac{1}{2}$ 6 órakor zártkörű fogadást ad a Tudós-klubban az ISA VB tiszteletére.
- (b) Ugyanezen a napon este – a fogadás után – a Magyar Szociológiai Társaság elnökségi tagjai s más hazai szociológiai kutatóintézeti vezetők előre megtervezett egyéni és kiscsoportos meghívások alapján vacsorára látják vendégül a VB tagjait. (Adott esetben 1980. szeptember 1. és 4. között máskor is rendezhető ilyen „külön-vacsora” meghívás, amely módot nyújt fesztelen találkozásra, beszélgetésre.)
- (c) Megfelelne a szokásoknak az is, ha valamely magasabb rangú Párt vagy állami vezető előre megjelölt időben fogadná az ISA elnökét, Ulf Himmelstrand svéd professzort, aki egyébként a marxizmus elméletével sokat foglalkozó, igen jeles haladó polgári szociológus – Olof Palmehez, a svéd szociáldemokrácia vezetőjéhez áll közel. A VB tagjaként Budapesten lesz K. Momdzsjan professzor is, az SZKP Társadalomtudományi Intézete marxista-leninista filozófiai tanszékének vezetője, a Szovjet Szociológiai Társaság elnöke, akivel esetleg a Párt részéről kapcsolatba kívánhatnak lépni.

Kérem, hogy Korcsog elvtárs lehetőleg *legkésőbb augusztus 20-a táján* értesítsen, hogy ha a Párt vagy az állami vezetés részéről valamiféle találkozást óhajtának Himmelstrand elnökkel, Momdzsjan professzor elvtárral vagy bármely más külföldi vendégünkkel, hogy ezt – az illetők budapesti hivatalos elfoglaltságával egyeztetve – megfelelően beállíthassam programjukba. Kérem azt is megjelölni, hogy kívánatos-e, ha a Magyar Szociológiai Társaság elnökeként én is jelen vagyok a találkozónál, megbeszélésnél, slb., mert érthető módon a szóbanforgó napokban magam is erősen le vagyok kötve.

Ami a VB-ülés napirendjén szereplő, már korábban is érintett kérdéseket illeti, ezekhez megjegyzéseim a következők:

- (a) Ami a *Világkongresszus irányelveit és programját* illeti, ekörül heves vita várható, mert Momdzsjan elvtárs és több más szocialista VB-tag (köztük jómagam) álláspontja szerint a jelenleg kidolgozón előzetes tervezet túl kevés olyan témát vet fel, amely a szocialista országok szociológiai kutatása érdeklődésének előterében áll, megfelelő alkalmat nyújt eredményeink bemutatására, stb. Sok a perifér, valamint az ún. „újbaloldali” (s kevésbé kívánatos megnyilvánulásokra alkalmat adó) téma, stb. A plenáris ülések előadói helyeiért is harcolni kell; a fejlődő országok képviselői nem kevés esetben túlzott igényekkel lépnek fel. (Egyébként Kulcsár Kálmán elvtárs, aki ugyan nem VB-tag, de a VB Budapesten is ülést tartó program-albizottságának tagja, fontos szerephez jut ezekben a csatározásokban, míg magam a VB-ben képviselem majd szempontjainkat.)
- (b) A *Kínai Szociológiai Társaság tagsági kérelme* ügyében, amennyire látom, a VB többsége – bennünket, a szocialista országok képviselőit is beleértve – azon az állásponton van jelenleg, hogy a Kínai Szociológiai Társaság tag-

ságának nincs akadály, *de* a VB ennek kedvéért *nem* lesz hajlandó régi (alapítása óta) tagját, a Taiwani Szociológiai Társaságot egyidejűleg a tagok közül kizárni, amire egyébként az eddigi előkészítő tárgyalások során se tőkés, se szocialista részről nem történt javaslat. (Röviden: jelenleg a Nemzetközi Olimpiai Bizottság két év előtti „mintájának” követése áll előtérben: ott a Kínai Népköztársaságot felvették a tagok közé, de Taiwan nem zárták ki, s az adott viszonyok közt sem a Szovjetunió, sem más szocialista ország nem tett javaslatot Taiwan kizárására, egyébként le is szavazták volna, ha tesz ilyet.)

(c) Az ISA alapszabály-módosító bizottsága, amelynek munkálataiban részt vettem, kisebb jelentőségű, többnyire célszerűnek mondható módosító javaslatokat terjeszt az ISA VB elé. E javaslatok – mind magúm, mind Kulcsár Kálmán elvtárs megítélése szerint – nem érintik a szocialista országok érdekeit.

(4) Az ISA-nak az 1982. évi tisztújítása, (az elnök, a három alelnök és a 13 többi VB-tag megválasztása) előkészítése ügyében a következő jelentenivalóim vannak:

(a) Az ISA-nak a szocialista országokból 4 VB-tagja van:

Ezek közül kelten – Nowak és Sokolowska – *nem* választhatók meg újra, mert 2 perióduson, azaz nyolc éven át, már VB-tiszteket töltöttek meg, s többet az alapszabály nem engedélyez.

Természetesen a tőkés és fejlődő országok oldalán is vannak újra nem választható VB-tagok, így többek között maga Himmelstrand (a jelenlegi elnök) és még három más.

Így tehát a VB nem kevesebb mint $\frac{1}{3}$ része, azaz hat tagja nem választható újjá. De a többi tagok közül sem mindet fogják újra megválasztani, mert némelyik nyilvánvalóan nem vált be, népszerűtlenné vált, vagy egyszerűen nem fog ehhez a választáson kellő szavazatot kapni.

(b) Momdzsjan elvtárs, a Szovjet Szociológiai Társaság elnöke, aki most is VB-tag és újjá is választható, mintegy hat hét előtt, amikor az NDK Szociológiai Kongresszusán találkoztunk, baráti beszélgetés keretében a következőket közölte velem:

Sokolowska kiesésével megürül az ISA egyik alelnöki tisztje, vagyis a 4 elnökségi tiszt (1 elnök, 3 alelnök) közül egy, amely hagyományosan a szocialista országok valamely képviselőjének jár. Ő erre a tisztre nem kíván pályázni, részben kora és elfoglaltsága miatt, részben pedig azért, mert angol nyelvtudás hiányában nem is tudná megfelelően ellátni. Felfogása szerint erre az alelnöki tisztre én volnék legalkalmasabb, s úgy látja, hogy ehhez meg is van a másfél évtizedes ISA-delegátusi, ill. most már ISA VB-beli szereplésem által szerzett tapasztalatom, tekintélyem, ISA-beli népszerűségem. A maga részéről „hazafelé” ilyen javaslatot is tenne. Különbösen is, az ISA-nak már volt szovjet alelnöke, lengyel elnöke és alelnöke (többször is), sőt bolgár alelnöke is volt egy ízben – most Magyarország volna soron.

Persze – mint kifejtette – az én alelnökké választásom előmozdításához szükség volna mindenekelőtt arra, hogy (a szocialista ISA-delegátusok

egységes támogatásának biztosítása végett) az MSZMP a megfelelő pártvonalon tudassa támogató szándékát és óhaját az SZKP KB megfelelő osztálya felé. Itt különösen felhívta a figyelmet Kvaszov elvtársra, aki az SZKP KB apparátusában speciálisan a nemzetközi szociológiai ügyekkel foglalkozik, s aki egyébként neki (Momdzsjan elvtársnak) aspiránsa jelenleg az SZKP KB Társadalomtudományi Intézetében. Szovjet akadémiai vonalon a mi Akadémiánk részéről talán legcélszerűbb volna Fedoszejev elvtárral, a SZUTA elnökével beszélni, ő (Momdzsjan elvtárs) mindketőnek ajánlana engem. Sőt, Momdzsjan elvtárs még azt is kifejtette, hogy tulajdonképpen – ha ez lehetségesnek mutatkozik – nem is az egyik alelnöki, hanem az ISA-elnöki posztot kellene számomra megfelelő, előkészítéssel megszerezni. A helyzet ugyanis az, hogy a nyugatiakkal kialakított eredeti *gentleman's agreement* („úriemberi megállapodás”) szerint minden harmadik négy-éves periódusban a *szocialista* országok valamely képviselőjének járna ki az ISA elnöki tisztje, amelyet utóljára Szcsepanski (lengyel) töltött be, s azóta immár háromszor, nevezetesen 1970-ben, 1974-ben és 1978-ban nyugati tőkés országok adták az elnököt, rendre Hill (amerikai), Bottomore (brit) és Himmelstrand (svéd) személyében. Egyébként a most várható alapszabály-módosítás értelmében az, aki nem kapott kellő számú szavazatot elnökjelöltként, jelölt maradhat az alelnöki tisztek egyikeire is, vagy rendes VB-tagga is megválasztható. Ilyen értelemben vett „rizikó”-ja az elnökségi posztra való jelöltetésnek tehát nincs.

(c) A magam részéről – persze mint „érdékelt fél” – Momdzsjan elvtárs elgondolásaihoz a következőket fűzhetem hozzá:

- Úgy ítélem meg a helyzetet, hogy az ISA VB-tagjaként való újjáválasztásomat minden további nélkül *meglehetősen biztosra* lehet venni. ISA VB-beli munkámat az eddigiekben, úgy látom, minden oldalon eléggé megbecsülik, s valaminek váratlanul közbe kellene jönnie ahhoz, hogy 1982-ben ne válasszanak meg újra a VB-be.
- Ami az ISA VB-n belül az egyik *alelnöki* tisztre való megválasztásomat illeti, erre *komoly esélyem* lehet, *ha* Momdzsjan elvtárs tanácsa értelmében a Párt e posztra javasol az illetékes szovjet elvtársaknál, s azok megadják ehhez támogatásukat a többi szocialista országokkal való egyeztetési folyamatban.
- Ami az ISA *elnöki* tisztjének elnyerését illeti, ehhez is persze előfeltétel a szovjet és a többi szocialista ország ISA-képviselői által való támogatás, de ebben a vonatkozásban persze még külön „harca” is van szükség a szocialista országok képviselői részéről ahhoz, hogy végre helyreálljon az egykori *gentleman's agreement* szerinti rend, azaz nyugati részről elismerjék, hogy három nyugati tőkés országból származó elnök után most már valóban a szocialista országokon a sor, hogy elnököt adjanak az ISA-nak. E „harc” kimenetelét jelenleg nemigen lehet előre látni. Annyit azonban talán önmagam túlbecsülése nélkül is mondhatók, hogy jelenleg a szocialista országoknak az ISA-ban ismert és kapcsolatokkal rendelkező képviselői között viszonylag még nekem volna alighanem a legtöbb esélyem arra, hogy hajlandók legyenek elnöki tisztre megválasz-

tani. Viszont nagyonis lehetséges, hogy semmiféle szocialista elnökjelölt nem nyeri el a többséget, s például nyugati részről ehelyett valami a nyugati tőkés országok érdekeinek képviselője szempontjából „megbízható” fejlődő országbeli elnökjelöltet lanszíroznak és választanak meg.

Mindenképpen szükségesnek látszik azonban, hogy magyar részről a mérvadó szovjet elvtársakkal még az ISA VB budapesti ülése, azaz 1980. szeptember *előtt* legalább az alapkérdések *előzetes jelleggel* tisztázhassanak, hiszen a budapesti találkozón előreláthatólag meg fognak indulni az 1982. évi ISA vezetőség-választásra vonatkozó tájékoztató megbeszélések, s ezekben megfelelően kell állást foglalnunk.

Befejezésül szeretném még megjegyezni, kedves Korcsog elvtárs, hogy elég funkcióm és feladatomból van is, a nemzetközi tudományos életben, semhogy személyes érdekből túlságosan törném magamat egy elnökségi poszt betöltéséért az ISA-ban hatvanhét éves koromban. Ami megmarad belőlem, *ha* megmarad, az úgysem valami címem vagy rangom lesz, hanem tudományos munkásságom, életművem, amit még gyarapítani szeretnék, ha lehet. Ha úgy találjátok – vagy szovjet és más külföldi elvtársaink úgy találják –, hogy van más jobb, alkalmasabb vagy könnyebben elfogadtatható jelölt akár hazánkból, akár más szocialista országokból, az ISA fentebb tárgyalt vezető posztjaira, én ezt nemcsak bántódás nélkül tudomásul fogom venni, hanem minden Összeköttetésemmel és kapcsolatommal támogatni fogom megválasztását.

Eltvársi üdvözlettel
és régi barátsággal:

Szalai Sándor s.k.
a Magyar Szociológiai Társaság
elnöke

20. A Magyar Szociológiai Társaság tevékenysége

Knopp András elvtárs,
az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási
és Kulturális Osztálya helyettes vezetője
Budapest, V.,
Széchenyi rkp. 19.
1054

1980. november 25.

Kedves Knopp elvtárs!

A Magyar Szociológiai Társaság szűkkörű elnökségi főbizottsága (tagjai: az MSZT elnöke és két alelnöke, az MTA IX. Osztályának elnöke és az, MTA Szociológiai Bizottságának elnöke) 1980. november 17-i zárt ülésén részletesen megvitatta az általad legutóbbi személyes megbeszélésünkön felvetett kérdéseket.

E levélben mellékelten megküldöm egy eredeti és egy másodpéldányban azt a *Javaslat*-ot és *Feljegyzés*-t, amelyet az általad felvetett kérdések nyomán kidolgoztunk. A *Javaslat* a hátrányos helyzetűekkel foglalkozó tudományos konferencia megrendezésének kérdésével, a *Feljegyzés* az állástalan fiatal szociológusok és egyéb értelmiségiek számára való munkaközvetítés kérdésével foglalkozik.

Minden esetre kérjük, vedd figyelembe, hogy mind a *Javaslat*-ban, mind a *Feljegyzés*-ben foglalt tervek és elgondolások megvalósítására a Magyar Szociológiai Társaság csak úgy tud vállalkozni, ha ehhez a Párt közelebbi útmutatást és támogatást nyújt, s ezzel lehetővé válik, hogy az illetékes szervektől a feladatok teljesítéséhez szükséges szervezeti és anyagi támogatási megkapjuk.

Amennyiben idejében közölhetnéd velünk a Párt megfelelő állásfoglalását a javasolt tudományos konferencia ügyében, úgy a Magyar Szociológiai Társaság 1980. dec. 12-én tartandó zárt közgyűlésének elnöki referátumában bejelenthetném tagságunknak a javasolt tudományos konferencia megrendezését.

Elvtársi üdvözlettel

Szalai Sándor
a Magyar Szociológiai Társaság elnöke

Mellékelve: I. *Javaslat*
II. *Feljegyzés*

Javaslat
TÖBBOLDALÚAN HÁTRÁNYOS HELYZET
témakörben megrendezendő tudományos
konferenciáról

1. Az elmúlt másfél-két évtizedben a magyar társadalomtudományi kutatás intézményei és az államigazgatás egyes intézményei vizsgálták és elemezték a hátrányos helyzet és a „szegénység” egyes összefüggéseit. Ezeknek a kutatásoknak eredményei azonban szigorúan bizalmas minősítésűek maradtak, ezért eredményeik nem kerültek tanulmányok, kiadványok stb. formájában a nyilvánosság elé, nem alakult ki róluk széleskörű vita sem tudományos körökben, sem ennél s/élesebb körben. E témakör kutatása nem tartozott a társadalomtudományi vizsgálatok kiemelt feladatai közé, ugyanakkor a feltárt eredmények nem közvetítődtek kellőképpen a politikai döntési hozók számára. A megismert vizsgálatok eredményei viszont azt bizonyították, hogy az erőteljes gazdasági fejlődés és életszínvonal emelkedés ellenére a mai napig maradtak szegények, alacsony jövedelmű és más okok miatt hátrányos helyzetű csoportok. Egyes csoportoknál a hátrányos helyzet több tényezője halmozódott. Az utóbbiakat nevezzük többszörösen hátrányos helyzetűeknek.

2. Miközben a magyar társadalomtudományi intézmények és munkatársaik nem léptek a nyilvánosság elé vizsgálataik eredményeivel, mozgalmoszerű érdeklődés alakult ki a téma iránt főleg a fiatalabb kutatók, írók, publicisták körében, akik vizsgálódásaikat sokszor politikai jellegű kritikával párosították. A kialakult helyzetben az a látszat támadt, mintha e fontos kérdéssel csak a nem hivatalos kutatók foglalkoznának, foglalkozhatnának. Ezt a nézetet kívánlak erősíteni a Szabad Európának e kérdésével foglalkozó adásai is. Ugyanakkor valójában 1979-ben igen alapos elemzés és program született a többszörösen hátrányos helyzetűekről a hazai tudomány képviselőinek összefogása eredményeként és ez az anyag a PB elé került, pozitívan értékelte és határozatot hozott.

3. Ezért indokoltnak látszik, hogy megváltozzék a tudománypolitikai gyakorlat a hátrányos helyzet témakörben. Azon nem elsődleges hasznon kívül, hogy a fent említett politikailag negatív hatású látszat megszűnne, a hátrányos helyzet elterjedtségének, okainak és mérsékelése lehetőségeinek tudományos szintű nyilvános megvitatása mind a tudomány, mind a társadalmi cselekvés számára lényeges előnyökkel járna.

4. A tudományos szintű nyilvános megvitatás egyik (de nem kizárólagos) lehetősége egy tudományos ülés szervezése a Szociológiai Társaság keretében „A többoldalúan hátrányos helyzet társadalmi és gazdasági összetevői” címmel. A tudományos ülés résztvevői a Szociológiai Társaság tagjai (kb. 250 személy) és egy előre egyeztetett listán szereplő szakértők (pl. közgazdászok, statisztikusok, etnológusok, valamint az említeti „másképpen gondolkodó” csoportok egyes, a kérdés-körben ismeretekkel rendelkező tagjai) lehetnének. A tudományos ülést úgy kellene megszervezni, hogy arra csak a tagok és a meghívottak léphessenek be.

5. A konferencia programja lehetne:

a) Egy bevezető plenáris ülés, amelyben egyetlen átfogó problémáismertető előadás hangzana el. Esetleg egy-két átfogó korreferátumra kerülhetne sor. Egy korreferátum foglalkozhatna a társadalom kisebb csoportjai (család, szomszédság, stb.) által a hátrányos helyzetűek számára egyénileg és spontán módon nyújtott támogatás ösztönzése és fokozása lehetőségeivel. Vítára itt nem gondolunk.

b) Az ülés ezután szekciókra, még hozzá nagyobb számú és pontosan körülírt témájú szekcióra oszlana fel. A szekció ülések két félnapot vennének igénybe.

A szekciók témáiként szóba jöhetnének a következők:

- nemzetközi összehasonlítás és történeti változások,
- öregek, nyugdíjasok,
- többgyermekes családok, egyedülálló szülők gyermekei,
- a társadalmi beilleszkedési zavarok és a hátrányos helyzet összefüggései,
- veszélyeztetett gyermekek és állami gondozottak,
- a kulturális hátrányos helyzet.

c) A szekció ülések után egy újabb plenáris ülésre kerülne sor, amelyen a szekcióvezetők röviden beszámolnának a szekció munkájáról, majd lehetőleg a legfelsőbb politikai vezetés egy képviselője foglalná össze a legfőbb következtetéseket.

6. Javasoljuk, hogy a megnyitó előadást Huszár István, a KB Társadalomtudományi Intézet igazgatója tartsa, mivel az említett 1979-ben begyűlt anyagot az ő irányítása alatt dolgozták ki az OT-ban és ő terjesztette be a PB elé.

Javasoljuk továbbá, hogy az ülés végén a következtetéseket összefoglaló előadást Aczél György miniszterelnök-helyettes, a PB tagja tartsa.

7. A konferencia eredményes lefolytatásához feltétlenül szükségesnek tartjuk, hogy a résztvevők kezébe írásos anyagokat adjunk. Ez azt jelenti, hogy

— a bevezető plenáris ülésen elhangzó előadáshoz egy részletes háttéranyagot kellene adni, amely számszerűen ismerteti a hátrányos helyzet elterjedtségét, annak összetevőit, lényegében az említett PB előterjesztést követve;

— mindenszekcióban egyetlen főelőadást kellene tartani, ehhez kapcsolódnának korreferátumok; mindezeket írásban szétosztanánk, úgyhogy az előadók és korreferátorok csak röviden ismertetnék mondanivalójukat; ezután kellene helyet adni a részletes vitának.

Az összes írásos anyagokat feltétlenül zsűrizni kell egyrészt a Szociológiai Társaságban, másrészt az MSZMP KB illetékes osztályain.

8. Ehhez hosszabb idő szükséges. Úgy látjuk, hogy a konferencia tervének és az előadók listájának elfogadása után kellene az előadókat felkérni és körülbelül három havi időt kellene nekik az anyagaik elkészítésére adni. Ezt követné a zsűri-

zés, amely néhány hét alatt lefolyhat. Ezután kell sokszorosítani az anyagokat. Mindez azt jelenti, hogy 1981. májusa lehetne reális a konferencia ilyen feltételek melletti eredményes lebonyolítására.

9. A konferencia mellett, részben annak előkészítéseképpen is, kívánatos lenne, hogy a folyóiratok, – elsősorban azok, amelyeknek szerkesztési és nyomdai átfutási ideje rövid – tanulmányokat közöljenek a hátrányos helyzet témakörében. Ezek a tanulmányok – legalább egy részük – jelenjenek meg még a konferencia előtt. Ezért nyilvánvalóan elsősorban már kész anyagokra lehetne gondolni, mint az említett PB elé terjesztett anyag egyes részei, résztanulmányai, valamint az 1980. októberében az OT Távlati Tervezési Főosztálya számára készített prognózis (2000-ig) a hátrányos helyzetűek számának alakulásáról.

10. A fent leírt szempontok szerinti leggondosabb rendezés sem zárja ki egy ilyen konferencia megrendezésével járó kockázatokat. Elsősorban nem szakmai kockázatokra gondolunk, (bár a korlátozott tudományos ismeretek és kutatási eredmények miatt ezt sem lehet teljesen kizárni), mert a hátrányos helyzettel foglalkozó magyar társadalomtudósok kellőképpen felkészültek arra, hogy szakmai vonatkozásban ne maradjanak alul a szakmai vitákban. Nem lehet viszont kizárni azt a politikai kockázatot, hogy a konferencia egyes résztvevői a konferenciát arra használják fel, hogy különböző politikai céloknak megfelelően szólaljanak fel. Ez és az ebből származó következmények nem tartoznak a Szociológiai Társaság kompetenciájába. Kívánatos, hogy a politikai vezetés biztosítsa a konferencia szervezőit és felkért közreműködőit, hogy az esetleges negatív megnyilvánulásokért nem őket teszik felelőssé.

11. A lehetséges kockázatok ellenére úgy gondoljuk, hogy a konferencia lényegesen hozzájárulhat:

- a) a kérdés tudományos megismeréséhez,
- b) új tudományos kutatások ösztönzéséhez,
- c) a társadalmi cselekvés tudományos megalapozásához,
- d) a magyar társadalomban élő szemléletrendszer fejlesztéséhez.

Budapest, 1980. november 25.

Gaszó Ferenc Szalai Sándor
a Magyar Szociológiai Társaság alelnöke a Magyar Szociológiai Társaság elnöke

FELJEGYZÉS

Szükségesnek tűnik, hogy a Magyar Szociológiai Társaság kezdeményező szerepet töltsön be az állással nem rendelkező fiatal szociológusok, illetve a szociológiai kutatásokból élő „szabadon lebegő értelmiségiek” elhelyezkedésének és munkavállalásának szervezett segítségével. E tevékenység elsősorban az, hogy gátat vessünk a politikai ellenzék e területre is kiterjesztett tevékenységének, illetve – ha lehetséges – az említettek ilyen irányú működését is a Társaság ellenőrzése alá vonjuk. Másfelől önmagában is jelentős politikai feladat, hogy szervezett gondoskodás történjék a fiatal szociológusok (és egyéb diplomások) munkához juttatásának és elhelyezésének segítéséről, hiszen – a tapasztalatok szerint – az ellenzéki szervezkedés körökben számíthat elsősorban sikerre.

A Társaság elhelyező tevékenysége nyilvánvalóan nem foghatja át az állástalan fiatal diplomások teljes körét. E feladat meghaladná lehetőségeinket. Ugyanakkor mégis gondoskodni kellene egyfelől arról, hogy világos képünk legyen az állásnélküliek helyzetéről, az elhelyezkedést gátló körülményekről, stb., s a tények ismeretében átfogó elképzelés szülessen a velük való törődés módozatairól. E feladattal – mármint a tényfeltáró vizsgálat gyors elvégzésével – a Munkatudományi Intézetet javasoljuk megbízni.

Ami a Társaság jelzett tevékenységét illeti: a Társaság keretei között elhelyező bizottságot kellene működtetni. A bizottság eredményes működésének feltétele, hogy az intézetek és intézmények a szervezet közreműködésével elégítsék ki szociológus-szakember szükségleteinket, pontosabban, hogy a Társaság Titkársága teljesen precíz információkkal rendelkezzen az elhelyezkedési, munkavállalási lehetőségekről. Világos képpel kell rendelkezoznunk továbbá arról is, hogy politikai vagy belbiztonsági okokból kik azok a személyek, akiknek bekapcsolódása a szociológiai kutatásba általában nem kívánatos, illetve akiket csupán meghatározott feladatokkal (pl. kódolás, kódellenőrzés) tanácsos megbízni.

Budapest, 1980. november 25.

Gazsó Ferenc
a Magyar Szociológiai Társaság alelnöke

Szalai Sándor
a Magyar Szociológiai Társaság elnöke

A Magyar Szociológiai Társaság
Elnöksége
t a g j a i n a k

Kedves *Szalai* elvtárs!

1980. decemberében a Társaság két tagja, Csákó Mihály és Sík Endre felkereste Szalai Sándor professzort, a Társaság elnökét, és valamennyi alulírott nevében azt a javaslatot vetette fel, hogy a Magyar Szociológiai Társaság égisze alatt kellene szervezeten elősegíteni az alkalmi szellemi munkák munkaerőellátását és az ilyen munkákat keresők munkához juttatását.

A Társaság decemberi közgyűlésén Szalai professzor az elnöki beszámolóban tájékoztatta a tagságot mind e javaslatról, mind pedig arról, hogy a Társaság maga is foglalkozik ezzel a problémával, és fontosnak tartja a megfelelő formák kidolgozását, már a közeljövőben.

Mivel a probléma hatékonyabb és szélesebbkörű kezelése csak intézményes formában képzelhető el, saját tevékenységünk, tapasztalataink és a Társaság törekvéseinek összekapcsolására konkrét javaslatot tennénk egy ilyen forma létrehozására.

Kérjük az Elnökséget, tegye lehetővé ennek megtárgyalását a megoldás előmozdítására.

Válaszukat várva

tisztelettel

Budapest, 1981. ápr. 20.

Ambrus Péter   Csákó Mihály   Erős Ferenc   Léderer Pál   Sík Endre

Levélcím: Csákó Mihály
Budapest, VII.
Dohány u. 16-18.
1077

JEGYZŐKÖNYV

az alkalmi szellemi munkavállalás megoldásának problémáiról folytatott megbeszélésről 1981. május 7-én.

Jelen voltak: Szalai Sándor, az MSZT elnöke, Andorka Rudolf és Gázsó Ferenc alelnökök, Cseh-Szombathy László elnökségi tag, Böhm« Antal titkár, Ambrus Péter, Csákó Mihály, Erős Ferenc, Léederer Pál, Sík Endre tagok.

Jegyzőkönyvet vezette: Ábrahám Éva

I. Szalai Sándor professzor felkérte Csákó elvtársat és munkatársait, hogy számoljanak be eddigi „munkaközvetítői” tapasztalataikról, ill. tegyenek javaslatot arra, hogyan képzelik el a szellemi munkaközvetítés formáját a Magyar Szociológiai Társaság hatáskörében, hogy a májusi elnökségi ülésre előkészíthessék a kérdés megvitatását. De hangsúlyozta, hogy a Társaság hatásköre korlátozott, így biztosat nem Ígérhet arra vonatkozóan, hogy hamarosan végleges és megnyugtató megoldás születik.

Két fő kérdésre hívta fel a figyelmet:

- Kiknek a körére terjedne ki az alkalmi munkavállalás?
- Milyen jellegű munkákra terjedne ki a munkavállalás?

II. Csákó Mihály elvtárs szolt munkatársai nevében.

1. Elmondotta, hogy nem munkaközvetítő iroda létrehozására gondoltak, csak információk közvetítésére a munkáltatók és a munkavállalók között. Általában szociológiával foglalkozó intézetekre, intézményekre gondoltak, de ez nem határolja be a foglalkoztatandók körét. Lehetnek ezek szociológusok, egyetemisták, kódolók, fél-szellemi foglalkozásúak.
2. Az információközvetítő tevékenység nem korlátozódna kizárólag a szociológia körére, hanem általában idevennék a társadalomtudományokat, fordítói munkákat, stb. Ezt a kört rugalmasan kéne kezelni és az alkalmilag felmerülő egyéb munkákat is bele kéne venni.
3. „Információközvetítő Iroda” néven javasolják létrehozni ezt a csoportot, amelynek feladata lenne:

- a munkalehetőségek összegyűjtése
- a munkavállalók, ill. igénylők nyilvántartása
- az Iroda szabályozná, kinek milyen munkát ad.

A munkalehetőségek összegyűjtésére tájékoztatni kéne a munkáltatókat. Pl. az Akadémián keresztül esetleg közleményben felhívni figyelmüket az Iroda működésére. Így kialakulna a különböző társadalomtudományi intézetekkel a rendszeres kapcsolat, melyekhez csatlakozhatnának alkalmilag perifériális intézmények is.

4. Az intézményesítés módjának kidolgozása kapcsán felmerült, ha az Iroda a Társaság égisze alatt működne, akkor a Titkárság hatásköre alá tartozna (tevékenység meghatározása, beszámoltatás).

- Az információközvetítést társadalmi munkában kéne megoldani, ha az MSZT felügyelete alatt működne, ezt MSZT tagok vállalhatnák, természetesen ők öten is.
- Még helyiségre és a költségek fedezésének módjára (posta, nyilvántartási költségek) nincs javaslatuk.
- Kb. heti három alkalommal meghatározott időben (munkaidő alatt, ill. előtte és utána is) állnának rendelkezésre.

7. A munkalehetőségek és a jelentkezők összepárosítása nem egy az egyhez történne. A munkavállalók kiválasztása a munkáltatók feladata lenne, azok döntenének, hogy a jelentkező, ill. ajánlott munkavállalók közül kit (kiket) választanak.

Az információs iroda szabályzatának részletes kidolgozását csak akkor csinálnák meg, ha döntés születik az Iroda létesítéséről.

8. Az eddigi tapasztalatok alapján elmondható, hogy nagy igény mutatkozik a szellemi, ill. fél-értelmiségi réteg részéről az alkalmi és az állandó jellegű munkákra is. Az Iroda által megvalósulhatna a munkák és a munkaerők racionális szétterítése.

Becslés szerint eddig százas nagyságrendben létesítettek kapcsolatot munkáltatók és munkavállalók között.

III. Az Iroda létesítésével kapcsolatban felmerülő problémák

1. *Szalai Sándor*: Nagyon sok azoknak a száma, akik szívesen vállalnának alkalmi jellegű munkát, ezért szinte megoldhatatlan lenne az Információs Iroda működtetése társadalmi munkában. Így adminisztratív státuszok is kellenének a társadalmi munkások mellett.

Léderer Pál: Rajtuk kívül sokan vállalnák még a társadalmi munkát. Egy ideig biztos irányítható lenne ilyen módon az Iroda, később, ha kinövi önmagát és tevékenysége sikeres, könnyebben lehet majd támogatót vagy pártfogót találni.

Csákó Mihály: Praktikusan megválasztott nyilvántartási rendszerrel kb. 1000-1500 fő nyilvántartását lehet társadalmi munkában vezetni. Ha ezen túlnő a nyilvántartandók száma, vagy új nyilvántartási rendszert kell kidolgozni, vagy új embereket kell bevonni a munkába.

2. *Cseh-Szombathy László*: Kérdése, hogy milyen jellegű munkákat közvetítené az Iroda: kutató, dokumentációs stb.? Hogyan válogatnák hozzá az embereket?

Sík Endre: Az intézmények tájékoztatnák az Irodát a munkalehetőségről és közölnék igényüket a munkavállalókra vonatkozóan. Az Irodánál bárki jelentkezhetne, aki alkalmi munkát szeretne vállalni. Ez a munkavállalók önbejelentése alapján történne: milyen végzettséggel, milyen munkát végezne. Adatfelvételnél az is szempont lenne, hogy végzett-e már ilyen munkát és hol.

3. *Gazsó Ferenc:* Munkalehetőség körülbelül 300 adódna, míg a munkavállalók legalább 30 000-en lennének.

4. *Cseh-Szombaihy László, Andorka Rudolf:* Az Iroda indokolatlan reményeket táplálhat, hiszen csak igen kevés ember számára adhatna valóban munkát.

Sík Endre: Tapasztalataik szerint a munkáltatók részéről van igény alkalmi munkavállalókra. De ha kevés a munkalehetőség, akkor nem is lenne túl nagy feladat az Irodának ellátni ezt a feladatot.

Csákó Mihály: Azért is lenne Információközvetítő Iroda, hogy ne legyenek indokolatlan remények, mert nem munkát, hanem információt ígér.

5. *Szalai Sándor:* Általában az intézmények politikailag megbízható, munkatársakat keresnek, és ezt az Iroda nem tudná garantálni.

6. *Cseh-Szombaihy László:* Két szempontot emelt ki az elnökségi ülés elé terjesztendő javaslat kidolgozására:

- elvi állásfoglalás az Iroda létesítésével kapcsolatban,
- mérlegelni, hogy mit tud vállalni az MSZT.

IV. Szalai Sándor prof. megbízta Böhm Antalt, hogy tartson fenn közvetlen kapcsolatot Csákó Mihállyal.

Gazsó és Böhm elvtársakat felkérte, hogy vele közreműködve dolgozzák ki az elnökségi ülésre a beszámolót e megbeszélés alapján.

Budapest, 1981. május 8.

Szalai Sándor
az MSZT elnöke

Böhm Antal
az MSZT titkára

21. Konferencia
a többoldalúan hátrányos helyzetéről

Aczél György
Miniszterelnök-helyettes elvtárs,
az MSZMP Politikai Bizottságának tagja
Minisztertanács
Budapest

1981. április 27.

Kedves Aczél elvtárs!

Knopp András elvtárs által közvetített kívánságodnak megfelelően az alábbiakban igyekszem gyors összefoglalót és kiértékelést adni a Magyar Szociológiai Társaság április 23-24-én tartott tudományos konferenciájáról, amely a többoldalúan hátrányos helyzetű társadalmi csoportok vizsgálatával foglalkozott. Hangsúlyozom, hogy itt csak *személyes* tapasztalataimat és megítéléseimet tudom közölni, amelyekre mint a konferencia elnöke jutottam. Az MSZT hamarosan összeülő elnökségi ülését követően sokkal átfogóbb, több szempontú, részletesebb beszámolót és elemzést igyekszünk majd néhány héten belül eljuttatni Hozzád és más illetékesekhez.

Itt bizalmas tájékoztatásodra, s minden hivataloskodó megfogalmazást mellőző szókimondással közlöm főbb személyes észrevételeimet.

(1) Érdeklődés a konferencia iránt és részvétel a konferencián

A konferencia iránt igen nagy és igen tágkörű érdeklődés nyilvánult meg. A csütörtök délelőtti megnyitó plenáris ülésen – az un. „protokoll-személyiségeket is beleértve – közel 500 fő jelent meg. Ebből mintegy 320 fő maradt ott a csütörtök délután tartott, de nagyrészt az estébe nyúló vita-szekció üléseken, amelyek közül némelyik öt órányi tanácskozás után is továbbfolytatódott volna, ha a termeket nem kellett volna este 7-kor technikai okokból kiürítenünk.

A vita-szekciókban 9 vitaindító előadás és nem kevesebb, mint 64 felszólalás hangzott el, s közel 20 ajánlás született meg konkrét tennivalókra és kutatható kérdésekre vonatkozó kérdésekben, amelyekben a viták résztvevőinek széles skálán mozgó nézeteltéréseik ellenére is sikerült valami közös nevezőre jutniuk.

Még a péntek délelőtti záró-plénumon is – ahol a szekció-vezetők beszámoló nyomán mind a viták nyitvamaradt kérdései és a vita során elhangzott egyes igen

ellentétes állásfoglalások, mindpedig a konszenzust kifejező ajánlások mérlegelésre és kiértékelésre kerültek – többszáz főnyi résztvevő jelent meg, s ezeknek jó része az utolsó percig, déli 1 óráig kitartott, ami a hazai hétfégi szokások figyelembevételével eléggé meglepő egy tudományos konferencián.

A konferencián csak meghívóval, ill. belépőjeggyel lehetett részt venni. A résztvevők számát 470-ben korlátoztuk a Párt Tudományos Osztályával egyeztetett szempontok szerint. De ahogy a konferenciának előzetesen híre ment, még 200-nál több további meghívóra érkezett be hozzánk igénylés, amit – helyhiány miatt – már nem tudtunk kielégíteni, holott sok esetben az igény teljesen jogosult és indokolt volt.

Az MSZT valamennyi tagja kapott meghívót; a 270 főnyi országos tagságból közel 200 fő részt is vett a konferencián. A konferencia közönségének nagyobbik felét a szociálpolitikai kérdésekben érdekelt társadalomtudományi és egyéb tudománysszakok kutatói, a szociálpolitika elméleti és gyakorlati szakemberei, különböző állami és társadalmi szervek, igazgatási ágak képviselői, írók, publicisták stb. tették ki. A résztvevők összetétele valóban interdiszciplináris és szakmailag sokoldalú volt, ami meg is felelt szándékainknak.

Külön megemlíteném azt, hogy a Párt Tudományos Osztályával való megbeszélés alapján meghívtuk a SZETA ismert első röpcéduláján aláíróként szereplő hat személyt (Havas Gábor, Solt Otília, stb.), valamint még további 6 kijelölt személyt, aki a szociálpolitikai kérdésekkel kapcsolatos ún. ellenzéki megnyilvánulásokban ismertebb szerepet játszik. Ezek közül a legtöbben – a Szetások *mind* – elfogadták a meghívást, a meghívójukhoz mellékelt válaszlevezelő-lapon belépőt kértek – s meg is jelentek a konferencián. Ha jól tudom, csak Konrád Györgytől nem érkezett válasz, de lehet, hogy az utóbbi hetekben nem is tartózkodott Magyarországon és így nem kapta meg meghívónkat.

(2) A konferencia menete és a viták általános jellege

A konferencia teljesen programszerűen (a fénymásolatban mellékelt program szerint), zavartalan rendben folyt le.

A programon szereplő fő- és korreferátumok, vitabevezető, vitavezetői beszámolók, s az ezeket összefoglaló ill. kiértékelő záróplénumi előadások megítélésem szerint magas tudományos színvonalúak voltak. Egészbenvéve szerintem igen jól oldották meg azt a politikai és ideológiai feladatukat is, hogy szélesebbkörű szakmai nyilvánosság elé vigyék megvitatás céljából az utóbbi években a többoldalúan hátrányos helyzetűekre vonatkozólag végzett állami (OT, KSH, stb.) vizsgálódások, valamint kutatóprojektumok számos eddig sajnos hét pecsét alatt őrzött adatát és megállapítását. Azért mondom, hogy sajnálatos volt ezeknek eddig szigorúan bizalmas vagy egyenesen titkos adatokként való kezelése, mert teret adott annak a téves benyomásnak, mintha hivatalos szervek nem fordítanak kellő

figyelmet a többoldalúan hátrányos helyzetű, legszorongatottabb élethelyzetű társadalmi csoportok ügyeire, nem vizsgálnák ezeket kellő mélységig, stb. Ez a múltban az ellenzékiek – többek között éppen a szetások – jócskán kihasználták, amennyiben magukat igyekeztek kijátszani a szegények ügyének képviselőiként.

A referátumok és előadások jól töltötték be feladatukat annyiban, hogy tényleges szociálpolitikai eredményeink és fejlődésünk ismertetése és elemzése mellett kifejtették azt, hogy mennyi tennivalónk és kutathatóvalónk van még ezen a téren. Rámutattak arra is, hogy milyen sok tekintetben szorul javításra, módosításra és kiegészítésre eddigi szociálpolitikai rendszerünk és szervezetünk. Kellő hangsúlyt kapott az is, hogy ha jelenlegi gazdasági helyzetünkben egyelőre csak korlátozott anyagi eszközök állnak rendelkezésre a többoldalúan hátrányos helyzetű társadalmi csoportok nyújtotta támogatás növelésére, korántsem minden az anyagiakon múlik, hanem szociálpolitikai szervezetünk és igazgatásunk hibáinak, hiányosságainak és bürokratikus torzulásainak kiküszöbölésével, s ezenfelül a helyes szociálpolitikai *közszemlélet* megjavításával is sokat tehetünk.

A vita maga nagyon élénk és sokoldalú volt, s egészbenvéve igen pozitívan értékelhető. Zömében igen sok helyesen meglátott *konkrét* kérdésre, tenni- és vizsgálhatóra mutatott rá, habár ezeknek megítélését, súlyozását és főleg megoldásuk módját illetően sokszor erősen eltérőek voltak a vélemények. Persze itt is érvényesült az a szabály, hogy könnyebb rámutatni arra, ami *nem* kívánatos, mint megmondani azt, hogy pontosan mi is volna *kívánatos* és miként volna az reálisan *megvalósítható*.

Mindazonáltal, *a vita nagyon egészséges volt, sok hasznosítható szempontot és felismerést, figyelemreméltó ajánlást produkált*. Nem kevés esetben sikerült az igen eltérő nézeteket valló résztvevők között is a nézetek közeledését, különböző állásfoglalások közeledését elérni.

(3) Az ún. ellenzékiek (szetások, stb.) magatartása

A konferencia vitáinak nyíltsága, sokszempontúsága és szókimondása alighanem sokban hozzájárul ahhoz, hogy az ún. ellenzékiek nem sok vizet zavartak, a SZETA pedig egyenest öngólt rúgott a maga hálójába, pestiesen szólva: „leégett”.

Konkrétan az történt, hogy a társadalmi struktúrának a hátrányok halmozódásában játszott szerepével foglalkozó vita-szekcióban a vitaindító előadások után hamarosan szólásra jelentkezett és szót is kapott Havas Gábor, akit – minden jel szerint – főszónoknak szánt a SZETA erre a konferenciára. Az előadói pulthoz lépve Havas Gábor kivett a zsebéből egy többoldalas, pontokba foglalt és nyilvánvalóan már a délelőtti referátumok meghallgatása *előtt* megfogalmazott „hózzászólást”, s azt pontról-pontra kételyt nem tűrő deklaratív hangon felolvasta, ami már önmagában is rosszul illett a konferencia egész hangvitelébe. Ugyanis már a délelőtti plenáris ülés referensei is érveket és ellenérveket mérlegelő, probléma-fel-

vető, tudományos dialógusba illő hangon adták elő mondanivalóikat, s a vitaindító előadásokban is ehhez a hanghoz szokott hozzá a hallgatóság.

Havas kvázi-proklamációjában egyébként kevés volt az újdonság; felszólalása javarészt a magyar gazdaság- és társadalompolitikának a fordulat évéig visszanyúló és azt elejétől-végig minden vonatkozásban hibásnak nyilvánító éles bírálatát tartalmazta, lényegében azt, amit már sokszor és sokhelyütt megírt és elmondott, majd pedig néhány – részben igen elfogult, de azért bizonyos racionális magvat is tartalmazó és ennyiben mérlegelhető észrevételt is tett jelenlegi szociálpolitikai problémáinkról s a szegények helyzetéről.

Eddig hagyján. De ezután Havas Gábor elkövette azt a valóban politikai éretlenségre valló ostobaságot, hogy fél órás felolvasását befejezve lesietett a pódiumról és néhány hívtől kísérve egyszerűen kivonult a teremből, meg sem várva, hogy mit szólnak hozzá „téziseihez” a soronkövetkező felszólalók. Ez nagy visszatetszést keltett a hallgatóságban, még olyanok között is, akik többé-kevésbé rokonszenveznek a SZETA egyes megnyilatkozásaival. Ez a visszatetszés csak fokozódott, amikor Nyers Rezső, a konferencia egyik korreferense, aki szólásra jelentkezett, a maga közismert nyugodt érvelő modorában, itt-ott humorral is vegyítve mondanivalóját, igen meggyőzően ízekre szedte Havas felolvasását, kimutatta, hogy milyen hamisan használ politikai és tudományos kategóriákat, mennyi tény és adat mond ellent elfogult állításainak; azt sem mulasztotta el, hogy rámutasson Havas hozzászólásának egyes racionális elemeire, de kimutassa, hogy ezeket milyen helyt nem álló összefüggésekben értelmezi. Szóval alaposan helyére rakta Havast. Ezt követően még több felszólalásban, s magában a vitavezető zárószavaiban is megfelelő kritikai utalások történtek a távollétével tüntető Havas „téziseire”.

Utóbb megfigyelhettem, hogy a szünetben és amikor már átment egy másik szekció ülésére hányan mentek oda Havashoz – „elvbarátai” közül is -, hogy kifejezzék megütközésüket magatartása felett. Amikor elnöki záróbeszédemben az egész konferencia kiértékelése során mellesleg – nevet nem említve – szóvá tettem, hogy akadt olyan vita-felszólaló is, aki nagyon is a tudományos konferencia témájának határszélén járó élesen kritikai „deklarációjának felolvasása után meg sem várta, hogy mit felelnek más felszólalók a mondanivalójára és ezáltal önmagát zárta ki a dialógusból, ami minden tudományos vita lényege, Havas Gábor egy fiatal nő (gondolom, felesége) kíséretében megvárt engem a folyosón, s szabadkozott, hogy ő csak cigarettázní ment ki társaival a folyosóra, de onnan a nyitott ajtón át azért mégis hallotta Nyers Rezső válaszát, majd pedig hátul állítólag visszament a terembe és egy időre észrevétlenül le is ült a hátsó sorok egyikében. Hogy miért nem jelentkezett viszontválaszra a vele szemben felhozott érvekre, holott erre a vitavezető – külön szünetet beiktatva újabb jelentkezőkre – minden felszólalónak módot adott, erre Havas csak azt tudta mondani, hogy akkor már átült egy másik terembe.

Néhány ún. ellenzéki más szekciókban tartott különösebb feltűnést nem keltő és némely esetben eléggé tárgyyszerű felszólalást. Harsány derűtséget keltett viszont az az ifjanc, aki röviden csak azt javasolta, hogy a Pataky István-teret kereszteljék át Kemény István-térnek, mire valaki talpraesetten arra figyelmeztette őt, hogy Magyarországon a személyi kultusz megszűnése óta még senki élő személyről

nem neveztek el se utcát, se teret. Ezzel ez a provokációs kísérlet is alapos elinté-
zést nyert, s az ún. ellenzékiek le is szerepeltek.

(4) Néhány tanulság és megfontolás

A konferenciát *egészbenvéve* várakozáson felül, – pontosabban: az én várakozá-
saimon felül – sikerültnek és eredményesnek gondolom, bár lehet, hogy elfogult
vagyok, hiszen az MSZT elnökeként felelősséget vállaltam megrendezéséért. Min-
denesetre nagy kő gördült le szívemről, amikor az értekezlet befejeződött és a
nehéz, buktatókkal teli program lezajlott. Voltak a konferenciának persze hibái és
gyengeségei, de ezekre – éppúgy, mint a tanácskozáson felmerült megfontolásra
méltó szempontokról, ténymegállapításokról, következtetésekről és ajánlásokról
– részletesen csak az MSZT elnökségében történő megvitatásuk után tudok rész-
letebben számot adni.

Arra azonban már itt is szeretnék rámutatni, hogy a szektások és egyéb ellen-
zékiek „leégése” ezen a konferencián *nem* jelenti azt, mintha az általuk felvetett és
elfogult, sokszor kifejezetten politikailag dezorientáló, ill. egész szocialista tár-
sadalmi-gazdasági rendünket támadó szándékkal felvetett szociálpolitikai és szo-
ciális hiányosságok és fogyatékoságok egytől-egyik rosszindulatú „kitalációk” és
ellenséges rágalmak lennének.

Az igazság az, hogy a konferencia összes felszólalásain – nemcsak a vitában
elhangzottakon, hanem a részben igen magas állami és pártfunkciókat betöltő
referátumokon és előadásokon is – vörös fonálként vonul végig az a gondolat, hogy
minden eddigi eredményünk és erőfeszítésünk ellenére szociálpolitikánk igen sok
vonatkozásban *elmaradt* – különösen a többoldalúan hátrányos helyzetű, azaz
legszegényesebb és legszorongatottabb élethelyzetben élő csoportok támogatása
és megsegítése tekintetében – *általános* társadalmi-gazdasági fejlődésünk és vi-
szonylag már elég magasra emelkedett *átlagos* jóléti színvonalunk mögött. Bármily-
en sok *egyéb* prioritást is kell állam- és társadalom-vezetésünknek figyelembe-
vennie és bármilyen szűkösek is jelenleg anyagi eszközeink, a szociálpolitika
szükségeit *magasabban* kell rangsorolnunk, mint eddig. Ezt többszáz párthú és
szocialista államunkat odaadóan szolgáló, legkülönbözőbb szaktudományos, szak-
mai, igazgatási és egyéb ismeretekkel és tapasztalatokkal rendelkező résztvevője
ennek a konferenciának szinte egyöntetűen így érezte.

Végezetül – illetékességi körömön alighanem túllépve – hadd mondjam el
Neked, kedves Aczél elvtárs a következőket:

Noha a Párt, különösen az MSZMP KB Tudományos Osztálya nagyon sok
segítséget nyújtott ennek a végső soron pártkezdeményezésből eredő konferenci-
ának a megrendezéséhez, mégis *nagyon nehéz* volt a megfelelő szervező és előké-
szítő munka és nagyon szoros határidőre kellett dolgoznunk.

Ebben jelentős szerepet játszott az, hogy a konferenciának az MSZT decemberi
közgyűlésén történt bejelentését követően sok fontos kérdésben – a program

felépítése, a vitaszekciók témáinak megválasztása, s meghívandók száma és összetétele, különösképpen a meghívandó „másként gondolkodók” (szetások és egyéb ellenzékiek) kijelölése, a konferencia publicitása, stb. – olyan cikk-cakkosan változó és gyakran utolsó pillanatban érkező utasításokat kaptunk, hogy ez bizony sok zavart és nehézséget okozott. A már jóváhagyott programon, sőt még annak már nyomdába került „végső” változatán is módosításokat kellett eszközölnünk, csak röviddel a konferencia előtt tudtuk meg, hogy se konferenciánk megnyitó plénuma, sem annak záróplénuma nem kaphat semmiféle rádió- vagy tv-publicitást (holott ott *csak* a hivatalosan kijelölt referensek, korreferensek, vitavezetők, stb. szólalhattak fel és vita nem volt), a sajtó pedig *csak* az MTI által kiadott közleményt közölheti, stb.

Ennek eredményeként sajátos „bizonytalanság” vette körül a konferenciát, amelynek egyik tünete az volt, hogy a Népszabadságot beleértve a fővárosi napilapok még a pártszervezet által előzőleg jóváhagyott MTI-záróközleményt is csak harmadára rövidítve, s minden a konferencia tárgyára vonatkozó információt törölve merték leközzölni, vagy pedig egyáltalán le se közzölték, holott erre a Főszerkesztői Értekezleten felszólították őket. Több magasrangú minisztériumi és egyéb állami vezető, aki személyesen *bejelentette* megnyitó ülésünkön való részvételét, utóbb lemondott és még helyettesét is lemondatta.

Mindezt a szerintem „túlzott” és sok másban is megmutatkozó óvatosságot a konferencia menete azt hiszem egyáltalán nem igazolta. Szerepe volt a dologban a konferencia tárgyát korábban sokban „tabu”-ként kezelő szemlélet utóhatásainak is.

Utoljára még rámutatnék arra is, amiről az előkészítő munka során már informáltam Kornidesz és Knopp elvtársakat. Nevezetesen arról van szó, hogy még a konferencia zártkörű szervező- és program-bizottságában is előfordult, hogy egyes párttag, sőt pártalkalmazott elvtársaktól nem kaptam támogatást olyan döntésekhez és intézkedésekhez, amelyeket kifejezetten a Párt Tudományos Osztályának útmutatására terjesztettem elő. Nem egy esetben úgy látszott, mintha némelyek „jó arcot” szeretnének mutatni azért a szetások és ellenzékiek felé is, nehogy netán megsértődjön érzékeny lelkületük. Például amikor bejelentettem, hogy célszerűnek vélném, ha minden felszólalótól megkívánnók, hogy bemondja nevét és munkahelyét vagy foglalkozását, voltak, akik felszólaltak, hogy ezt ne tegyük kötelezővé, mert ezt egyesek a vita „ellenőrzésének” érezhetik. Amikor pedig arról beszéltem, hogy csak meghívóval vagy belépővel rendelkezőket engedhetünk belépni, többen is felszólaltak az ellen, hogy ezt a kapuellenőrzést szigorúan vegyük, mert ez a konferencia nyilvánosságának manipulálása látszatát kelthetné, s így tovább. Némileg meglepő módon az ilyen természetű szervező- és program-bizottsági viták során több jelenlévő tekintélyes párttag bölcsőbbnek tartotta hallgatásba burkolózni, s bizony olykor eléggé magamra, ill. kevesedmagamra maradtam. Pedig tulajdonképpen nem az én feladatomban volna, mint pártonkívüli tudós, pártterdeket és pártintenciókat párttagokkal szemben képviselni. S nem is mindig ilyen viszonylag kis kérdésekről volt szó, mint amelyeket itt az egyszerűség kedvéért példaként felhoztam. Mindennél sokkal fontosabb az, hogy a konferencia végülis – legalább az én megítélésem szerint – jól betöltötte feladatát s remélhetőleg mind tudományos, mind politikai-ideológiai tekintetben elő fogja mozdítani a többol-

dalúan hátrányos helyzetű társadalmi csoportokra vonatkozó vizsgálódásaink és szociálpolitikánk további fejlődését.

Köszönetet mondok a bizalomért, amit Te és a Párt más vezetői tanúsítottak azáltal, hogy e konferencia megrendezését a Magyar Szociológiai Társaságra, s reám, mint a Társaság elnökére bízták.

Maradok igaz tisztelettel és régi barátsággal

Szalai Sándor
akadémikus

22. Szociológiai világkongresszus Budapesten?

[MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖZPONTI HIVATALA
Nemzetközi Kapcsolatok Főosztálya]

Kulcsár Kálmán
akadémikus
az MTA IX. Osztály elnöke
Budapest

Budapest, 1982. augusztus 2.

Kedves Kulcsár Elvtárs!

Tájékoztatjuk Kulcsár Elvtársat, hogy a Külügyminisztérium előzetesen nem emelt kifogást a XI. Szociológiai Világkongresszusnak 1986-ban esetleg Budapesten történő megrendezésével kapcsolatban.

Az 1981. május 6-án kelt külügyminisztériumi államtitkári körlevél alapján azonban nem vállalhatnak kötelezettséget arra vonatkozóan, hogy bármely ország állampolgárának, aki a világkongresszuson való részvételi szándékát bejelenti, biztosítja a beutazási vízumot. A Külügyminisztérium fenntartja magának a jogot a beutazási kérelmek felülvizsgálatára, ezért mindenképpen szükséges a világkongresszust megelőzően – már a résztvenni szándékozók adatainak ismeretében – a Külügyminisztériummal való újabb egyeztetés.

Kérjük Kulcsár Elvtársat, hogy a fentiekről Szalai Sándort, a Magyar Szociológiai Társaság elnökét is tájékoztatni szíveskedjék.

Elvtársi üdvözlettel

Dr. Bocskai József
főosztályvezető

**23. Jelentés a X. Szociológiai
Világkongresszusról és a magyar
részvételről a kongresszus munkájában**

Jelentés

a X. Szociológiai Világkongresszusról

és a magyar részvételről a kongresszus munkájában

Összeállította:

Szalai Sándor a kongresszusi delegáció vezetője

Kolosi Tamás a kongresszusi delegáció titkára

(1982. október)

(Részlet)

[...] a) Talán a legélesebben megnyilvánuló tendencia a szociológia nagymérvű szakszerűsödése és szakmai stabilizálódása volt. Míg az 50-es évekre és a 60-as évek első felére elsősorban a konkrét „felmérési” (adatfelvételi és matematikai-statisztikai, 111. számítástechnikai adatelemzési) technikáinak rohamos fejlődése és elterjedése volt jellemző, ami azonban sajnálatos módon számos vonatkozásban a magasabb szintű elméleti munka háttérbe szorulására vezetett, addig a következő másfél évtizedet a szociológia erőteljes és egyáltalán nem mindig tudományosan megalapozott, hanem gyakran napi-politikai érdekkonfliktusok által sugallt „átpolitizálódása”, ideologisztikus intenciók és fenomenológiai intuíciók felé fordulása jellemezte. Napjainkban azonban az elmélet és az empiria, valamint a kvalitatív és kvantitatív szemléletmód között olyan egyensúly kezd kirajzolódni, amely nagyon erős szakmai megalapozottságot igényel és erre is épülhet csak fel. A magyar szociológia nemzetközi lépéstartásának is egyre inkább a kutatások biztonságos szakmai megalapozottsága válik kulcskérdésévé. Ez a szakszerűsödés együttjár azzal is, hogy míg a nemzetközi szociológiai életben korábban a különböző nagy elméleti iskolákhoz való tartozás jelentette az alapvető választvonalat, addig napjainkban sokkal inkább a szakmai színvonal differenciál. A kongresszuson feltűnően nagy érdeklődést váltottak ki a széleskörű (gyakran nemzetközi összehasonlító jellegű) empirikus adatbázisra épülő olyan kutatómunkálatok, amelyek messzemenő elméleti jellegű, s emellett a társadalmi gyakorlatot is közvetlenül érintő következtetésekre nyújtottak alkalmat.

b) Mindezzel erősen összefügg, hogy a viták sokkal tárgyyszerűbbé vállak, s ebből adódóan a politikai viták is tárgyyszerű összefüggésükben jelentek meg. A kong-

resszus ideje alatt számottevő politikai provokációra nem került sor; az ún. „lengyel-kérdés” politikailag provokatív kolportálási kísérletei nem találtak semmi jelentősebb visszhangra. Itt említhetjük meg azt is, hogy politikai szempontból Magyarországot szinte kizárólag pozitív vonatkozásokban emlegették, többek között olyan nagytekintélyű kutatók is, mint a francia Touraine, az amerikai Montias, a szovjet Zaszlavszkaja.

Figyelemre méltó volt, hogy a szocialista országok marxista kutatóinak jelentős részénél is erősen fejlődött a kutatások szakmai megalapozottsága. Az itt leírt fő tendenciával ellentétes erősen ideologizáló megközelítések leginkább csak a nyugati „új baloldal” marxizáló képviselőinél és egyes filozófiai indíttatású szocialista kutatóknál voltak megfigyelhetők.

c) A kongresszuson is jól kitapintható tendencia volt a nemzetközi összehasonlító kutatások iránti növekvő érdeklődés. A multinacionális, (nem ritkán több világrégió számos országára kiterjedő) összehasonlító társadalom-kutatás igen sok témakörben a nemzetközi tudományos együttműködés egyik domináns formájává vált. (Pl. társadalmi-gazdasági mutató számrendszerek, életmód és életminőség, válások, mobilitás, rétegződés, politikai szociológia) a legnagyobb érdeklődést éppen az ilyen összehasonlító kutatásokról szóló beszámolók váltották ki. Így nagy figyelem kísérte az európai szocialista országok sokoldalú összehasonlító vizsgálatait és az ilyen kutatásokat bemutató rendezvényt. Viszonylag új jelenség, hogy nyugati szerzők műveiben is több ízben helyhez jutottak magyar összehasonlító adatok. Mindezt azért is külön ki kell emelnünk, mert a szociológusok nyugati és keleti oldalról egyaránt megnyilvánuló együttműködési törekvése sajátos ellentétben áll a pillanatnyilag uralkodó világpolitikai feszültséggel.

d) Jóllehet a kongresszus központi témájával, ti. a szociológiai elmélet és a társadalmi gyakorlat viszonyával kapcsolatban aránylag kevés összefüggő gondolati rendszert ismerhettünk meg (kivételt talán a svéd Himmelstrand és az amerikai Smelser előadásai jelentettek), mégis világossá vált a kongresszus tárgyalásai során, hogy a szociológiai kutatásoknak a társadalmi gyakorlatra való hatása a mai szociológia egyik centrális problémájává vált. Világszerte megfigyelhető, hogy már a politika igen nagy elvárásokkal fordul a szociológia felé, viszont egyre inkább az a bökkenő, hogy ezek az elvárások jórészt irreálisan nagyok, vagyis többet vagy mást kívánnak a szociológiától, mint amit az mai fejlettségi állapotában teljesíteni tud. A kongresszus egészének az ezzel kapcsolatos hangvétele inkább Önkritikus, mint optimista volt. Ugyanis egyfelől a szociológiai felismerések gyakorlati alkalmazhatóságának kritériumaként túl gyakran aktuálisan felmerülő napi problémákra való közvetlen alkalmazhatóságukat igénylik, másrészt pedig sem a szociológusok, sem a politikai instanciák nincsenek kellően felkészülve szociológiai kutatási eredményeknek konkrét operatív politikai megoldásokra és intézkedésekre való lefordítására, s erre a feladatra csak közösen, közvetlen együttműködéssel vállalkozhatnának. Így ezen a kongresszuson szociológiai „igényként” inkább a politikai és a tudományos közötti dialógusnak, mintsem a szociológiai elméletnek a társadalmi gyakorlatban való alkalmazhatóságának lehetőségei fogalmazódtak meg.

e) Végül egyértelmű tendenciaként érvényesült főként a fejlődő és a szocialista országok kutatóinál a társadalmi struktúra kutatásának további kiépítésének elsősorban a nemzeti és társadalmi önmegismerés szempontjából van kiemelkedő

szerepe. Ezzel együtt több helyütt is felvetődött követelményként a „társadalmi fejlődés” fogalmának új és realisabb értelmezése. Sajátos tendencia volt az is, hogy elsősorban erősen urbanizálódott és fejlett iparral rendelkező országok kutatóinál éppen a makro-strukturális összefüggések elemzése kapcsán is megfogalmazódott a személyiség és az egyén problémáinak és életkörülményeivel való elégedettségének az eddigieknél jelentősebb számításba vétele a nagy társadalmi összefüggések vizsgálatánál.

A magyar részvétel a vilá kongresszuson

Egy nemzeti delegáció kiküldésének valamely nagyobb tudomány szak vilá kongresszusára részint az adott ország saját tudományos eredményeinek és kutatásainak bemutatása, részint az új nemzetközi tudományos módszerek és eredmények gyors átvétele, részint a nemzetközi tudományos kapcsolatok kiépítése, ill. továbbfejlesztése a célja. Mindhárom szempontból különös jelentősége van a megfelelő tudományos szakemberek személyes részvételének. Sajnos a X. Szociológiai Vilá kongresszus színhelyének hazánktól való távolsága, a kiküldetések ezzel járó jelentős költségei, s különösen országunk gazdasági helyzetének éppen a legutóbbi időben bekövetkezett megnehezülése nem tette lehetővé megfelelő létszámú magyar delegáció részvételét.

Magyarországon ma már annyi tárca és főhatóság foglalkoztat szociológusokat, s tart fenn szociológiai kutató-, ill. kiképző-helyeket (az Akadémián, a KSH-n és a Művelődési Minisztériumon kívül többek között az Egészségügyi, az Ipari, az Építésügyi és Városfejlesztési, valamint a Honvédelmi Minisztérium, továbbá az OT, SZOT, a Rádió és TV, stb.), hogy e tárcák és főhatóságok eredeti kiküldetési tervei alapján mintegy 22 főnyi magyar delegáció részvétele látszott előzetesen biztosítottnak. Emellett számítani lehetett arra is, hogy különböző külföldi anyagi támogatások révén további 6, saját költségén pedig még egy további magyar szociológus tud majd részt venni a vilá kongresszuson.

A hivatalos kiküldetési lehetőségeknek szinte az utolsó percben bekövetkezett radikális korlátozása következtében az eredetileg tervezett delegációnak alig egy negyede, mindössze 5 fő nyert hivatalos kiküldetést. Még szerencsésnek mondhatjuk magunkat, hogy a külföldi anyagi támogatással, ill. önköltséges alapon részt venni szándékozó 7 fő utazása megvalósult, s valamennyien elismerésreméltó buzgalommal vettek részt a kis delegáció nagyon megnehezült munkájának ellátásában. (A vilá kongresszuson résztvett magyar kutatók teljes névsorát jelen-tésünkhöz mellékeljük).

Mindezen változások következtében az eredetileg nagy műgonddal összeállított magyar vilá kongresszusi delegáció összetétele igen jelentősen megváltozott, mégpedig eléggé előnytelen irányban. Nem vehetett részt a vilá kongresszuson egyetlen hazai szociológiai tanszék vezetője sem; egyik legnagyobb hazai szocio-

lógiai kutatóintézményünk, a Tömegkommunikációs Kutatóközpont képviselő nélkül maradt. A kongresszus munkájában vezető funkciókkal, több előadással megbízott, nemzetközileg ismert szociológusaink egész sora. Így többek között Böhm Antal (az MSZT titkára), Farkas János, Ferge Zsuzsa, Gászó Ferenc (az MKKE Szociológiai Tanszékének vezetője), Héthy Lajos (a Munkaügyi Kutatóintézet vezetője), Huszár Tibor (az ELTE Szociológiai Tanszékének vezetője), Szecső Tamás (a Tömegkommunikációs Intézet vezetője), Tahin Tamás és Tomka Miklós együttes távolmaradása sok szempontból feltűnést és kedvezőtlen benyomást keltett.

A magyar delegációnak a kiutazás előtt mindössze 10 nappal végrehajtott ilyen radikális csökkentése több vonatkozásban is súlyos zavarokat okozott.

Bár a világkongresszuson közel hetven ország képviselői vettek részt, a magyar szociológia nemzetközi tekintélyének és elismertségének révén a kongresszus 10 rendezvényének (köztük 37 kutatóbizottsági ülészak közül 4-nek, 35 szimpóziumi ülészak közül 3-nak, továbbá még 1 ad hoc ülészagnak és 2 külön ülésnek) elnöki tisztje ellátására magyar szociológust kértek fel. A szocialista országok közül – a Szovjetunió kivételével – egyetlen egynek sem jutott hasonló méretű megiszteltetés, s a nagy nyugati országok közül még az NSZK-t is megelőztük ebben a tekintetben.

Sajnos a 10 rendezvény közül 4-nek magyar elnökletét, amely természetesen már a világkongresszus hivatalos nyomtatott programjában is szerepelt, az utolsó pillanatban táviratilag le kellett mondanunk, mert a kongresszusi rendezvények vezetésére szóló felkérés mindenkor személyhez kötött, s a szóban forgó 4 magyar szociológus eredetileg tervbevett és jóváhagyott kiutazására nem kerülhetett sor.

Továbbá a rendezvény-, ül. üléselelnöki tisztségek betöltésétől függetlenül nem kevesebb, mint 35 előadást kért be, ill. fogadott el a kongresszus rendezősége magyar szociológusoktól. Ezek közül ténylegesen csak 19 valósulhatott meg, míg további 10-et sokszorosított alakban osztottak szét a megfelelő rendezvényeken a kiutazott delegáció tagjai.

Jeleznünk kell természetesen azt is, hogy a kongresszus programján szereplő előadóknak általában is csak mintegy háromnegyed része tudott megjelenni a kongresszuson, mert más országok is a mienkhez hasonló gazdasági nehézségekkel küszködtek; rendezvények elnöki tisztjeinek lemondására azonban viszonylag kevés példa volt.

Azt persze mindenki megértette, hogy országunk adott gazdasági helyzetében a kongresszuson való részvételnek anyagi okokból való korlátozása indokolt volt. Mindazonáltal fel kell hívnunk a figyelmet néhány ebből adódott komoly problémára:

a) A Nemzetközi Szociológiai Társaság vezetőségében – amint ezt Ralph Turner, a világkongresszus programbizottságának elnöke egyértelműen ki is fejtette a magyar delegáció vezetője előtt -, különösen az keltett megütközést, hogy a nemzetközi együttműködésben mindenkor megbízható szolid partnerként ismert Magyarország és magyar szociológia alig pár nappal a világkongresszus kezdete előtt mondja le olyan vezető szerepet játszó kongresszusi funkcionáriusok és előadók részvételét, akiknek megfelelő szerephez juttatásáért előzőleg igen intenzíven sikra szállt. Ezzel a kongresszus szervezőit úgyszólván megoldhatatlan feladat elé

állította, s csorbát ejtett a magyar szociológia nemzetközi tekintélyén, sőt országa hírnevén is.

A magyar delegáció vezetőjének nem volt éppen irigylésreméltó feladata, hogy a világkongresszus programbizottsága elnökének, ennek a többször Magyarországon járt és bennünket e kongresszus előkészítése során is igen barátságosan támogató, nagytekintélyű tudósak valamiként érthetővé tegye, hogy milyen szerencsétlen körülmények összetalálkozása következtében került sor erre az „utolsó pillanati” lemondás-sorozatra. Mindenesetre közölte, hogy mi sajnáljuk legjobban, ami történt, levonjuk ennek az esetnek vagy talán inkább balesetnek a tanulságait, s kis delegációnk meg fogja kétszerezni erőfeszítéseit, hogy amennyire lehetséges, hozzájáruljon a kongresszus sikeréhez.

b) Semmiképpen sem hallgathatjuk el, hogy a delegáció létszámának utolsó pillanatban való lecsökkentése, s különösen az a körülmény, hogy erről az értesítések több esetben csak kurta adminisztratív közlési kaptak – egyetlen szó magyarázat vagy sajnálkozás kifejezése nélkül –, rossz hangulatot és egyáltalán nem jótalan sértődést, elégedetlenséget keltett a magyar szociológusok körében. Ez korántsem korlátozódott azok körére, akiknek ilymódon sokhónapi felkészülésük és a kongresszusi előadások elkészítésére fordított munkájuk ment füstbe. Az egész eljárás módja, – amely, mint tudjuk, egyáltalán nemcsak a szociológusokat érintette –, valamiként a szaktudományos munka lebecsülésének érzését keltette.

c) Meggyőződésünk, hogy előrelátóbb és körültekintőbb szervezéssel, nem a delegáció személyi létszámát, hanem a kongresszusi kiküldetéshez a megnehezült gazdasági viszonyok között is rendelkezésre bocsájtható anyagi eszközöket meghatározó döntéssel, az 5 hivatalos kiküldött részvételi költségéből ugyanakkora ráfordítással 8-9 személy kiutazása lett volna biztosítható. Egyébként több ezer dollárt tett ki azoknak a határidőre befizetett regisztrációs díjaknak, szálloda-foglalási előlegeknek és más hasonló költségeknek az összege, amelyek közel másfél tucat kongresszusi kiküldetésnek ilyen késői lemondásából adódtak. Alighanem feleslegesen dramatizálta a nemzetközi nyilvánosság előtt Magyarország átmeneti devizális likviditási nehézségeit az, hogy ezen a világkongresszuson az utolsó percben egyszerre ilyen tömegesen mondták le magyar szociológusok részvételüket.

d) Végül meg kell emlékeznünk arról is, hogy a magyar delegáció egészen rendkívüli megterhelést rótt a kiutazott személyekre. Nekik kellett többek között az előzetesen kijuttatott közel két mázsányi könyv- és kiadvány-anyag, valamint az utolsó pillanatban lemondott és sokszorosított formában kijuttatott előadások szétosztásáról is gondoskodni. Tekintve azt, hogy a kongresszust egymástól kilométeres távolságban fekvő, művészettörténetileg értékes, több emeletes (de persze műemléki jellegűknél fogva felvonó nélküli) palotákban tartották – a mexikói nyárban és a 2000 méterrel a tengerszint felett fekvő mexikói fővárosban ez még fizikai értelemben sem csekély munkát igényelt. A nem hivatalos kiküldetésben, hanem külföldi támogatással, ill. önköltségesen a világkongresszusra kijutott hét kolléga segítsége nélkül ez a feladat egyszerűen megoldhatatlan lett volna. Hálásan kell emlékeznünk mexikói nagykövetségünk támogatásáról is.

Mindezen körülmények ellenére kis magyar delegációnk és a jelenlévő magyar kutatók szereplése egyértelműen sikeres volt, s a X. Szociológiai Világkongresszus a magyar szociológia jelentős nemzetközi előretörését hozta meg. [...]

S itt most már rá kell térnünk a szociológiai világkongresszus szocialista ország-beli delegációi közti koordinálás kérdéseire.

Ez a koordináció már az előző, 1978. évi uppsalai világkongresszuson is olyan sajnálatosan gyengén működött, hogy a rákövetkező évben a Szocialista Akadémiák Társadalomtudományi Alelnökeinek Értekezlete határozatilag kötelezte a Szocialista Akadémiák Szociológiai Intézetei Igazgatóinak rendszerint évenként összeülő bizottságát, hogy

a) a következő 1982. évi mexikói szociológiai világkongresszust megelőző két évben tüzze tanácskozásai napirendjére a szocialista országok kiküldendő delegációinak feladatait és koordinált együttműködésének megszervezését az összes felmerülő kérdésekben, beleértve az ISA-ban betömendő tisztségekre való jelöléseket is;

b) e napirendi pontok megtárgyalásába vonják be az ISA vezetőtestületeiben működő szocialista delegátusokat és VB-funkcionáriusokat is, amennyiben e tisztségeket nem maguk a Szocialista Akadémiák Szociológiai Intézeteinek amúgyis jelenlévő igazgatói látják el.

Sajnos e határozat végrehajtására nem került sor, bár ezt magyar részről többek között éppen az MTA Szociológiai Kutatóintézetének igazgatója is többször sürgette. A szóban forgó igazgatói testület egyetlen ilyen tárgyú egyeztető ülést sem tartott.

Végülis maga a Szocialista Akadémiák Társadalomtudományi Alelnökeinek 1981. májusi berlini Értekezlete tárgyalta meg a kérdéskomplexus egy részét (sajnos sokban elkésetten, mert ekkor már csak három hónap volt hátra a mexikói világkongresszus megnyitásáig, s ezért például az alapszabály-módosítások kérdésével nem is lehetett ott foglalkozni). Megegyezés jött létre itt a következő kérdésekben:

(a) az ISA elnöki tisztségének betöltésénél Fernando Cardoso, ismert haladó brazil szociológus megválasztását támogatjuk;

(b) a szocialista országok régiójának kijáró alelnöki tisztség betöltésénél a szocialista országok egyhangúan Szalai Sándorra, az MSZT elnökére adják szavazatukat, aki már eddig is a VB tagja volt;

(c) ugyancsak egyhangúan szavazatukat adják a Szovjet Szociológiai Társaság elnökének, Khacsat Momdzsjan professzornak VB-tagga való újjáválasztására;

(d) a szocialista országok delegációinak vezetői a világkongresszus helyszínén tartandó egyeztető üléseken döntsenek az összes további teendőkről, többek között még további szocialista jelölteknek (NDK, Csehszlovákia és Bulgária jelöltjei kerülhetnek elsősorban szóba) az ISA VB-be való bejuttatásáról;

(e) valamennyi szocialista ország helyesli, hogy Magyarország tegyen javaslatot az 1986. évben soronkövetkező XI. Szociológiai Világkongresszus Budapesten való megtartására.

Már ezt megelőzően a SZUTA elnöke hivatalos levélben közölte az MTA elnökével, hogy szovjet részről Szalai Sándort javasolják a szocialista országoknak kijáró ISA-alelnöki tisztségébe megválasztani és ezt fogják szavazatukkal támogatni. Hasonló nyilatkozatok történtek illetékes csehszlovák, bolgár és NDK-oldalról is.

A világkongresszus színhelyén tartott első egyeztető ülésen, amelyen magyar részről Szalai Sándor, Kulcsár Kálmán és Kolosi Tamás vett részt, a szovjet delegációt vezető Rjabuskin elvtárs a fentebbi határozatoknak megfelelő előterjesztést

tett. Megegyezés történt abban is, hogy Szalai Sándor, aki megfelelő összeköttetésekkel rendelkezik, közvetítsen egy kompromisszumot az NSZK és a fontosabb nyugati országok delegátusaival, hogy az NDK jelöltjének, Arthur Meiernek VB-taggá való megválasztásukra adják szavazatukat annak fejében, hogy a szocialista országok viszont az NSZK delegátusának (Scheuch professzornak) a VB-be való megválasztását segítik elő szavazataikkal. Ugyancsak megegyezés történt abban a tekintetben, hogy a Delegátus-Tanács által kiküldendő jelölő-bizottság megválasztásánál a szocialista országok egyhangúan a szovjet Zdravomiszlav elvtársra és a hasonló jelölő-bizottsági tisztet már az előző uppsalai világtalálkozón sikerrel ellátó egyébként nyugati körökben is komoly ismeretségnek és tekintélynek örvendő Kulcsár Kálmán elvtársra szavaznak. Viszont *nem* adják szavazatukat a lengyel Sokolowska elvtársnőre, akit más oldalról (a VB részéről) jelöltek, mivel ő már amúgyis a Kutatási Tanács öt VB-tagjának megválasztását vezeti ezen a világtalálkozón lejáráó ISA-alelnöki minőségében.

Az első meglepetés akkor ért bennünket, amikor a Delegátus-Tanács ezt követő ülésén a jelölő-bizottságba Zdravomiszlav mellett Sokolowskát választották be, Kulcsár elvtárs pedig olyan szavazataránnyal maradt le Sokolowska és a viszonylag kisebb nemzetközi ismertségű Zdravomiszlav elvtárs mögött, ami azt a gyanút kelthette, hogy a nyugati országokon kívül alighanem több szocialista ország delegátusa a megegyezés ellenére inkább Sokolowskára, mint Kulcsárra szavazhatott. Megbizonyosodni efelől azonban nem tudtunk, s így természetesen nem tettük szóvá a dolgot.

A második egyeztető ülésen a szovjet elvtársak bejelentették, hogy mivel alapszabály szerint minden tisztre két jelöltet kell állítani, tehát a szocialista régióknak kijáró alelnöki tiszt betöltésénél ilyen második jelöltként a szovjet Momdzsjan professzort hozzák javaslatba, anélkül, hogy ez változtatna a Szalai Sándor alelnökké való megválasztására hozott korábbi határozaton. Momdzsjan professzor mindjárt fel is állt és bejelentette, hogy ő csak formailag – az alapszabály előírásai miatt – vállalja ezt a második jelölést, Szalait már csak azért is alkalmasabbnak tartja az alelnöki tiszt betöltésére, mert az angol nyelvet is bírja és több ismerettel és tapasztalattal rendelkezik az ISA nemzetközi ügyeiben, stb.; kéri az elvtársakat, hogy szavazatukat változatlanul Szalai Sándorra adják.

Később visszajutott fülünkbe több nyugati és fejlődő országbeli kolléga részéről, hogy Zdravomiszlav és Sokolowska, a jelölő-bizottság tagjai, akiknél megjelentek, hogy a maguk részéről is Szalai alelnökké jelöléséi támogassák, felvetették nekik, nem volna-e helyesebb, ha mégis inkább Momdzsjant választanák meg alelnökké és Szalait VB-taggá, mint megfordítva, amit azonban az illetők elutasítottak. Zdravomiszlav elvtárs a maga részéről szöbhözta a következő egyeztető-bizottság! ülésünkön, hogy az ő tapasztalata szerint Momdzsjan elvtárs alelnökké való megválasztása mellett is van „hangulat” a delegátusok körében, de korábbi megegyezésünk a jelölésekben fennmaradt. Mindössze Weidig elvtárs jelentette be az NDK részéről, hogy noha Szalainak eredeti megbízatása teljesítéseként sikerült megegyeznie a nyugatiakkal, hogy az NDK jelöltjére adják le szavazatukat a VB-választás során, amennyiben a szocialista országok egyidejűleg az NSZK jelöltjének megválasztását is támogatják szavazatukkal, ő a maga részéről nem fog az NSZK jelöltjére szavazni. Ezt a bejelentést az egyeztető ülés elfogadta azzal, hogy

a többi szocialista ország betartja a szóban forgó kompromisszumos megállapodást.

Amikor a Delegátus-Tanács tisztújító ülésére gyülekeztünk, néhány perccel az ülés megkezdése előtt láttuk, hogy a Momdzsjan elvtárs mellett titkári és tolmácsi szerepet betöltő szovjet elvtárs végiglátogatja a szocialista országok és néhány hozzánk közel álló fejlődő ország delegátusait és pár szót vált velük. A magyar delegátushoz és helyetteséhez (Szalai és Kulcsár elvtársakhoz) azonban nem jutott el, s utána mindjárt meg is kezdődött az ülés, illetve a VB megválasztása.

Ez a már fentebb ismertetett eredményt hozta, nevezetesen azt, hogy a szocialista régióknak kijáró alelnöki tisztre 15 szavazattal 11 ellenében Momdzsjan elvtársat választották meg, nempedig Szalait, ami egyszerűen azt jelentette, hogy rajtunk kívül valamennyi szocialista ország és hozzájuk közel álló fejlődő ország – az eredeti megegyezéssel ellentétben – Momdzsjan elvtársra adta le szavazatát, míg Szalaira a magyar szavazat és a nyugati, s a fejlődő országok többségének szavazala esett.

Ezt követően természetesen a VB-tagságokra történő tovább szavazásoknál Szalai a négy legmagasabb szavazataránnyal megválasztott VB-tag közé került, mert most már nemcsak nyugati és fejlődő országbeli, hanem a szocialista országbeli delegátusok is reá szavaztak. Ugyancsak bekerült – bár sokkalta kisebb szavazattal – az NDK jelöltje is a VB-tagok közé, annak jeleként, hogy a velünk ebben kompromisszumot kötő nyugatiak tartották megállapodásunkat.

A szavazás lefolyása után a szovjet vezető elvtársak egy csoportja a folyosón magához kérte Kulcsár elvtársat, s közölte, hogy sajnálatos adminisztratív hiba és időhiány révén velünk elmulasztották közölni az ülés előtt, hogy szovjet részről *megváltozott* az álláspont és Momdzsjan elvtársnak az ISA alelnöki tisztségére való megválasztását óhajtják. Egyben kifejezték azt a reményüket, hogy Szalai elvtárs nem veszi zokon azt, ami történt, s mindenesetre azért beadja majd javaslatát a következő világtalálkozásra Magyarországon való megtartására, ha ehhez az ISA megfelelő feltételeket tud biztosítani.

Kulcsár elvtárs azt felelte a szovjet vezető elvtársaknak, hogy Szalai sokkal nagyvonalúbb hiva a szocialista együttműködésnek annál, hogy efféléket „zokon vegyen”; egyébként már az 1970. évi várnai világtalálkozásra – amikor erre, igaz előre – felkérték, visszavonult a VB-tagságra való biztosnak látszó megválasztásától, hogy ezzel egy akkori szovjet VB-jelöltnek kétségesebbnek látszó megválasztását biztosítsa. Ami pedig a következő világtalálkozás Magyarországon szóló megtartására vonatkozó javaslatunkat illeti, Szalai elvtárs ezt biztosan meg fogja tenni, hiszen mi mindenkor állni szoktuk a szocialista országok delegációival kötött megegyezéseinket.

Szalai gratulált Momdzsjan elvtársnak az ISA alelnökévé történt megválasztásához, aki csak annyit mondott, hogy mindnyájan felsőbb szinten hozott döntéseket teljesítünk.

Az egész ügy bőjtje akkor következett be, amikor az újonnan választott VB első ülésén – ahol Szalai szabályszerűen megtette az alább még ismertetendő javaslatot a XI. Szociológiai Világtalálkozás Magyarországon való megrendezésére – Cardoso elnök javaslatot tett az alelnöki reszortoknak a három megválasztott alelnök közötti megosztására. Nevezetesen: azt javasolta, hogy a

kanadai alelnök a *Kutatási Tanács* vezetését lássa el, *Watanuki* japán alelnök a következő vilá kongresszus *Program-Bizottságának* vezetői tisztjét lássa el, *Momdzsjan* szovjet alelnök pedig az ISA elnökségének *pénzügyi és tagsági bizottságát* vezesse. Ezekután rendre felszólalt öt nyugati és fejlődő országbeli VB-tag és teljes támogatásáról biztosította Cardoso elnök javaslatát. Ekkor kért szót – némileg tört franciasággal, de később tolmácsát is igénybevéve angol nyelven – Momdzsjan elvtárs, aki közölte, hogy ő a számviteli kérdésekhez mitsem ért, ezzel szemben az elméleti és ideológiai kérdéseknek szakértője, úgyhogy kéri: a következő vilá kongresszus *Program-Bizottságának* vezetésével őt és nem a japán *Watanuki* alelnököt bízzák meg, míg *Watanuki* alelnök, aki nyilván nála sokkal otthonosabb gazdasági kérdésekben, vezesse a pénzügyi és tagsági bizottságot. Cardoso elnök, több nyugati felszólaló támogatásával, azt válaszolta, hogy az ISA számvitelét természetesen az ISA titkársága látja el, míg Momdzsjan professzor mint ismert marxista tudós nyilván kitűnően ért a gazdasági kérdésekhez is, továbbá mint az egyik gazdasági világhatalom, a Szovjetunió nagynevű képviselője nyilván kellő tekintéllyel tud eljárni mind saját hazájában, mind a nagy nyugati országokban is, hogy az ISA megfelelő anyagi támogatást kapjon, ami kiveti jelenlegi igen nehéz pénzügyi helyzetéből. Azt pedig senki sem mondhatja, hogy a tagsági ügyek alelnöki irányítása nem volna politikai szempontból is fontos feladat; egyébként ezt az alelnöki feladatot eddig maga Cardoso látta el, eddig viselt alelnöki minőségében.

Arthur Meier (NDK) volt az egyedüli VB-tag, aki Momdzsjan javaslata mellett szólalt fel, Szalai pedig személyesen biztosította Momdzsjant, hogy mellette fog szavazni, bár az ügy vesztettnek látszik.

Momdzsjan elvtárs ezekután még egy újabb felszólalással próbálkozott, de ezt követően Cardoso elnök már szavazást rendelt el. Ennek eredményeként Dofny kanadai alelnök egyhangúan (mind a 14 jelenlévő VB-tag szavazatával) a *Kutatási Tanács* vezetésére kapott megbízást; *Watanuki* japán alelnök 11 szavazattal 3 ellenében (Szovjetunió, NDK, Magyarország) a *Program-Bizottság* vezetésének reszortját nyerte el; Momdzsjan szovjet alelnök pedig 11 igen-szavazatot kapott arra, hogy a pénzügyi és tagsági bizottság vezetését lássa el, s a 3 nem-szavazat ez esetben ismét a Szovjetunió, az NDK és Magyarország VB-tagjától eredt.

Úgy tűnhetik, hogy a VB nagy többsége, amely jóindulattal fogadta a következő vilá kongresszus Magyarországon való megrendezésére vonatkozó javaslatot, nem vélte helyesnek ennek az esetleg tényleg Magyarországon megrendezésre kerülő vilá kongresszus *Program-Bizottságának* irányítását szovjet ISA-alelnök vezetésé alá helyezni. Politikailag egy ilyen fejlemény nem volt teljesen előreláthatatlan.

A VB-ülés után Momdzsjan elvtárs panaszkodott Szalai VB-tagnak arról, hogy számára igen kellemetlen ez a VB-döntés, s felkérte Szalait, hogy magyarázza meg Kvaszov elvtársnak, a szovjet delegáció pártmegbizottjának, hogy az elnökségi pénzügyi és tagsági bizottság vezetése is milyen politikailag fontos tisztelet jelent, hiszen ezt maga Cardoso elnök is kifejtette. Szalai erre azt válaszolta, hogy másnap reggel ugyan már el kell utaznia, de ha Kvaszov elvtárs az este folyamán felhívja vagy felkeresi őt szállodájában, készséggel elmondja neki ezt. Kvaszov elvtárs azonban nem jelentkezett sem telefonon, sem személyesen evégett.

Az ISA vezetőtestületeinek a vilá kongresszus alatt folyt üléseivel kapcsolato-

san utoljára még meg kell jegyeznünk, hogy az egyik ilyen kisebb, de azért igen fontos testület, nevezetesen az S.S.I. (Sage Series of International Sociology), vagyis az ISA által kiadott fő szociológiai monográfia-sorozat szerkesztő-tanácsa ülésein sajnos a beválasztott magyar funkcionáriusnak, Ferge Zsuzsának elmaradt kiküldetése miatt nem lehettünk képviselve és c pozícionkat elveszítettük. Mindazonáltal a szerkesztő-tanács. Így is méltányolta a magyar szociológusok munkáját, s elhatározta, hogy a Szecső Tamás, ill. Szalai Sándor szerkesztette korábbi kötetek után a legközelebbi jövőben megjelentet egy Kolosi Tamás által szerkesztett kötetet, amely a struktúra-kutatás új fejleményeivel foglalkozik.

A XI. Szociológiai Világkongresszus Magyarországon való megtartására vonatkozó javaslat

Az MSZT elnökségének az illetékes hazai felső szervek jóváhagyásával meghozott határozatának megfelelően, amelyet az összes szocialista országok egyetértőleg támogattak, a magyar delegáció vezetője mind a Delegátus-Tanács világkongresszusi záróülésén, majd pedig részletesebb indoklással – az újonnan megválasztott ISA VB első ülésén bejelentette, hogy magyar részről szívesen felajánljuk és javasoljuk az 1986. évi XI. Szociológiai Világkongresszus Budapesten való megtartását, amelynek helyi szervezési munkálatait is elvállaljuk, amennyiben az ISA a megfelelő (elsősorban anyagi, ill. devizális) feltételeket biztosítani tudja. A magyar delegáció vezetője utalt arra, hogy természetesen a kongresszus külföldi résztvevőinek saját maguknak kell a világkongresszusra való utazás és a világkongresszuson való részvétel (regisztrációs díj, elhelyezési és ellátási költségek, stb.) fedezetéről gondoskodniok, amint az egyébként a Magyarországnál sokkalta gazdagabb Svédországban, Uppsalában tartott legutóbbi világkongresszus esetében is történt.

A magyar javaslat fogadtatása igen kedvező volt, nagy tapsot és helyeslést váltott ki, lényegesen nagyobb, mint a németalföldi delegátusnak az a javaslata, hogy az 1986. évi világkongresszust az ISA Titkársága új helyén, Amszterdamban tartsák, amely (Uppsalához hasonlóan), mint Európa egyik legdrágább városa ismeretes.

Az 1986. évi világkongresszus színhelye tekintetében azonnali döntés magától értetődően nem volt várható és nem is történt. Az újonnan választott ISA VB a szokásoknak megfelelően egy, az elnök által vezetett külön-bizottságot küldött ki, hogy a következő évben (1983-ban) Budapestre, Amszterdamra és esetleg még később felajánlott kongresszusi színhelyekre is kiszállva és részletesebb tárgyalásokba bocsájtkozva tegyen majd jelentést a VB-nek, hogy az a XI. Szociológiai Világkongresszus megrendezésének helyét véglegesen eldöntse.

Magyarország mellett szól többek között az, hogy országunknak és a jelek szerint hazai szociológiánknak is igen jó nemzetközi hírneve van. Vonzerejéhez hozzájárul, hogy a világkongresszus potenciális közönségének jórésze már járt Amszterdamban, viszont kíváncsi Magyarországra, amely éppen olyan központi

fekvésű a világ szociológusainak földrajzi eloszlása szempontjából, mint Amsterdam vagy más nyugat-európai fővárosok, viszont közismerten nem annyira drága a külföldi vendégek számára. Nyomós érv az is, hogy 1986-ban már tizenhat éve lesz annak, hogy a szocialista régióban szociológiai világkongresszust tartottak; 1980-ban meghívásunkra Budapesten ülésezett az ISA VB és tagjai igen jól érezték itt magukat, jó hírünket keltették, és többen közülük a most megválasztott új VB-nek is tagjai maradtak, stb.

A VB kiküldött külön-bizottságával ez ügyben folytatandó részletes tárgyalások természetesen gondos megfontolást igényelnek az összes illetékes hazai tényezők részéről.

Mexikóval annakidején (21/2 évvel ezelőtt) az ISA olyan megállapodást kötött, hogy az ezúttal előírt mintegy 100 USA-dollárnyi regisztrációs költséget a világkongresszus *minden* résztvevőjétől konvertibilis valutában kell megkövetelni, s az így befolyt regisztrációs díjak teljes összegének – a mexikói világkongresszuson tényleg befolyt mintegy 420.000 USA-dollárnyi összegnek – 3/4 része a rendező-országot, 1/4 része pedig az ISA-t illeti, aminek fejében a rendező ország fedezi nemcsak a helyi szervezés, hanem a világkongresszus összes nyomtatványai (regisztrációs ívek, programok, reklámanyagok, stb.) előállítási és szétküldési költségeit, továbbá rendelkezésre bocsátja a világkongresszus lebonyolításához szükséges összes helyiségeket és helyi szolgáltatásokat. Természetesen a rendező ország idegenforgalmi szervei látják több ezer külföldi vendég kb. egyhetes oltani tartózkodásának devizális hasznát is.

Mindez magától értetődően gondosan kikalkulálandó, s figyelembe kell venni azt is, hogy a kongresszus helyi előkészítése legalább másfél éven át egy külön, hivatásos szervezőiroda fenntartását igényli a rendező ország részéről. Továbbá azért elkerülhetetlen bizonyos mérvű önkéntes vendéglátási program (pl. fogadás, balett- vagy opera-előadás, stb.) felajánlása is. Viszont az eddigi tapasztalatok szerint minimálisan 3000 külföldi kongresszusi látogatóval lehet számolni – mint emiutottuk a regisztrált résztvevők száma a VII. világkongresszustól a X. világkongresszusig 3000-ról fokozatosan 4200-ra emelkedett. Hazai viszonyok között egy ilyen világkongresszus lebonyolítása 1986. augusztusának második felében – mert csak ez az időszak áll rendelkezésre – leginkább valamelyik budapesti egyetem előadótermeinek igénybevételevel képzelhető el, de az ünnepélyes megnyitó plénumhoz- és esetleg még egy-két más plenáris üléshez 2-3000 főnyi közönséget befogadni képes ülés-csarnokra lehet szükség.

Semmiképpen sem hagyható figyelmen kívül az illetékes szervek feltétlenül szükséges *végső politikai* döntésén kívül az az *anyag* kockázat, amit legfőként egy, a kongresszus ma még majdnem négy évnyi időtávlatában bekövetkező nagy nemzetközi feszültség vagy válság okozhat, ami a kongresszus látogatottságát minden racionálisan előrelátható minimum alá csökkenti vagy éppenséggel az utolsó percben megakadályozza lebonyolítását.

Utoljára megemlítjük, hogy az MTA Nemzetközi Kapcsolatok Főosztályának vezetője közvetlenül a világkongresszusra való kiutazásunk előtt hívta fel 30.032/82. számú átiratában Kulcsár Kálmánnak, mint az MSZT akadémiai felügyeletét közvetlenül ellátó IX. Osztálya elnökének, valamint az MSZT elnökének figyelmét arra, hogy a Külügyminisztérium előzetesen nem emelt kifogást a XI.

Szociológiai Világkongresszusnak 1986-ban esetleg Budapesten történő megrendezésével kapcsolatban, viszont egy másfél év előtt (1981. május 6-án kelt) külügyminisztériumi államtitkári körlevél alapján nem vállalhat felelősséget azért, hogy bármely ország állampolgárának, aki a világkongresszuson való részvételi szándékát bejelenti, biztosítják a beutazási vízumot.

Amennyiben ez az utóbbi állásfoglalás az 1986. évre tervbevetett Szociológiai Világkongresszusra érvényben marad, úgy e világkongresszus Magyarországon való megrendezésére nem vállalkozhatunk, mert az UNESCO nemzetközi szervezeti felügyelete alatt álló Nemzetközi Szociológiai Társaság (éppúgy, mint minden más az UNESCO felügyelete alatt álló nemzetközi tudományos társaság) az UNESCO döntése értelmében csak *olyan* államban rendezhet világkongresszust, amely *minden*, a világkongresszuson való részvételi szándékát a megfelelő regisztrációs íven bejelentő személy számára biztosítja a beutazást. Mint a világsajtóból tudjuk, az UNESCO mellett működő illetékes tudományos tanács éppen most tárgyalja - szovjet panaszra – egy, a közeljövőben megtartandó ausztráliai nemzetközi tudományos kongresszus rendezési jogának Ausztráliától való *megvonását*, mert Ausztrália a szovjet tudományos delegáció két tagjától *megtagadta* az ausztráliai beutazási vízumot.

Ez a kérdés is tisztázásra szorul tehát az illetékesek részéről, mielőtt részletesebb tárgyalásokba bocsájtkozhatnánk az ISA VB kiküldött bizottságával a XI. Szociológiai Világkongresszus Budapesten való megrendezésének közelebbi feltételeiről.

**24. Szalai Sándornak az Akadémia
1983. évi Közgyűlése zárt ülésén
elmondott felszólalása**

Szalai Sándornak az Akadémia 1983. évi Közgyűlése zárt ülésén elmondott felszólalása

(A jegyzőkönyv részlete)

Tisztelt Közgyűlés!

Élek elnökünk engedelmével, és ülve mondom el azt, amit el szeretnék mondani.

Bár 35 éve vagyok Akadémiánk levelező tagja és majdnem másfél évtizede rendes tagja, ebben is kifejezésre jut az, hogy én ennek az Akadémiának kezdettől fogva rendetlen tagja voltam. Ez a rendetlenségem gyakran megnyilvánult a közgyűlési felszólalásokban, amelyekben hol igazam volt, hol nem, vagy hol igazam lelt. Ilyen az ember. E rendetlenségemhez fog tartozni mai felszólalásom is.

Ha visszagondolok a 35 évvel ezelőtti közgyűlésünkre, és most körülnézek a teremben, akkor mindenekelőtt az tűnik fel nekem, hogy nemcsak én öregedtem meg azóta, hanem a terem is megöregedett. A jelenlevők közül sokan már akkor is jelen voltak mint igen fiatal választott levelező tagok.

Ebben mi a felszabadulás után egy ideig és főleg az Akadémiát megalapító 1948/49-es közgyűléseken jó tradíciót követtünk. Az ugyanis egyáltalában nem baj, hogy fiatal és úttörő zsenik, akadémiai tagságra hivatott újítók, új munkaágak, diszciplínák kezdeményezői bekerülnek az Akadémiára. Éppen csak a matematikai és fizikai tudományokban volnának olyan nagyon fiatalok?

Hadd emlékeztessenek a régi Akadémia köréből olyan fiatal levelező tagokra – mindig megmondom, hogy hány évesek voltak, amikor levelező tagok lettek -, mint Eötvös József (22), Reguly Antal (24), Eötvös Loránd (25), Erdélyi János (25), Szemére Bertalan (28), hogy a hozzám közelebb esőket vegyem; Gombocz Zoltán (28), Fehér Lipót (28), vagy már Akadémiánk 1948/49-es újjáalakulását megelőzően Szőkefalvi Nagy Béla (32), Ligeti Lajos (34).

Azon a régi közgyűlésen és azokon a közgyűléseken sok volt közöttünk a nagyon fiatal ember, akik között tudtuk, sejtettük vagy valahogy előre kitaláltuk, hogy ezek új diszciplínákat hivatottak megvalósítani a magyar tudományban, és megválasztottunk olyanokat, mint a 28 éves Rényi Alfréd. Mennyire el volnánk maradva ma az információ-elméletben, ha a 28 éves Rényi nem lett volna levelező tag!

Folytatom eme megpecsételt fiatalok jegyzékét. Straub Brúnó (32), Bognár

Rezső (35), Pál Lénárd (36), Szentágothai János (36). Én is csak 36 éves voltam akkor, de hát ezt most már el kell viselnünk.

Ezzel szemben most, amikor a közgyűlés határozata alapján elnökünk és főtítkárunk bizalmából a Kutatásszervezési Intézetnél Szántó Lajos barátommal együtt – akinél hívebb és odaadóbb szolgálja ennek az Akadémiának nem volt, és nem is nagyon lesz; május 1-én, alig néhány nappal ezelőtt hunyt el – nekiláttunk, hogy a KSH szakembereivel együtt megnézzük az akadémiai életkort és általában a kormegoszlást, én a magam módján egy kicsit visszatekintettem a múltba. Elmondom most a következőt.

Amikor kezdtük, az új levelező tagok átlagos életkora 36 év volt, majd 40, később 44 év lett. Ez még elviselhető. A felszabadulás után sem lett olyan fiatal ez az átlag, mert hiszen akkor helyet kellett teremteni az Akadémián – és díszhelyet – mindazoknak, akiket a magyar Horthy-fasizmus nem engedett méltó helyhez jutni az Akadémián. Ilyen volt Vadász Elemér és a többiek. Ilyenek voltak a nagy tudományos praxissal rendelkező Fülep Lajos, és a többiek, mint Lukács György, Molnár Erik és mások. Ezek végre elnyerték méltó helyüket.

1948/49-ben létrehoztunk egy 128 tagból álló Akadémiát, ahol a tagok életkora átlagosan 54 év volt, a levelező tagoké pedig 48. Örvendetes de nem túl kedvező. Utána a következőt csináltuk. Tessék idehallgatni! 1951-től 1964-ig bezárólag 9 tagválasztó kögyűlésen 61 új levelező tagot választottunk. A 61 új levelező tagból 2 volt 40 év alatt, és volt 2 választás, amikor 50 év alattit sem választottunk.

Rossz példa volt, nehéz idők voltak, tudom, de utána szinte észrevétlenül 1965 és 1982 között tartottunk 7 tagválasztó közgyűlést, amelyen 5 tagot választottunk 40 év alatt.

Ne vegyék magukra, akik most fiatalok, de azért vagyunk ilyen öregek. Ennek következményeként is, összefoglalólag: Ahogy 1949-1962-1973-1983-ban az Akadémia tagjainak száma 128-ról 159-re, majd 212-re és 226-ra emelkedett, majdnem megduplázódott, az MTA összes tagjainak átlag életkora 54-ről 64-re nőtt.

Egy teljes évtizeddel.

Amik sosem szoktak átlagokat számolni, nem tudják mi az, hogy 10 év átlag életkorkülönbség. Majd rámutatnak ennek egy-két következményére.

De most a következőt kell mondanom. Mentségeim erre vannak bőségesen. Egyrészt a legközelebbi mentés az, hogy az átlagéletkor népességben is növekszik és ez álmentség. Elárulhatom, demográfiai meglepetés, de vannak ilyen meglepetések, hogy ami az átlagéletkor növekedésében bekövetkezett, az a csecsemőktől a 20 évesekig terjed.

A diftéria, a többi fertőző betegség és a korai halandóság. 1858. óta a 20 éven felüli, mondjuk már elvben akadémikusnak választható népesség összetekora mindössze 5 évvel emelkedett.

A levelező taggá választottak átlagéletkora kilenccel. Tehát nem menthetjük azzal, hogy mindenki öregedett. Itt a nagyobb probléma. Ami nem változott évszázadok óta és most sem fog változni, az az, hogy a tudományban az új dolgokat, az új diszciplínákat többségükben a fiatalok hozzák.

Amikor Amerikában voltam, egy ENSZ intézetet vezettem, egyszer meglátogattam Rusznyák Istvánt. 80 felé volt már. Azt mondtam: Te Pista, mit engedsz meg itt az Akadémiánál, mert ez egy fordított fenyőfa lesz. Ismerjük. Ehelyett

nekünk egy gúlánk van. És hadd mutassam fel, ez a gúla már csak nagyon messziről látszik (felmutatja) felül elvékonyodik, mert 95 évig él.

A vastag részei az 55-60-70 évesek. Az eltűnő részei, az, ahol a gyökérnek és az alapnak kellene lennie, a fiatalok. Nincs jelen olyan akadémiai levelező tagunk, aki 35 évesnél fiatalabb volna. Ilyen tag nem létezik.

Amennyiben a Közgyűlés nem dönt úgy, hogy a természet törvényeit megváltoztatja határozatilag, akkor állnak mindazon előszámításaim, amelyek a Szentágothai által említett értelemben most rendelkezésükre fognak állni és e Közgyűlés után megnézhetik, hogy ha tovább csináljuk ezt a politikát, akkor – kivéve, ha megváltoztatjuk a természet törvényeit – 15-18 éven belül ebből a 226 tagból meg fog halni 100 egynéhány, persze majd választunk hozzájuk, helyesen, remélem, fiatalabbakat. De például a múltkor majdnem a kisujjunkból kipergetett szabály, hogy 75 évnél vonunk egy vonalat aktivitásban. Felső hatóságaink nem nézték meg, hogy ez mit jelent. Többek között olyan Akadémiát eredményezhet, hogy ha folytatjuk a mostani praxist, ahol többségben lesznek a 75 éven felüliek és mert hál istennek soká fognak élni, tehát egyre növekvő tömeget alkotnak és egyre kevesebb van lenni. Egyre kisebb az a rész. Ha nem vigyázunk, a jelenlegi 64 éves átlagéletkor felmegy 74-re. Persze dolgozhatunk új paraméterekkel.

A 70 éves határt le lehet szállítani. Alapszabályváltoztatás kell hozzá. Szükség van arra, hogy a levelező tagoknál mégis figyelembe vegyük, a normális az, hogy azok között legyenek 30 és 40 évesek és ne következzenek be az, amiről Rusznyákkal beszéltem.

Azt mondta, de hát mit csináljak, nekem kik a fiatalok? Julesz meg a tanítványaim, meg talán még azoknak a tanítványai. Én azt, amit a 40 vagy 30 éves kutatók csinálnak, vagy amit én csináltam 30 évesen, ahhoz nem is értek. Honnan mondjam meg, ki a tehetséges, ki a kiemelendő?

Ez egy exponenciális függvényben növekszik, ha meg nem változtatják az élet törvényeit. Itt neki kell ülni számolni. Kétféleképpen. Egyrészt, mint elnökünk igen helyesen mondotta, az anyag kész van. Vannak osztályok, amelyekben a rendes tagok átlag életkora 68 év. A levelező tagoké is csak nem sokkal alacsonyabb. Mi lesz ebből? Öt és 10 éves tekintetben gondolkodunk? Honnan vegyünk anélkül, hogy lopjuk az embereket?

Itt nagy intézményes megfontolásokra van szükség, mert hadd mondjam ki azt a keserű igazságot, annak következtében, ami történt, a mi Akadémiánk ma egész összetételében nem a mai tudományt tükrözi már. Nem a tudomány mai állapotát, hanem jó részében azt tükrözi, amit produktív, kreatív koromban megalkottam, velem alkottak.

Szerencsétlen volnék, ha nem volnának 30 éves Szentágothaik, Pál Lénárdok és egyebek.

Az osztályoknak valami mechanizmust kell ennek érdekében csinálni.

Az egyik az osztályok munkája, mert a maguk területén és a maguk területén túl érve is keresni kell a fiatalokat. És keresni kell az új diszciplínákat.

Tudjuk, mennyibe kerültek az olyan viccek, hogy tíz-tizenöt év kellett egy-egy témához. Utalok a genetikára, elektronikára. Talán még ma is túlzónak tekintik Vámos Tibor barátomat, aki az elején megoldott valamit a számítógépekről.

De van egy másik is. A legnagyobb baj, bármennyi és bármilyen előnye is vannak

mégis a minősítési rendszernek, amelyben 10-12, de inkább 15 év az az idő, amíg a legtehetségesebbek is eljuthatnak a tudomány-doktori fokozathoz. Az, hogy valaki direkt tudománnyal foglalkozik, ritka, mint a fehér holló. De ez a mostani állapotunk.

Szentágothai barátom sem emlékezett meg róla, de én hadd említsem meg. Ez pedig a TMB-ügy, amely is reformra szorul. Ott ugyanis kutató tevékenységet és társadalmi tevékenységet honorálnak – oktatóit nem. Úgyhogy az a fiatal tanársegéd, aki egy-két évi ösztöndíj után, mert arra mozdítja a tehetsége, egy új diszciplínát kezd tanítani, oktatni, s mondjuk, hogy nincs olyan óriási tehetsége saját kutatáshoz, de „áttesz” és tanítványaival foglalkozik órák hosszat naponként, annak az oktatói tevékenységéért nem jár semmi, holott az életben ez rendkívül fontos, s az is, hogy a tudományos oktatást tekintetbe vegyék.

A vegyészetre gondolok. Gondoljuk meg: Gróh annakidején semmi érdemleget nem fedezett fel, de nála micsoda kémikusgeneráció nőtt fel! Látom, Babics integet, mert emlékszik. Nem tudom, hogy habilitáció, vagy mi az út. De az egyetemi oktató továbbad új diszciplínákat, bevezetett dolgokat is, ezt honorálni kell és onnan is vettünk nagy tömeg fiatalot.

Utoljára és befejezésként hadd mondjak még annyit, hogy a minősítettekre, ez egy nyolcezres tömeg, ugyanilyen demográfiai munka végzendő el, mint amit most 226-ra elvégeztünk.

Elárulom, hogy csak azt tudjuk, hogy összegyűlt kandidátusainknak és doktorainknak milyen címen küldjük a fizetést. Ez nyilván van tartva, sőt, számítógépen. De az már nincs nyilvántartva, hogy például mennyi közöttük a férfi és mennyi a nő, mert ha valakit például Marianne-nak vagy Irénnek neveznek, a számítógép azt nem tudja megkülönböztetni. Nem volt rovat, amelyen megkérdezték volna, hogy az illető milyen nemű.

Él, mert kapja a fizetését, de ez nincs bejegyezve. Átnéztük a sokezer kartont, de nincs bejegyezve, hogy amióta kitöltötte a kandidátusi vagy doktori kartont, 15-20-25 évvel ezelőtt, vagy levelező tag lett és azt a kartont töltötte ki, azóta mi lett vele. Elment a közigazgatásba, miniszter lett vagy mint üzemmérnök vagy üzemi vegyész dolgozik? Mit veszítettünk, mit nyertünk? Hogy néz ki a szakmánkénti helyzet?

Tehát túlmenően azon a gondon, ami az akadémiai és ami a magyar tudomány szempontjából most döntő gond, itt van az összes minősítettek gondja és itt van az egész. Nem „mementó móri”, hanem az, hogy ez a Magyarország, amely ma és még mindig megfiatalodva, újat és újat tud produkálni önmaga reformjából, a maga tudományfejlesztésében, ez megérdemel egy fiatal Akadémiát és egy fiatal tudományos minősítő rendszert, egy olyant, amiben helye van mindannak, és idejében van helye és idejében kap helyet mindaz, amivel a mi hazánk, országunk építéséhez a modern tudomány a múltban nem is sejtett mértékben hozzájárult. Köszönöm.

(Nagy taps.)

Szerkesztői jegyzetek

A hagyatékban található dokumentumok formailag igen különbözőek; van közöttük stencil, indigós levélmásolat, házinyomdai kivitelű jelentés, gyorsírói jegyzet. Egyes „anyagok” hivatalos papiroson vannak s aláírást, esetleg hivatali pecsétet is találhatunk rajtuk, mások egyszerű kéziratos vázlatok. Nem ritka az olyan papíros sem, amely Szalai professzor szél- vagy tárgyalási jegyzeteinek nyomát viseli. Olvashatósági és terjedelmi okokból legcélszerűbbnek az látszott, hogy a kötetbe került írásokat nem eredeti, hanem újrasedett formában közöljük. Így az eredeti levélfejlécek, aláírások elvesztek, s ezek hiányára vagy meglétére csak itt, a jegyzetekben utalunk.

A kötetbéli közlés sorrendje nem követi az irattári számozást, követhetőbbnek véltem – az olvasó szempontjából – az időbeli sorba rendezést. (Ettől csak ott található kisebb eltérés, ahol az egymáshoz kapcsolódó dokumentumok, levelek egy címszó alá kerültek.)

A gépelésnél szokásos aláhúzásokat a szedésnél dőlt betűvel váltottuk fel, a kihagyásokat [...] jelzi.

Az *Önéletrajzot*, a *Fegyelmi határozatot*, valamint az 1. és a 24. fejezet anyagát Szalai Júlia bocsátotta rendelkezésemre. (Az 1. fejezet kézirata egy stencilezett vitaanyag, a 24. a közgyűlési jegyzőkönyv gépirata, a *Fegyelmi határozat* eredeti, az *Önéletrajz* aláíratlan xeroxpéldány.) A 2-23. fejezetekben közölt dokumentumok az MTA Könyvtárának Kézirattárában található „Szalai hagyaték” jelzés alatt. (A pontos jelzeteket az egyes iratok után adjuk meg.)

2. fejezet: Részletek az ülésről kiadott emlékeztetőből, valamint a szakvélemények összefoglaló jelentése. Ugyanitt megtalálhatók az egyes (tervezett) előadások lektori jelentései is. Az előadások szövegei nincsenek a hagyatékban. (A konferenciát, bár a közönség részben már összegyűlt Balatonfüreden, végül is nem rendezték meg.)

9. csomag „Szociológiai Bizottság”
dossier

BUDAPEST, 1974. március 31.

10.044/76²

Szalai Sándor
akadémikus
a Tudományszervezési Csoport
tudományos tanácsadója
Budapest.

Kedves Szalai Alvtárs!

A szociológia magyarországi helyzetével kapcsolatos 30.031/74.sz. TPB-határozat felkérte az MTA főtitkárát és a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság elnökét, hogy a témában készíttessen előterjesztést a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság részére, amit később illetékes párt-szervek is megvitatnak.

Több szakember bevonásával készült el a mellékelt összeállítás, amelyet szíves véleményezés céljából megküldök. Kérem szíves észrevételeidet és javaslataidat április 12.-ig az előterjesztés végleges szövegének és szövegének kialakításához. Különösen nagy segítséget nyújtanál, ha tájékoztatnál arról is, hogy a szociológia hazai továbbfejlődése érdekében milyen konkrét állami intézkedéseket tartanál szükségesnek.

Eltérési üdvözléssel:

[Handwritten signature]
Köszönettel

Melléklet

3. fejezet: Gépiratos, hitelesítetlen jegyzőkönyv. (A Társaság megalakulása feltehetően az előbb említettek miatt lekerült a napirendről, erre csak 1978-ban került sor.)

9. csomag „Szociológiai Bizottság”
dosszié

4. fejezet: Az ülés meghívóját Erdey-Grúz Tibor elnök írta alá. Az előterjesztés szerzője nincs feltüntetve az anyagon.

1. csomag 1/1 dosszié

5. fejezet: Részlet az MTA jelentéséből, i 11. a Minisztertanács vonatkozó határozata.

8. csomag 4. dosszié

6. fejezet: Láng Istvánnak, az MTA főtítkárhelyettesének felkérésére írott feljegyzés, amely egy Aczél György miniszterelnökhelyettes részére készítendő főtítkári feljegyzés előkészítő anyaga.

1. csomag 1/1 dosszié

7. fejezet: A hagyatékban megtalálható az összes szakértői anyag és a teljes jegyzőkönyv. A stencilezett Emlékeztetőt Lick József titkár s.k. aláírása hitelesíti.

9. csomag „Szociológiai Bizottság”
dosszié

8. fejezet: A vita után egy rövidebb és egy részletesebb jelentés készül. A rövidebb ún. *Összefoglaló értékelést* közöljük.

9. csomag 40. dosszié

9. fejezet: Szalai Sándor saját levélpapírján írógéppel készült, aláírott feljegyzés xeroxmásolata. Az itt nem közölt kísérőlevélből kiderülően a feljegyzés Korsog András (MSZMP KB Tudományos Osztályának helyettes vezetője) részére készült. A második levélben említett Stone levél nincs a hagyatékban.

20. csomag 21 dosszié

10. fejezet: Köpeczi Béla főtítkárhelyettesnek írott levél xeroxmásolata és a főtítkárhelyettes által szétküldött anyag I. része.

1. csomag 113 dosszié

11. fejezet: Szalai Sándor személyes levélpapírján készült aláírott levél. A mellette található Knopp féle jelenlésen sem a dátum, sem a szerző nincs feltüntetve.

20. csomag 21 dosszié

12. fejezet: Papíroknak a határon való átjuttatásához szükséges engedélyeztetési eljárás egyik irata. Az engedélyt a Magyar Nemzeti Banktól volt szokás megkérni az MTA Nemzetközi Osztályán keresztül.

27. csomag 1. dosszié

13. fejezet: Szalai Sándor személyes levélpapírján készült, aláírott levél xeroxmásolata. (A kötetben a mellékletek közül csak a C. jelű szerepel.)

6. csomag 1. dosszié

SZALAI SÁNDOR
akadémikus
bizottság elnöke

Kádár János elvtárs
az MSZMP KB első titkára
Budapest

Kedves Kádár elvtárs!

E levélhez csatoltan tisztelettel megküldöm Önnek az általam vezetett Nemzetközi Összehasonlító Időmérleg Kutatómunkálatnak IDŐ A KÉRDÉSEK címmel most megjelent magyar nyelvű beszámoló kötetét.

Es a mű talán két szempontból tarthat némileg számot érdeklődésére:

Az első olyan nagy nemzetközi szociológiai felmérésről szólni be, amelynek nem kevesebb mint 7 szocialista és 5 tőkés ország, így a Szovjetunió és az Egyesült Államok, az NSZK és az NSZK, a többiek között persze hasznuk társadalomkutatói egységek elvek szerint, egységes módszerekkel, kölcsönös együttműködésben hajtották végre saját országukban, majd később végezték el a tizenkét országra kiterjedő adatfelvételt tudományos földolgozását és összehasonlító kiértékelését. Társadalomtudományi téren ilyen fajta "kelet-nyugati" kutatási együttműködésre még nemigen volt példa, s ez a kutatómunkálat már 1964-ben megindult, amikor még csak egészen a kezdetén volt az az enyhülési folyamat, amely a nemzetközi tudományos együttműködés napjainkban látható nagyvonalú kibontakozását lehetővé tette.

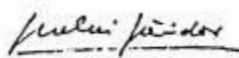
Mivel pedig az egész vizsgálódás tárgya az volt, hogy a különböző országok városi és városkörnyéki /költözési/ ipari/ népszéke hogyan élnek és szerveződnek, hogyan alakul "időgazdálkodásuk" jelölésű napi tevékenységük és egész életmódjuk, hence szocialista építkezésekre is hasznos és tanulmányos lehet, hogy arról most nagyvonalúan vizsgáljuk a szocialista testvér-országok és a fejlett ipari országok egész sorára kiterjedő összehasonlító adatok állnak rendelkezésünkre.

Abban, hogy egy ilyen méretű nemzetközi társadalomtudományi kutatómunkálat irányításában személyemben éppen egy magyar szociológusnak kellett el a szükséges bizalmat, nyilvánvalóan igen komoly szerepet játszott országunk az a nagy és még egyre növekvő nemzetközi tekintély, amelyre az elmúlt több mint két évtized során tett szert, mióta a Part első titkárnak vezetői posztját ön tölti be.

Már sok-sok év telt el azóta, hogy utoljára nádom volt személyesen találkozni és beszélni Önrel, remélem nem veszi rossznak, hogy most ilyen személyes hangú levéllel fordultam Önhez.

Megragadom ezt az alkalmat arra is, hogy a közelgő ünnepek előző pihenését és nagyon boldog, sikeres Újvévet kívánjak Önnek.

Igaz tisztelettel üdvözlé

Szalai Sándor
akadémikus

Magyar Szociológiai Munkaszabványok
Közvetlen Bizottsága

Szalai Sándor akadémikusnak
Magyar Tudományos Akadémia
Tudományszervezési Csoport

B u d a p e s t

Tisztelt Szalai elvtárs!

Megkaptam december 21-i szives levelét és az "Idő a mérlegen" című kiadvány nekem szánt példányát. A publikációhoz gratulálok; figyelmességét úszintén köszönöm.

Magam is a kedvezően változott nemzetközi viszonyok jelét látom a szóbanforgó tudományos kutató munka létrejöttében, és megfelelően értékelem azt a tényt, hogy e munka vezetésére az Ön személyében magyar tudóst kértek fel.

Valóban régen találkoztunk, mégis, részben sajtóhírekből, részben a területről eredő jelentésekből követni tudom az Ön hazai és nemzetközi tevékenységét, amely segíti társadalmi törekvéseinket, s nyilván azt is, hogy a szociológia mint tudomány valóban megalapozódik hazánkban.

Mínderre gondolva, megköszönöm jókívánságait és a magam részéről én is minden jót, további sikereket, boldog új évet kívánok Önnek.

Budapest, 1978. december 22.

Szívélyes üdvözléttel:

(Kádár János)

14. fejezet: A jelentés itt talált példányához nem volt mellékelve kísérőlevél.

*5. csomag 1/MSZTjelzetű
dosszié*

15. fejezet: Szalai Sándor saját levélpapírján készült aláíróit levél xeroxmásolata. Kádár János válasza MSZMP KB fejléces levélpapíron íródott. Az aláírás mellett az MSZMP Központi Bizottságának körpecsétje található.

*20. csomag „Párt” jelzetű
dosszié*

16. fejezet: Láng István főtitkárhelyettes felkérésére írott feljegyzés I. része. Mivel az eredeti tervezet nincs a hagyatékban, a „II. Részletes megjegyzések” c. rész közzélése érdektelennek tűnt.

*2. csomag I/b2 jelzetű
dosszié*

17. fejezet: Az MSZT levélpapírján készült aláíróit levelek xeroxmásolatai. Az Agitációs és Propaganda Bizottság határozata alapján készült papírról Szalai Sándor forrásmegjelölése alapján tudjuk eredetét (xeroxmásolat).

*5. csomag 1/MSZT jelzetű
dosszié*

18. fejezet: Az Oktatási Minisztérium előterjesztése a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság 1979. október 24-i ülésén (előadó Knopp András).

4. csomag 1/e TKB3 dosszié

19. fejezet: Szalai Sándor levélpapírján s.k. aláíróit levél xeroxmásolata.

*26. csomag Bp-i ISA értekezlet
jelzetű dosszié*

20. fejezet: A Knopp Andrásnak címzett levelet Gázsó Ferenc és Szalai Sándor írta alá. A szellemi munka közvetítésére vállalkozó csoport levele eredeti aláírt példány. Az MSZT elnökségével folytatott tárgyalások jegyzőkönyvét csak az elnökségi tagok aláírása hitelesíti.

*5. csomag MSZT/1 és MSZT elnökség
jelzetű dossziék*

21. fejezet: Jelzetlen levélpapíron készült aláíratlan gépmásolat.

*5. csomag 1 IMSZT 2. jelzetű
dosszié*

MAGYAR SZOCIOLÓGIAI TÁRSASÁG

HUNGARIAN SOCIOLOGICAL
ASSOCIATION

ИЗВЕЩЕНИЕ СООБЩЕСТВЕННОГО
ОБЩЕСТВА

1064 Budapest, Benczúr u. 31. Telefon: 214-836

KÁDÁR JÁNOS elvtárs,
az MSZMP KB első titkára
B u d a p e s t

Budapest, 1980. október 7.

Kedves Kádár elvtárs!

A Magyar Szociológiai Társaság Erdei Ferenc emlékérmét alapított, amely első ízben idén, Erdei Ferenc születésének 70. évfordulója alkalmából kerül kiosztásra, s amelyet ezentul évente egy-két fiatal -- 35 évnél nem idősebb -- magyar társadalomkutató nyerhet majd el bundításul, aki munkásságával méltónak bizonyul erre.

Erdei Ferencnek az emlékérem céljára szolgáló plakett-képmintát Társaságunk megbízásából Somogyi Árpád szobrászművész alkotta meg Erdei Ferenc özvegyének útmutatásait és az általa őrzött archívum képanyagát is figyelembe véve, személyes emlékei nyomán.

E levél aldiróinak közös elgondolása volt az, hogy ennek a jövőben csupán az emlékdíj céljaira szolgáló és egyébként forgalomba nem kerülő művészi plakettnek első elkészült példányát Kádár elvtársnak ajánljuk fel.

Kérjük, fogadja szívesen ezt az emléket.

Erdői Ferencné Majlát Jolán

Erdői Ferencné Majlát Jolán

Szalai Sándor

Szalai Sándor

/ a Magyar Szociológiai Társaság
elnöksége nevében /

22. fejezet: A 6. fejezetben feltüntetett hivatalos levélpapiroson aláírt, körpecsétes levél xeroxmásolata Szalai professzor széljegyzeteivel. Az információ beépült a 23. fejezetben közölt jelentés szövegébe. (A Világkongresszust végül is - általam ismeretlen okok következtében – Indiában rendezték meg.)

26. csomag 9/ISA jelzetű dosszié

23. fejezet: Az MSZT által több példányban készített jelentés (xeroxmásolat).

5. csomag 1 /MSZT 2. jelzetű dosszié

A szövegszerkesztés a WordStar 5.0 magyar változatával
(forgalmazója a *Microsystem Kisszövetkezet*),
a szerkesztés a Xerox Ventura Publisher 2.0 programmal készült
(kidolgozója és forgalmazója az *SZKI Computer Media Rt.*)
Készült a VHRSAL Kft. nyomdaüzemében
Felelős vezető: Kerekes Ferenc